

**EISSE KALK
NIESCO DUBBELBOER**

DE WERKPLAATS MAAKDEBUURT

**Hoe maatschappelijke initiatieven
zich écht verder kunnen ontwikkelen**

Een publicatie van Stichting Agora Europa

De Werkplaats MaakdeBuurt

P
1270
1270

EISSE KALK
NIESCO DUBBELBOER

DE WERKPLAATS MAAKDEBUURT

**Hoe maatschappelijke initiatieven
zich écht verder kunnen ontwikkelen**

Een publicatie van Stichting Agora Europa
November 2016

INHOUD

Vorige pagina: De Schepenstraat Rotterdam, de straat waar bewoners zelf de plannen voor een grootschalige herinrichting ontwerpen.

Inleiding 6

Droom en Werkelijkheid

Verantwoording en opzet 14

De Werkplaats MaakdeBuurt

1 Opmars van een nieuwe sector 20

De groeiende betekenis van maatschappelijke initiatieven in onze samenleving

2 Waarde van maatschappelijke initiatieven 28

Inzichten uit de MAEX

3 Deelnemende initiatieven 38

Maatschappelijke initiatieven in vijf gemeenten en twee stadsdelen

4 Fasen van een initiatief 60

Ontwikkelingsfasen van maatschappelijke initiatieven in relatie tot de centrale begrippen ruimte, zeggenschap en eigenaarschap

5 Knelpunten en kansen bij de lokale overheid 74

Hoe de lokale overheid initiatieven in de startfase ondersteunt

6 “Geef ons de ruimte!” 86

Maatschappelijk vastgoed voor maatschappelijke initiatieven

7 Zelf plannen maken 98

Aan zet voor je eigen straat, dorp of buurt en het zelf beheren van de openbare ruimte

8 We zorgen ervoor 110

Zorg voor elkaar en voor gemeenschapsvoorzieningen

9 Toegang tot geld 124

Gemeenschapsmiddelen voor gemeenschapszaken

10 Meer democratie 142

Over waarden en vormen van (lokale) democratie

11 Aanbevelingen voor de lokale overheid 154

Wat verwachten we van de lokale overheid?

12 Aanbevelingen voor de rijksoverheid 162

Wat verwachten we van de landelijke overheid?

Bijlagen

Bijlage 1. Deelnemers De Werkplaats MaakdeBuurt 171

Bijlage 2. Het Landelijk Samenwerkingsverband Actieve bewoners 173

Bijlage 3. Right to Challenge. 10 tips voor inwoners en gemeenten 175

Bijlage 4. Sociaal contract MaakdeBuurt(wet) in Amsterdam 177

INLEIDING

Droom en Werkelijkheid

We hebben een droom, beste lezer. Die droom gaat over hoe de inwoners in een stad met elkaar omgaan en betrokken zijn bij hun omgeving, bij elkaar, buren, ondernemers, kinderen, degenen die afwijken, de nieuwelingen, zieken, de zwakken en de sterken. Dit is de stad. We zijn allemaal burgers en wij maken de stad tot stad. Gewoon omdat we ons onderling tot elkaar verhouden, volop in het leven staan en de stad levend maken. Dat doen we vreedzaam. Dat doen we door met elkaar te praten, te overleggen, door zaken op te pakken die de omgeving verbeteren en het dagelijkse leven veraangenamen. We zijn geïnteresseerd in elkaar en we achten elkaar gelijkwaardig. Iedereen gelooft in samenwerken, in partnerschap, in dat je samen sterker staat. Een ieder voelt zich verantwoordelijk en is mede-eigenaar van de buurt. We betalen allemaal mee om de straten schoon en de scholen open te houden, mensen die pech hebben te helpen, de hulp dichtbij te hebben. En omdat we betalen, hebben we er ook wat over te zeggen.

In deze droom bestaat er ook een overheid. Die werkt op basis van vertrouwen. Vanuit het principe dat als mensen er zelf uitkomen, die overheid niet of nauwelijks nodig is. Dat als mensen in hun omgeving een initiatief nemen, die overheid dat laat gebeuren. En als die mensen aangeven hulp nodig te hebben, dan geeft de overheid die. Die overheid laat ruimte en stimuleert en ondersteunt de inwoners als die aangeven dat graag te willen.

Veel inwoners pakken die verantwoordelijkheid op en nemen initiatieven. Als buurtbewoner, als sociale ondernemer, als creatieveling en betrokkene. Er zijn pioniers, de voorlopers, meelopers en hulpkrachten, iedereen doet ergens in het proces mee, ongeacht opleiding, inkomen, sociale klasse of afkomst. De één is actiever dan de ander, maar ergens in het proces krijgt iedereen een plek. In het agenderen van wat er moet gebeuren, in het oppakken van taken, in het meebeslissen.

Er is veel behoefte aan maatwerk en aan redelijkheid. De regels worden op verschillende wijze toegepast. Het gelijkheidsbeginsel wordt zo uitgelegd dat ieder in beginsel recht heeft op het verschillend toepassen van de regels, passend bij het initiatief. We dromen nog steeds.

De overheid wordt bemenst door ambtenaren en politici. Zij staan naast de inwoners, helpen waar nodig, laten los waar gewenst, pakken over waar nodig, stimuleren waar nodig. Permanent zijn ze bezig te kijken wat er nodig is, wie er nodig is. Ze zijn partners.

Iedereen werkt vanuit dezelfde principes en waarden. Gelijkwaardigheid, integriteit, betrokkenheid en dienstbaarheid. Regels zijn niet nodig, iedereen wil op dezelfde wijze de stad verbeteren.

Maar wat als we niet dromen? Dan zijn we wakker!

Het afgelopen jaar zijn we door zeven steden getrokken. We hebben gezien dat de droom geen werkelijkheid is. Er zijn veel obstakels in de vorm van gevestigde posities, niet te vermijden complexiteit, elkaar tegenwerkende regels, gebrek aan informatie, gebrek aan geld, bureaucratische drempels, scepsis en vragen. Maar toch: de droom is niet zo ver weg. Er is niemand die geen vitale, vreedzame stad wil. We kwamen niemand tegen die zegt dat de overheid alles moet doen. Niemand die zegt zich nergens mee te willen bemoeien. Integendeel, in onze zoektocht kwamen we enorm veel energie tegen, veel dadendrang en een grote wil om die dynamiek te versterken.

We zijn op zoek gegaan naar de voorwaarden waaronder de beelden uit de droom zoveel mogelijk werkelijkheid kunnen worden. We hebben veel antwoorden gevonden. Maar we zijn ook nieuwe vragen tegengekomen. Dilemma's zelfs, omdat als je het ene wilt, je er soms iets bij krijgt wat je niet wilt. Ontwikkelingen laten zich niet allemaal plannen, de werkelijkheid laat zich niet altijd maken. Zaken lopen soms anders dan gedacht. De belangen zijn, ondanks de gedeelde waarden en gelijke dromen, soms toch tegengesteld.

Het is complex. Wat we met De Werkplaats MaakdeBuurt willen, is de droom dichterbij brengen.

Belangrijk is dat elke initiatiefnemer het gevoel heeft dat hij of zij een initiatief kan starten, delen, op laten bloeien, groot laten groeien. Het doel is immers om iets positiefs toe te voegen aan de buurt en de stad. Er is geen initiatief of er ligt een positief doel aan ten grondslag. Je begint iets waar behoefte aan is. Soms is het noodzaak, want de overheid laat het liggen. Soms kunnen de initiatiefnemers het beter dan de overheid. Soms is een initiatief welkom omdat het er nog niet is.

Hiervoor is het nodig om de verhoudingen aan te passen en de instituties te veranderen. Een top-down-overheid past daar niet meer bij. Wel een overheid die ruimte laat, die loslaat, die vertrouwen geeft. Daarmee komt er meer verantwoordelijkheid en zeggenschap voor diegenen die in de buurten wonen en werken, zodat zij met elkaar kunnen bepalen wat er gebeurt en hoe het gebeurt. Iedereen die wij spraken wil dat de overheid minder bepaalt en dus meer ruimte laat. De randvoorwaarden en de kaders stellen wij (burgers en overheid) gezamenlijk vast. In en door de buurten worden de initiatieven genomen door actieve burgers die medeverantwoordelijkheid willen dragen voor de publieke zaak.

Opvallend is dat we allemaal verlangen en op zoek zijn naar een bepaalde mentaliteit in de stad en bij de overheid. Het raakt aan de wens dat iedereen als volwaardig wordt beschouwd. Het idee dat wie wil participeren, ook moet kunnen participeren. De basishouding is er één van vertrouwen en niet van wantrouwen. Bij die mentaliteit hoort ook dienstbaarheid, integriteit en openheid. Er is een sterk besef dat mensen onderling zelf het beste kunnen bepalen hoe initiatieven worden opgezet en uitgerold. Als men er onderling niet uitkomt, dan kan men een beroep doen op een mediator. Deze hoeft overigens niet per se van de overheid te zijn.

Er zijn honderden voorbeelden van initiatieven: het bieden van basale zorg, hulp verlenen voor armen en mensen met schulden, het in gebruik nemen van panden, het creëren van werk voor werklozen, het starten van wijkondernemingen, stadstuinen, markten, teveel om op te noemen.

Ze hebben één ding gemeen: de initiatiefnemers werken vanuit en voor de gemeenschap, de buurt en stad waarin zij wonen en werken. Ze willen geen nieuwe regels waaraan hun initiatief moet voldoen, maar wel een aantal basale rechten die het hun mogelijk maakt het initiatief te ontwikkelen en uit te bouwen. Sommigen bepleiten sterk het vastleggen van deze rechten in lokale en landelijke regelgeving. Anderen zien meer in een cultuurverandering en bepleiten een open houding van de overheid en werken in partnerschap.

In De Werkplaats MaakdeBuurt zijn we op zoek gegaan naar de basisprincipes van de lokale democratie en beschrijven we de posities, de rollen en het gedrag die daarbij horen. Wat voor klimaat is er nodig om initiatieven te kunnen starten en te laten bloeien? Welke ruimte is er en hoeveel zeggenschap en eigenaarschap kan er worden gecreëerd?

In dit rapport geven wij aan wat daarbij verwacht wordt van de overheid, lokaal en landelijk. Aan de Europese Unie hebben we het principe van de subsidiariteit ontleend. Dit houdt in dat het landelijke en lokale bestuur altijd kijkt naar wat overgelaten kan worden aan de mensen zelf. Maar ook de positie van initiatiefnemers wordt beschreven. Welke uitgangspunten, rollen en posities, welk gedrag

*Den Helder, Tuin van Overvloed
(bron: Kracht in Nederland)*

en indien gewenst, welke rechten dan wel institutionele veranderingen zijn daarvoor nodig? En als er spanningen of tegenstellingen zijn, dan omschrijven we die.

De basisprincipes gaan over procedures, zoals elkaar informeren en transparantie. Of over creatieve oplossingen, zoals het creëren van een digitaal platform waarop alle plannen van de overheid worden gepresenteerd en initiatiefnemers met alternatieve plannen kunnen komen. Bijvoorbeeld de afspraak dat iedere groep die denkt een publieke taak beter te kunnen uitvoeren, de ruimte krijgt om dat plan uit te werken en op te zetten. Of, als er een gebouw leeg staat of leeg komt, dat mensen uit de buurt hiervoor als eerste plannen mogen ontwikkelen. We inventariseren afspraken over de besteding van gemeenschapsmiddelen op buurtniveau en op welke manier er aanspraak op kan worden gemaakt.

We vinden dat buurten zelf moeten kunnen aangeven waar het geld heen moet. Maar we willen niet dat de nieuwe set van onderlinge afspraken de dynamiek van initiatiefnemers remt. We willen dat als de overheid plannen maakt, deze samen met de buurten en de burgers worden gemaakt. Per definitie. Geen overheidsplan zonder inbreng van de belanghebbenden, de stakeholders, de stadsaandeelhouders. Ook dit vergt een verandering in mentaliteit en cultuur. Moet dit worden afgedwongen door een wet? Is er een stok achter de deur nodig, dan wel een wortel aan een lijntje voor de neuzen?

Het antwoord is voor ons simpel: als het niet gebeurt wel, en als het wel gebeurt niet. Dit is in essentie het probleem waar we tegenaan lopen. Want het gebeurt, op plekken, door ambtenaren of politici die zich als partner en ondersteuner opstellen, al dan niet aangejaagd door bewoners en ondernemers. Maar op andere plekken gebeurt het (nog) niet. Terwijl daar ook ofwel een noodzaak, een wens of energie is om initiatieven te starten. Zie hier het dilemma. Maken we een wet voor daar waar het niet gebeurt? Ons antwoord is ja!

We weten dat flexibiliteit nodig blijft. Om regels verschillend toe te passen, want geen enkele situatie is hetzelfde en dat vergt maatwerk. Maar ook omdat elke tijd nieuwe arrangementen vraagt en aanpassingen aan de bestaande. Als een buurtwet al iets moet zijn, dan is het een ontwikkelwet, een permanente groeiwet om nieuwe ontwikkelingen in te kunnen opnemen. Daarom pleiten wij uiteindelijk voor het maken van een tijdelijke buurtwet, om een cultuur te vestigen waarin initiatieven als uitgangspunt gelden. We weten ook dat er geld nodig is voor initiatieven, voor burgers en voor sociale wijkondernemers. In dit rapport beschrijven we hiervoor verschillende mogelijkheden.

Wij leven in een bijzondere tijd. De klassieke samenlevingsstructuur werd mede gekenmerkt door een eeuwenlange hiërarchische werking van bestuur. Deze is in snel tempo aan het veranderen. Gelijkwaardigheid en kwaliteiten om verbindingen

te leggen zijn belangrijker dan hiërarchische verhoudingen. Autoriteit verkrumelt en gezag is niet meer automatisch verbonden aan gevestigde posities (zie P. Verhaeghe, 'Autoriteit', Amsterdam 2015). Politieke partijen worden niet meer gezien als de automatische vertolkers van de belangen van de bevolking en staan onder zware, steeds wisselende electorale druk (zie D. van Reybrouck, 'Tegen verkiezingen', Amsterdam 2013). De samenleving kantelt van hiërarchisch naar non-hiërarchisch, van top down naar bottom up, van piramide naar een geheel van netwerken. Het oude ideaal van Aristoteles – beurtelings regeren en geregeerd worden – lijkt dichterbij te komen dan ooit. In die context zijn duizenden burgers bezig om door lokale initiatieven en via nieuwe collectieven van bewoners blijvend hun leefomgeving te beïnvloeden.

Gelijkwaardig partnerschap, eigenaarschap, zeggenschap en co-creatie zijn termen die verschillende geïnterviewden in ons project bezigden. Iedereen is doordrongen van de veranderingen en van het besef dat iedereen daar mede vorm aan geeft. Maar de verandering naar een samenleving waarin openheid, gelijkwaardigheid en partnerschap centraal staan, gaat niet vanzelf. Velen spreken over het leidend maken van de leefwereld in plaats van de systeemwereld. Het is een transitie, waarvan sommigen vinden dat we in het begin zitten en anderen dat het al aardig opschiet. We zijn allemaal op zoek naar hefboomen waarmee de transitie verder gebracht kan worden. De grote vraag is welke hefboomen dat zijn.

Het interessante is dat initiatiefnemers, medeburgers, ambtenaren en bestuurders hieraan niet alleen onderhevig zijn, maar er ook mede vorm aan geven. De transitie overkomt ons niet alleen, we bepalen mede in welke richting deze zich ontwikkelt! Wij moeten immers handen en voeten geven aan hoe er omgegaan wordt met initiatieven, hoeveel ruimte ze krijgen, hoeveel zeggenschap, hoeveel middelen, hoe de ambtelijke structuur wordt opgezet, hoe de systeemwereld zich aanpast aan de leefwereld.

Aan iedereen die zich bezighoudt met maatschappelijke initiatieven, van initiatiefnemer en professional tot ambtenaar en politicus: jullie werk en interventies zijn van grote invloed op de vraag hoe initiatieven leidend kunnen zijn voor de overheid. Immers, de overheid is een instrument voor burgers om hun samenleving vorm te geven. Burgers zijn de eigenaren van de buurt.

Jullie vervullen een pioniersrol. Het is die pioniersrol die nu ingezet moet worden om een einde te maken aan de vrijblijvendheid en willekeur die initiatiefnemende burgers te vaak tegenkomen. Bij een inclusieve, netwerkgerichte, gelijkwaardige, non-hiërarchische samenleving horen onderlinge, constructieve afspraken en toegang tot middelen en besluitvorming. Hoe die constructieve afspraken er uit kunnen zien, dat is het onderwerp van De Werkplaats MaakdeBuurt.

VERANTWOORDING EN OPZET

De Werkplaats MaakdeBuurt

Startconferentie De Werkplaats MaakdeBuurt (bron: Jan van der Ploeg)

Wat hebben maatschappelijke initiatieven nodig om goed te kunnen gedijen? In 2014 onderzocht Agora Europa deze vraag in samenwerking met zes organisaties en sociaal ondernemers in Amsterdam deze vraag, onder de naam MaakdeBuurt. Dit project, waarin tientallen Amsterdamse initiatiefnemers werden geïnterviewd en waaromheen verschillende bijeenkomsten in Pakhuis de Zwijger werden georganiseerd, resulteerde in een interactief opgesteld Sociaal Contract (zie bijlage). In dit manifest werden de gemeente Amsterdam en alle overige stakeholders opgeroepen om veel ruimte te maken voor maatschappelijke initiatieven.

In overleg met het ministerie van Binnenlandse Zaken is toen voorgesteld om het project in meerdere gemeenten voort te zetten, met ondersteuning van de gemeenten zelf. In lijn met de recente kabinetsnota 'Doe-democratie' (2013) vond het ministerie het projectvoorstel interessant. Ze stelde middelen beschikbaar om een vrij intensief proces van onderzoek en kennisuitwisseling op te zetten, met veel interviews, intervisiesessies, werkateliers en als resultaat deze publicatie.

De Werkplaats MaakdeBuurt is in 2015 van start gegaan met een rondgang langs een tiental gemeenten. Uiteindelijk hebben we met Almere, Deventer, Eindhoven, Hilversum, Rotterdam en twee Amsterdamse stadsdelen Oost en West afspraken gemaakt over deelname aan De Werkplaats. Per gemeente zijn in overleg steeds drie maatschappelijke initiatieven gevraagd om van De Werkplaats deel uit te maken.

Naast de bijdrage van het ministerie is het project ook financieel ondersteund door alle deelnemende (deel)gemeenten. Het is uitgevoerd door medewerkers en stagiaires van Agora Europa, stichting voor democratie en cultuur onder leiding van Niesco Dubbelboer. Reinout Kleinhans, universitair hoofddocent stedelijke vernieuwing aan de TU Delft ondersteunde het project met methodologische en inhoudelijke adviezen over de rapportage. Eisse Kalk, voorzitter van Agora Europa was als senior adviseur nauw betrokken.

*Stagiaires Agora Europa bij de
City Makers Summit
(bron: Pakhuis de Zwijger)*

Op basis van gesprekken met de lokale bestuurders en medewerkers van het ministerie van Binnenlandse Zaken is in de voorbereidingsfase het onderzoeksvoorstel nader uitgewerkt en aangescherpt. Dit heeft uiteindelijk geresulteerd in de volgende probleemstelling voor het project De Werkplaats MaakdeBuurt:

Het gaat bij initiatieven om meer zeggenschap, om eigenaarschap en om meer ruimte te creëren in het publieke domein voor burgers. De vraag is hoe dit wordt vormgegeven op landelijk niveau (nieuwe wetgeving, aanpassen bestaande wetgeving, statuut) en lokaal niveau (verordening, sociaal contract).

Doel van het project is om aanbevelingen te formuleren voor de ondersteuning van maatschappelijke initiatieven in het publieke domein. Hiervoor is het nodig om goed te kijken naar de huidige knelpunten en naar de verbetering van de (juridische) mogelijkheden voor burgers om meer zeggenschap, eigenaarschap en ruimte te creëren in het publieke domein.

De tweede fase van het project ging van start op 12 oktober 2015 met een conferentie in het stadhuis van Rotterdam. De conferentie bood een platform voor de Rotterdamse Kendoe-agenda met specifieke aandacht voor het ‘recht om uit te dagen’ (*right to challenge*) in de Maasstad en was de aftrap van De Werkplaats MaakdeBuurt. Vertegenwoordigers van de maatschappelijke initiatieven, ambtenaren en een aantal bestuurders van deelnemende gemeenten gingen in gesprek in diverse werkgroepen en vervolgens plenair over de belangrijkste thema’s van het project.

Om goed zicht te krijgen op de knelpunten en kansen zijn in de maanden erop interviews gehouden met de initiatiefnemers van de 21 maatschappelijke initiatieven, de zeven portefeuillehouders (wethouders) en een twintigtal ambtenaren die in meer of mindere mate betrokken waren bij de maatschappelijke initiatieven. Omdat de opkomst van maatschappelijke initiatieven ook invloed heeft op en mede gevormd wordt door de democratische spelregels, zijn er ook gesprekken gevoerd met de raadgriffiers en met raadsleden van de betrokken gemeenten. Op basis van de interviews is een tussenrapportage opgesteld. Deze rapportage vormde de basis voor de intervisiegesprekken en gezamenlijke bijeenkomsten van alle betrokkenen in de derde en laatste fase.

Als onderdeel van fase 2 hebben we in de gemeenten daarnaast ook ‘werkateliers’ opgezet, met als doel om de ambtelijke diensten beter in te laten spelen op maatschappelijk initiatief. In de meeste gemeenten gebeurde dit in aanwezigheid van de initiatiefnemers (Almere, Amsterdam Oost en West, Hilversum, Eindhoven) en in andere gemeenten zonder (Deventer en Rotterdam). In de bijeenkomsten gaven we de resultaten weer van de interviews en werd naar de overeenkomsten en verschillen gekeken tussen de gemeenten.

In de derde en laatste fase zijn intervisiebijeenkomsten belegd waaraan afzonderlijk de gezamenlijke bestuurders, de initiatiefnemers, de betrokken ambtenaren en raadsleden en griffiers uit alle zeven gemeenten deelnamen. Ook is er een gesprek georganiseerd met een kleine groep juristen vanuit de lokale en landelijke overheid. Deze bijeenkomsten hadden als doel om vanuit de verschillende invalshoeken en posities zoveel mogelijk overeenstemming te krijgen over de aanpak van knelpunten en kansen die in fase 2 naar voren zijn gekomen. Daarnaast waren de bijeenkomsten bedoeld om gezamenlijk te bespreken welke aanbevelingen kunnen worden geformuleerd voor de ondersteuning van maatschappelijke initiatieven in de richting van (bindende) afspraken over meer zeggenschap, eigenaarschap en ruimte voor die initiatieven in het publieke domein.

Wij zijn alle deelnemers aan deze inspirerende gesprekken en bijeenkomsten zeer erkentelijk voor hun bijdragen. Zij hebben ons de inspiratie gegeven tot het schrijven van het rapport dat nu voor u ligt. We vermelden hier uitdrukkelijk dat de verantwoordelijkheid van de publicatie ligt bij de schrijvers.

Leeswijzer

De indeling van deze publicatie is als volgt:

- De eerste twee hoofdstukken geven meer inzicht in de groeiende omvang en betekenis van maatschappelijke initiatieven in Nederland en de maatschappelijke meerwaarde die deze initiatieven nastreven en realiseren. Het tweede hoofdstuk is op ons verzoek geschreven door Sylvia de Ronde Bresser, directeur van Kracht in Nederland, die we hartelijk dank zeggen voor haar bijdrage.
- Aansluitend belichten we in hoofdstuk 3 en 4 de zeven gemeenten en de 21 initiatieven die deel uitmaken van De Werkplaats MaakdeBuurt en op welke wijze wij de centrale doelstelling uitwerken: hoe kunnen overheden stimuleren dat maatschappelijke initiatieven meer ruimte, meer zeggenschap en meer eigenaarschap verkrijgen?
- In de daaropvolgende hoofdstukken (5 t/m 9) geven we aan welke stimulerende maatregelen nu al worden genomen door lokale overheden en welke perspectieven binnen handbereik liggen om te komen tot (algemene) afspraken en hoe deze vast te leggen zijn:
  - Het verkrijgen van voorkeur op maatschappelijk vastgoed (right to bid en tijdelijk gebruik)
  - Het zelf plannen maken voor de eigen straat, buurt, wijk of dorp
  - De zorg voor elkaar en voor gemeenschapsvoorzieningen
  - Het krijgen van toegang tot algemene middelen voor gemeenschapsvoorzieningen en publieke taken.
- In hoofdstuk 10 kenschetsen we de maatschappelijke initiatieven als de voorbode van een maatschappelijke en politieke transitie naar een nieuwe, meervoudige democratie.

- Het rapport sluit af met twee hoofdstukken die concrete aanbevelingen bevatten vanuit De Werkplaats MaakdeBuurt aan de rijksoverheid, lokale overheid en organisaties die maatschappelijke initiatieven willen ondersteunen.

Medewerkers aan deze publicatie

De vormgeving van het boek was in de vertrouwde handen van Kjeld de Ruyter. Alle illustraties zijn verzameld door Carmen Flagiello, die ook voor het hele project een spin in het web is geweest. Wij danken alle initiatiefnemers, de deelnemende gemeenten, het Landelijk Samenwerkingsverband Actieve Bewoners en Kracht in Nederland voor hun bijdragen aan de vele illustraties die het boek verluchtigen. De eindredactie is uitgevoerd door Arjen Nijeboer, met wie wij reeds vele jaren samenwerken binnen Meer Democratie.

De schrijvers van het boek hebben zich daarnaast laten inspireren door een begeleidingsgroep bij dit project, met deelnemers die zonder uitzondering gepassioneerd hebben meegedacht en bijgedragen aan onze zoektocht naar meer zeggenschap en eigenaarschap voor maatschappelijke initiatieven. Deze begeleidingsgroep bestond uit Mellouki Cadat (Movisie), Sadik Harchaoui (Social Impact), Silvia de Ronde Bresser (Kracht in Nederland), Ties de Ruijter, Thijs van Mierlo (Landelijk Samenwerkingsverband Actieve Bewoners), Fenneke van der Deijl (Urban Village), Reinout Kleinmans (ru Delft) en de volgende ambtenaren van het ministerie van Binnenlandse Zaken: Pieter Liefvering, Jaap Droogleevers (beide tot mei 2016) en Thomas Hessels (vanaf mei 2016). Enkele interviewsessies stonden onder de inspirerende leiding van Rosalie Smit (BuroTP).

Tenslotte een bijzonder woord van dank aan de zes stagiaires van de Hogescholen van Amsterdam en Den Haag (Vakgroep Bestuurskunde) die ons hebben bijgestaan bij het afnemen en vastleggen van de vele interviews die tijdens dit gesprek zijn gevoerd: Job Zwart, Evelien Taekema, Karlijn Havinga (Amsterdam) en Dizhin Spindari, Toby Schenkeveld en Bouchra Azzaoui (Den Haag). Hun inbreng en gedrevenheid hebben het samenstellen van deze publicatie aanzienlijk vergemakkelijkt.

Wat ons betreft kan deze publicatie gezien worden als een tussenstap. In de fasen die wij onderscheiden bij het ontwikkelen van maatschappelijke initiatieven is dit rapport de afronding van de startfase. We zijn op zoek naar gemeenten die samen met ons willen toewerken naar een convenant of verordening die een grote mate van zeggenschap en eigenaarschap voor maatschappelijke initiatieven mogelijk maken. En we hopen samen te werken met volksvertegenwoordigers die de nodige wettelijke maatregelen voorbereiden om de ondersteuning van maatschappelijke initiatieven ook vanuit de vermeende kaasstolp in Den Haag te stimuleren.

OPMARS VAN EEN NIEUWE SECTOR

De groeiende betekenis van maatschappelijke
initiatieven in onze samenleving

De eerste vraag die logischerwijs opkomt is: wat is een maatschappelijk initiatief eigenlijk? De definitie die wij hanteren, komt uit een Quick scan¹, die werd uitgevoerd in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken. Hun definitie luidt: “Activiteiten waarbij (groepen van) burgers en/of bedrijven zich inzetten voor een taak of belang, waar zijzelf en/of anderen een publieke waarde aan toekennen. Dit kan betaald of onbetaald zijn en non-profit of winstgevend, mits de publieke waarde leidend is voor het handelen.”

Het is duidelijk dat er een enorme groei is aan initiatieven in de laatste 10 jaar. Het fenomeen ‘maatschappelijk initiatief’ is onderwerp van talloze rapporten, boeken, artikelen en bijeenkomsten. In veel publicaties wordt aandacht besteed aan de veranderende positie die de overheid inneemt in de samenleving. Alom wordt gewezen op de ‘terugtrekkende overheid’, de privatisering en de opkomst van de geëmancipeerde burger die steeds beter in staat is om (mede)verantwoordelijkheid te dragen voor publieke belangen en taken. Toen in 2013 koning Willem Alexander in zijn eerste Troonrede uitsprak dat we leven in een ‘participatiesamenleving’ was dit een samenvatting van de ontwikkelingen rond het maatschappelijk initiatief van de jaren ervoor.

Het is geen wonder dat er in een tijd van financiële en economische crisis initiatieven opbloeien, want mensen wachten over het algemeen niet meer op de overheid of de markt als ze iets willen. Of ze zijn van mening dat ze bepaalde voorzieningen of maatregelen beter kunnen realiseren dan het aanbod van overheidswege. Veel initiatieven die wij hebben gemonitord zijn in de ‘crisistijd’ opgekomen, met als intrinsieke motivatie om het heft in eigen hand te nemen. Omdat er door bezuinigingen taken wegvielen of krompen, een publiek gebouw leeg kwam te staan of omdat een leeg terrein te lang niet werd bebouwd.

---

1 Floor Basten, Antoine Heideveld e.a., Quick Scan: Aard, omvang en impact van maatschappelijk initiatief, Ministerie van BZK, Den Haag 2015

Het tweede fenomeen is de opkomst van zzp'ers, aangezwengeld door de economische crisis. Zij zijn uit noodzaak creatief en gaan slim op zoek naar niches, naar activiteiten waar behoefte aan is. Verschillende initiatiefnemers in De Werkplaats hebben zo'n achtergrond. Een derde fenomeen dat we zien is de vitaliteit en vrije tijd van de babyboom-generatie. Veel gepensioneerden voelen zich nog zeer gezond, hebben tijd en de energie om zich in te zetten voor de buurt of voor een onderwerp waar ze mee begaan zijn. Verschillende initiatiefnemers van De Werkplaats bewijzen dit.

Een andere ontwikkeling die we opmerken is de *revival* van de buurt en het buurtgevoel. Zonder te romantiseren of te generaliseren valt ons op dat er sprake is van een toenemende betrokkenheid van mensen bij hun buurt. De opkomst van online media en digitalisering versterkt dit. Buurt-apps, WhatsApp groepen en Facebookpagina's van straten zijn erg populair en versterken de onderlinge waarneming van bewoners in de buurt en hun onderlinge communicatie.

Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat door de politieke onmacht die mensen in toenemende mate voelen door commercialisering (na de privatiseringsgolf in bijvoorbeeld de zorg), de globalisering en de redelijk veraf staande Europese besluitvorming, ze denken dat ze in hun eigen buurt en stad wèl iets kunnen betekenen. Dit raakt aan de termen zeggenschap en eigenaarschap. Vanuit die wens worden vaak initiatieven opgepakt. Ook welbegrepen lokaal eigenbelang, zoals sociale veiligheid speelt een rol. Al deze ontwikkelingen stuwden de opkomst van initiatieven. De vraag is hoe de overheid en de politiek daarop reageren en anticiperen en of ze daartoe überhaupt wel in staat zijn.

*Zonder te
romantiseren of te
generaliseren valt ons
op dat er sprake is
van een toenemende
betrokkenheid van
mensen bij hun buurt.*

Het heeft even geduurd voordat de landelijke overheid haar positie ten opzichte van al deze maatschappelijke initiatieven heeft bepaald. Naast de al genoemde Troonrede uit 2013 waarin de participatiesamenleving 'officieel' als zodanig werd gepresenteerd, zijn er verschillende rapporten die hieraan vooraf gingen en die het fenomeen van maatschappelijke initiatieven al geduid hebben. Het eerste rapport hierover van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), 'Vertrouwen in de buurt' (2005), werd opgepakt door de rijksoverheid, door voor een periode van vier jaar 40 aandachtswijken in de grote en middelgrote steden te ondersteunen. De toenmalige minister van Wonen, Wijken en Integratie, Ella Vogelaar, bepaalde dat het daarvoor bestemde geld (2,5 miljard, voor het grootste deel afkomstig uit de reserves uit de

Nieuw-Vennep, de Groen(s)te Tuin (bron: Kracht in Nederland)

woningbouwcorporaties) uitsluitend mocht worden besteed aan projecten die door bewoners van deze wijken werden aangedragen en goedgekeurd. Het tweede rapport van de WRR over dit onderwerp heet ‘Vertrouwen in burgers’ (2012). De WRR schreef dat er een grote bereidheid van burgers is om medeverantwoordelijkheid te willen dragen voor de inrichting en ontwikkeling van de samenleving. Ze riep de overheid op door middel van buurtgericht beleid actief in te spelen op de vele initiatieven van burgers op lokaal niveau.

Een geruchtmakende publicatie uit 2007 was het boek ‘Help, een burgerinitiatief’, geschreven door een groep auteurs uit het bedrijfsleven, overheid en maatschappelijke organisaties. Het boek bood een staalkaart van maatschappelijke initiatieven en boog zich over de vraag hoe ambtenaren om zouden moeten gaan met initiatieven van burgers. Destijds werden door de overheid schoorvoetend de eerste stappen gezet in het geven van ruimte aan burgers om zelf initiatief te nemen, maar het lijkt er sterk op dat de in 2007 gesignaleerde knelpunten en valkuilen zich anno 2016 nog altijd voordoen.¹

Daarnaast en daarna volgden er adviesrapporten van de Raad voor het Openbaar Bestuur (ROB) en de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO). In beide adviezen wordt erop gewezen dat de overheid de beweging van maatschappelijke initiatieven moet zien als een voorbode van een blijvende verandering in de verhouding tussen de burgers en de overheid. “Burgers en maatschappelijke organisaties hebben een overheid nodig die met ze meedenkt en hun initiatieven verder

---

1 Jurgen van der Heijden, André Meiresonne, Jornt van Zuylen, Help! Een Burgerinitiatief, InAxis, Ministerie van BZK, Den Haag 2007

brengt in plaats van reguleert of overneemt. Overheidsorganisaties moeten zich aanpassen om een goede partner voor maatschappelijke initiatieven te kunnen zijn”, schrijft de ROB in het genoemde rapport.¹

De RMO verwoordt het zo: “Een overheid die meer wil overlaten aan de samenleving zal moeten erkennen dat maatschappelijke initiatief in de toekomst geen extraatje is voor de organisatie van publieke voorzieningen, maar uitgangspunt.”²

Kabinetsnota over de doe-democratie

Na al deze adviezen kon en wilde de rijksoverheid niet achterblijven met een reactie. Bovendien nam de Tweede Kamer op 20 december 2012 unaniem de motie-Voortman (TK 33400 VII, nr. 28) aan, waarin de regering werd verzocht “te concretiseren of en, zo ja, op welke manier zij van plan is zeggenschap over te dragen aan burgers en hoe zij deze overdracht wil bevorderen op lokaal niveau.”

Het antwoord van de regering op die dringende oproep kwam in de zomer van 2013 met de publicatie van ‘De Doe-democratie: kabinetsnota ter stimulering van een vitale samenleving’. Het interessante van de term ‘doe-democratie’ is dat het wijst naar een nieuwe vorm van democratie, niet die van de formele representatieve democratie met alle verantwoordingsmechanismen, maar die van een praktische democratie. Mensen die samenkomen en samen in het publieke domein taken oppakken en vormgeven. Voor het eerst in de naoorlogse geschiedenis brengt een kabinet het op om officieel te erkennen dat er naast de representatieve democratie ook andere manieren zijn om via collectieve besluitvorming over publieke zaken te beslissen: “Naast het stelsel van representatieve democratie (voor het nemen van gelegiti-meerde besluiten) is een tweede domein van collectieve besluitvorming (zelfsturing in gemeenschappen en coproductie in netwerken) ontstaan. Zo is er een meervoudige democratie aan het ontstaan, waarin spanningen tussen beide systemen niet kunnen uitblijven. Door de term doe-democratie te hanteren, geeft het kabinet aan dat dit een zeer belangrijk thema is binnen de hier behandelde transitie.”³

- 1 Loslaten in vertrouwen. Naar een nieuwe verhouding tussen overheid, markt én samenleving, ROB, Den Haag 2012
- 2 Terugtrekken is vooruitzien Maatschappelijke veerkracht in het publieke domein, RMO, Den Haag 2013
- 3 De Doe-democratie. Kabinetsnota ter stimulering van een vitale samenleving, ministerie van BZK, Den Haag 2013

Met de term doe-democratie sluit het kabinet aan bij de rapporten van de WRR en de ROB, die deze term ook gebruiken als verzamelbegrip voor tal van maatschappelijke initiatieven. De ietwat pompeuze ondertitel, die stelt dat de overheid de vitale samenleving wil stimuleren, doet geen recht aan de inhoud. Daarin wordt nadrukkelijk vastgesteld, in navolging van de adviezen van ROB en RMO, dat die vitale samenleving al lang aanwezig is. Zoals Nico de Boer in een commentaar in Sociale Vraagstukken (6 september 2013) fijntjes opmerkt: “Alsof zelfsturing in gemeenschappen niet vooraf ging aan de representatieve democratie”.

Niet iedereen is overtuigd van de goede bedoelingen van de overheid. Juist op een moment waarop de gevolgen duidelijk worden van de miljardenbezuinigingen die het kabinet doorvoert, zet de overheid in de Troonrede over de participatiesamenleving weer een stap terug. Burgers mogen de ‘gaten’ vullen die de rijksoverheid door bezuinigingen laat ontstaan in de verzorgingsstaat. Vele burgerinitiatieven voelen zich daardoor miskend en omarmen het begrip participatiesamenleving daarom niet. Zij gaan meer uit van begrippen als eigen kracht en burgerkracht, die beter verwoorden wat de motieven zijn van burgers om maatschappelijke initiatieven te ondernemen.

Reacties van lokale overheden

De door ons geïnterviewde wethouders hebben we allemaal gevraagd of deze ontwikkeling van maatschappelijk initiatieven wenselijk is, en zo ja, of het een stip op de horizon voor hen is waarheen ze op weg zijn. Iedere wethouder zegt ja. Enkelen zien de ontwikkeling als onontkoombaar en daarmee is de vraag irrelevant of het een stip op de horizon is. “We gaan die kant uit en het is aan ons als overheid om dit te faciliteren.” Anderen zien het wel degelijk als iets dat actief ondersteund moet worden omdat het een gewenste ontwikkeling is in de samenleving, die ook wel verzet oproept bij een deel van de gevestigde bestuurlijke orde.

Het is opvallend in hoeveel collegeprogramma’s en bestuursakkoorden van 2014 aandacht wordt gevraagd voor maatschappelijke initiatieven die taken van de overheid kunnen overnemen of taken gaan vervullen waarvan wordt erkend dat de overheid en de gevestigde instituties van het maatschappelijk middenveld ze onvoldoende zelf nog kunnen vervullen. Bij de rondgang langs gemeenten voor De Werkplaats, waarvoor we in 2014 al voorwerk deden, zijn we geen enkele gemeente tegengekomen die niet iets meldt over het voorrang willen geven aan initiatieven van burgers of op zijn minst naast de inwoners wil staan om samen beleid te maken, omdat “we de stad samen maken”. Het Rotterdamse coalitieakkoord van 2014 spat van de energie om samen met de Rotterdammers de stad omhoog te stuwen. Het ‘recht om uit te dagen’ (*right to challenge*) wordt er gepresenteerd als een van de instrumenten om de burgers zeggenschap te geven. In Almere wil het bestuur “meer dan ooit naast de bewoners staan” en gelooft het in de ‘eigen kracht’ van de bewoners. Deventer heeft al een lange traditie van wijkaanpak en wil

dit met kracht voortzetten. Hilversum is trots op de buurtcoördinatoren. Eindhoven is de innovatiestad en wil politiek en bestuurlijk andere verhoudingen realiseren.

Maar de praktijk is weerbarstig. Zo zijn maatschappelijke initiatieven en de initiatiefnemers helemaal niet zo eenvoudig over één kam te scheren of te categoriseren. Zoals al opgemerkt zijn het soms zzp'ers die zich als sociaal ondernemers richten op buurtactiviteiten, op lokale voedselproductie, op zorgbudgetten voor eerste-lijnshulp. Soms is het een klassiek buurtcomité met een formeel bestuur en statuut. Soms is het een toevallig samengestelde groep enthousiastelingen met frisse ideeën die elkaar online opzoeken (HalloIJburg.nl) en de overheid ook helemaal niet nodig heeft (totdat ze stuiten op regels). Ook interessant om te zien is dat als een initiatief eenmaal begint rond een specifiek onderwerp, er binnen de kortste keren andere ideeën uit naar voren komen – in een tempo dat de overheid niet eens kan bijhouden omdat de behandeltermijnen en interne overleg- en beslissestructuren een ander tijdpad met zich brengen (Almere Buitenstad). Ook het feit dat veel initiatieven thematisch breed zijn ('integraal' in overheidstermen) en zich over meerdere gemeentelijke beleidsterreinen en dus afdelingen uitstrekken, levert een afstemmingsprobleem op (Regiegroep Schalkhaar). Kortom, het gaat om een bonte mix aan online en offline initiatieven en initiatiefnemers, waar de overheid (de 'systeemwereld') zich toe moet verhouden. De al dan niet schoksgewijze of organische ontwikkeling van de initiatieven verhoudt zich veelal niet goed tot de hiërarchisch georganiseerde overheid, inclusief de partijpolitieke inrichting en dominantie van het gemeentebestuur. De structuur waarbinnen de overheid opereert is, ondanks terugkerende retoriek, nog altijd niet toegesneden op het 'loslaten in vertrouwen', het overlaten van publieke taken als mensen het zelf willen doen. Er is een stevig en professioneel ambtelijk apparaat met veel specialismen. Er is een verantwoordingstructuur en controle. Er wordt belang gehecht aan waarborgen en 'checks and balances'. Het is immers publiek geld dat uitgegeven wordt. De kwaliteit van de uitvoering van de taak moet net zo hoog zijn als die van de overheid. En tenslotte zorgt de overheid voor een formele legitimatie, die initiatiefnemers niet meteen kunnen claimen.

*De structuur
waarbinnen de
overheid opereert is,
ondanks terugkerende
retoriek, niet
toegesneden op het
'loslaten in
vertrouwen'.*

In de 'traditionele' politieke arena worden de belangen van alle partijen in de samenleving afgewogen teneinde een besluit met democratische meerderheid te

nemen, waarmee een akkoord wordt gegeven om beleid uit te voeren. Maar die politieke orde staat onder druk, het primaat en gezag van de overheid zijn niet vanzelfsprekend meer. In een samenleving waarin mensen op tal van gebieden geacht worden belangrijke keuzes te maken, voelen velen zich niet voldoende en adequaat gerepresenteerd in een systeem waar men eens per vier jaar mag stemmen op een politieke partij.

In de gesprekken en discussies die in het kader van De Werkplaats MaakdeBuurt met de wethouders zijn gevoerd, komt naar voren dat bestuurders niet altijd goed weten hoe om te gaan met de vraag of en hoe maatschappelijke initiatieven moeten worden erkend en gewaardeerd. Er is wel begrip voor het gevoel dat bij vele initiatiefnemers bestaat dat zij zichzelf eigenaar voelen van hun eigen initiatief, maar dat dit niet altijd leidt tot de erkenning van een volwaardig partnerschap met de (lokale) overheid. Er wordt enerzijds toegegeven dat hier sprake is van een zekere diffuusheid en terughoudendheid, maar er wordt anderzijds ook voor gepleit wel afspraken vast te leggen, waaruit de erkenning en waardering voor een initiatief blijkt.

Deze diffuusheid en de moeilijkheid om de maatschappelijke initiatieven te vatten, hebben ook de onderzoekers van de Quick Scan ervaren. Zij komen in hun slotconclusie tot de volgende bevindingen:

- het startpunt van de initiatieven vormt over het algemeen het (vanuit burgers, bewoners, sociaal ondernemers) zèlf willen oplossen of bijdragen aan een maatschappelijk vraagstuk, los van bestaande structuren of verbanden, al dan niet in samenwerking met gelijkgestemden;
- de organisatievorm bestaat veelal uit losse netwerkverbanden of ‘communities’, die online en offline met elkaar in verbinding staan zonder allerlei formeel vastgelegde structuren, kantoren, regels of hiërarchie;
- alternatieve waardesystemen staan centraal, waarin het slim inzetten van overwaarde een belangrijke rol speelt; dit uit zich in een gecombineerde inzet van betaalde en vrijwillige krachten en een combinatie van activiteiten die for-profit, op non profit-basis of gratis worden georganiseerd;
- initiatiefnemers verbinden zich vaak aan meerdere sociale initiatieven tegelijk en brengen steeds nieuwe initiatieven en vernieuwingen binnen en buiten reeds bestaande initiatieven tot stand (ze zijn immers niet in dienst van een organisatie maar veelal zelfstandig initiatiefnemer dan wel ondernemer).¹

In het volgende hoofdstuk schrijft Sylvia de Ronde Bresser, directeur van Kracht in Nederland, over de maatschappelijke meerwaarde van al die maatschappelijke initiatieven en over de betekenis van deze diverse, nieuwe topsector.

---

1 Floor Basten, Antoine Heideveld e.a., Quick Scan: Aard, omvang en impact van maatschappelijk initiatief, Ministerie van BZK, Den Haag 2015

WAARDE VAN MAATSCHAPPELIJKE INITIATIEVEN

Inzichten uit de MAEX

2

Meer dan ooit produceren Nederlanders in hun eigen straat, wijk of stad maatschappelijke waarde. Kleine en grote initiatieven dragen bij aan diverse vraagstukken waar we als samenleving voor staan. Waar overheden, bedrijven en welzijnsinstellingen geen of niet langer een rol voor zichzelf zien weggelegd, nemen burgers zelf verantwoordelijkheid. Waar reguliere instituten niet optimaal presteren, laten burgers in uiteenlopende verbanden zien hoe het beter kan, met meer maatschappelijke waarde. Maatschappelijke initiatieven zijn in grote of kleine mate al onderdeel van het dagelijks leven van bijna iedere Nederlander.

We zien een enorme innovatie- en creatiekracht bij deze initiatieven, een kracht die nog te weinig wordt gezien, onderkend en op waarde geschat. De overheid richt zich in haar topsectorenbeleid op het concurrerend houden van negen sectoren die belangrijk zijn voor de economie en waarin Nederland wereldwijd toonaangevend is. In maatschappelijke initiatieven schuilt een verborgen kracht die door alle lagen en sectoren heen wezenlijk bijdraagt aan onze samenleving en economie. Kracht in NL verenigt deze initiatieven daarom in de nieuwe topsector.

De nieuwe topsector dwingt tot een nieuw samenspel tussen leef- en systeemwereld, tussen initiatieven en overheid, en initiatieven en bedrijfsleven. De verkokerde aanpak van de overheid past niet meer bij deze nieuwe dynamiek en de eisen uit de samenleving. Ook de visie van veel bedrijven en de huidige aanpak van maatschappelijk verantwoord ondernemen schieten daarin te kort. De tijd is rijp voor sociale innovatie, voor nieuwe vormen van organiseren, een nieuw samenspel, gericht op het oplossen van maatschappelijke vraagstukken die ons allemaal raken. Om daar te komen is transparante informatie nodig over de sector van maatschappelijke initiatieven: over de thema's waarop initiatieven bijdrage leveren, over de maatschappelijke waarde, over het bereik, de behoeften en impact. Kracht in NL heeft de MAEX ontwikkeld om deze informatie te ontsluiten en zichtbaar te maken welke welzijnswaarden maatschappelijke initiatieven leveren. Ten behoeve van de

publicatie De Werkplaats MaakdeBuurt beschrijven we enkele highlights uit het 'live' onderzoek op basis van 1000 aan de MAEX genoteerde initiatieven en de aanbevelingen die we op basis van dit inzicht kunnen formuleren.¹

In het nieuwe samenspel organiseren spelers zich anders. Hiërarchische structuren maken steeds meer plaats voor netwerken. In de netwerksamenleving wordt publieke waarde door diverse spelers gerealiseerd, zoals bewoners, ondernemende communities, buurtinitiatieven, social enterprises. Ook sportverenigingen, culturele instellingen en welzijnsorganisaties ontplooiën steeds vaker maatschappelijke activiteiten naast hun reguliere activiteiten.

Voor deze ondoorgroendelijke en veelvormige verzameling van 'initiatieven' introduceerde Kracht in NL de term 'producenten van maatschappelijke waarde'. Zij voegen op tal van manieren welzijn toe aan hun doelgroep en de omgeving: sociale cohesie, veiligheid, zelfredzaamheid, educatie etc. Daarnaast leveren ze een steeds grotere bijdrage aan de (lokale) economie, en zorgen daarbij voor structurele verandering binnen de reguliere economie. Burgers verenigen zich lokaal in netwerken, die soms zowel de rol van consument als producent aannemen. Waarde wordt hierin breder gezien dan puur financieel, en de focus verschuift van bezit naar toegang. Het oude systeem verandert langzaam door de opkomst van initiatieven van onderop. Een ontwikkeling naar een nieuwe economie die ook wel verenigingseconomie wordt genoemd. Als we deze initiatieven rechten geven (zoals in deze publicatie bepleit) en daarmee toegang tot het systeem van verdelen, wordt hun positie sterker.

*De 1000 initiatieven,
die aan de MAEX
zijn genoteerd,
leveren al aan
ruim twee miljoen
Nederlanders waarde.*

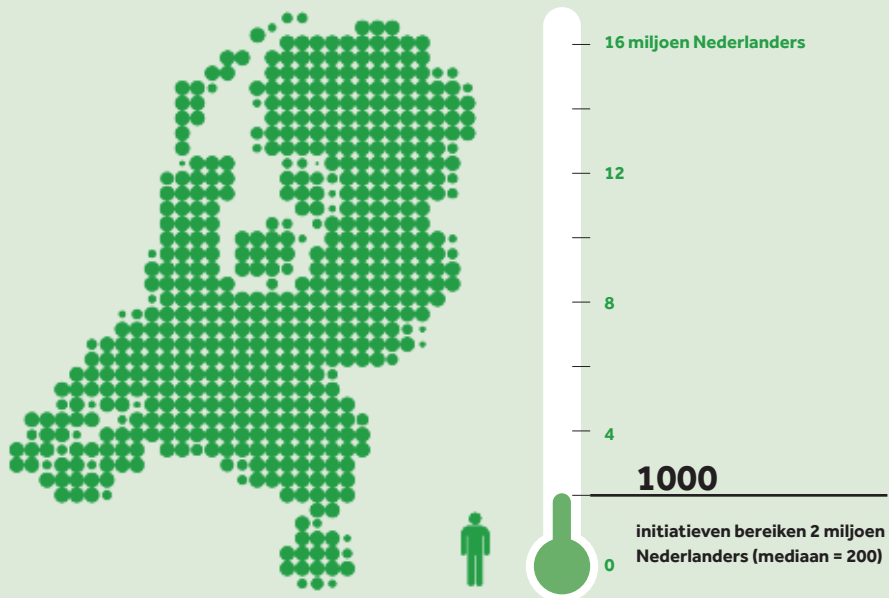
De 1000 initiatieven, die in het najaar 2016 aan de MAEX zijn genoteerd, leveren al aan ruim twee miljoen Nederlanders waarde. Dat wil zeggen dat twee miljoen Nederlanders op één of andere manier welzijn ondervinden van een maatschappelijk initiatief. Dat kan met vrij kleine impact zijn (ontspanning in een buurttuin), maar ook heel wezenlijk (re-integratie op de arbeidsmarkt of zorg aan huis).

Kenmerkend voor de kracht van onderop is dat bewust en onbewust meerdere thema's of domeinen in één aanpak worden geïntegreerd. Het gaat hier vooral om beleidsthema's, zoals

¹ De MAEX is de maatschappelijke beurs die inzicht geeft in de maatschappelijke waarde van initiatieven en organisaties. Als transactieplatform bevordert de MAEX investeringen in brede zin in de topsector van maatschappelijk initiatief, ondernemende communities en sociale ondernemingen. Op basis van 1000 aan de MAEX genoteerde initiatieven brengt Stichting Kracht in NL in 2016 de tweede Maatschappelijke Stand van het Land uit.]

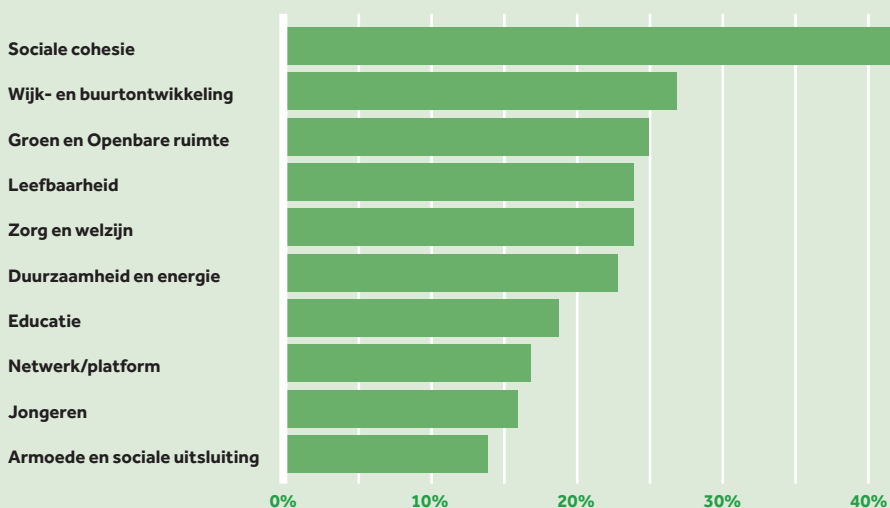

Aantal initiatieven bereik

Thema's waarop initiatieven actief zijn

TOP 10 THEMA'S WAAROP INITIATIEVEN ACTIEF ZIJN

(bron: Kracht in Nederland)

'jongeren', 'wonen', 'mobiliteit', zoals de overheid die hanteert. Vanuit de praktijk van maatschappelijke initiatieven wordt veel minder gedacht in dergelijke afgebakende thema's, maar ontstaan veelal op natuurlijke wijze integrale benaderingen.

Aan alle grote maatschappelijke opgaven zoals zorg en welzijn, groen en openbare ruimte, duurzaamheid, armoede en (jeugd)werkloosheid, leveren maatschappelijke initiatieven een bijdrage. Alhoewel veel initiatieven een primaire focus hebben op één thema, zien we vaak dat ze aan een combinatie van thema's werken. Zo levert een initiatief dat zich bezig houdt met de arbeidsmarkt in ruim een kwart van de gevallen ook waarde op zorg en welzijn, houdt het zich in bijna een kwart van de gevallen bezig met jongeren, en levert het in een vijfde van de gevallen een bijdrage aan armoede en sociale uitsluiting. Maar ook thema's als sociale cohesie, vluchtelingen, educatie en integratie komen voor onder deze arbeidsmarktinitiatieven.

De meeste initiatieven leveren (ook als ze dat niet expliciet aangeven) een bijdrage aan een duurzaam Nederland, omdat ze vanuit een intrinsieke duurzame motivatie zijn ontstaan. Slim combineren van wat er is, nabijheid, hergebruik van materialen, maar ook kennis en ruimte delen, mensen verbinden en het tegengaan van verspilling zijn leidende principes bij hun aanpak.

Duurzame initiatieven

Maatschappelijke initiatieven zijn al meer onderdeel van een duurzame economie dan je denkt.

Afval loont
betere maatschappelijke omstandigheden

Met het afval dat je gescheiden inlevert bij de supermarkt draag je niet alleen bij aan het behoud van de natuur, maar hiermee bestrijd je ook armoede doordat de opbrengst van jouw kilo's gescheiden afval gaat naar mensen die krap bij kas zitten.

Ouderen kunnen zo lang mogelijk zelfstandig in hun eigen omgeving blijven wonen doordat lokale zorgcoöperaties de zorg afstemmen op basis van de behoefte.

de buurtvrouw

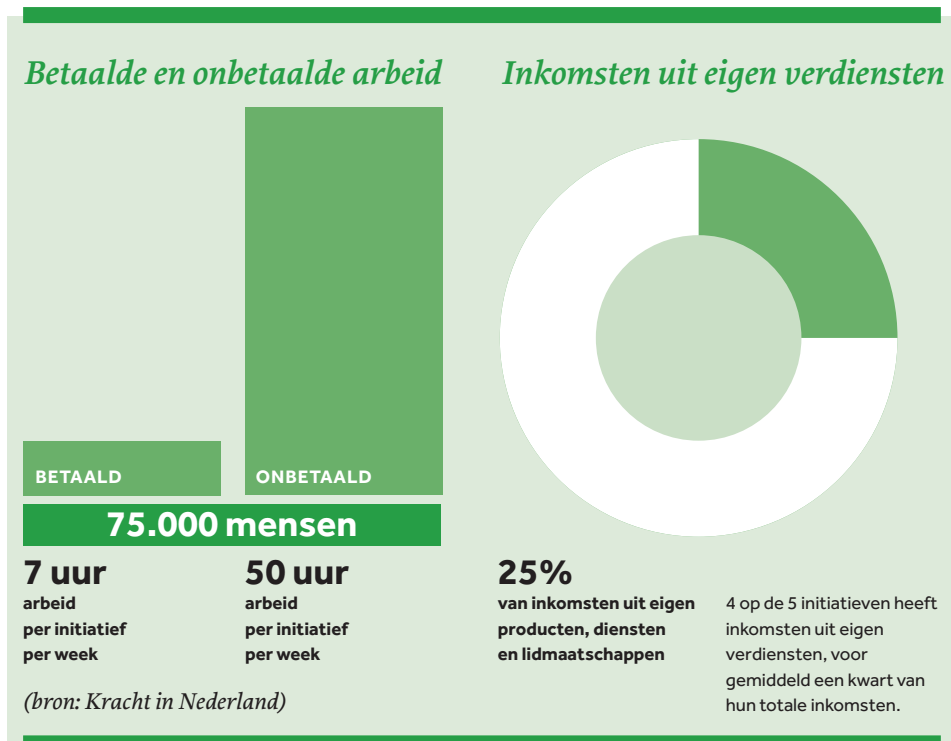
De winkel waar je cadeaus koopt, gemaakt door mensen met een verstandelijke beperking, leidt via werkplekken langdurig werkloze buurtgenoten naar betaalde arbeid.

Wie levert die waarde?

Ongeveer 75.000 mensen (gecorrigeerd voor enkele uitschieters) leveren in deze 1000 initiatieven arbeid. Aan een initiatief worden 50 uren per week onbetaald en 7 uren betaalde arbeid besteed (mediaan). Een betaalde medewerker besteedt gemiddeld wel meer uren per week aan het initiatief dan een vrijwilliger.

Een financiële vergoeding is niet altijd een drijfveer voor medewerkers van het initiatief. Soms behoren vrijwilligers tot de (directe of indirecte) doelgroep en ontvangen zij welzijns waarde: een betere kans op een positie op de arbeidsmarkt, sociale contacten, vrijetijdsbesteding, enzovoort.

Dat iemand vrijwilliger is betekent overigens niet dat het terecht is om de geleverde arbeid niet te waarderen. In Nederland wordt de arbeidsmarkt gezien als de 'betalende' arbeidsmarkt. Instanties als uuv en arbeidsbureaus richten zich er op mensen met een uitkering zo snel mogelijk naar een betaalde baan te krijgen. Door de arbeidsmarkt breder te zien (als arbeidsmarkt van waarde) en te kijken naar welke maatschappelijke waarde iemands inzet heeft, kan een nieuwe visie op werkloosheid worden ontwikkeld, waarbij iedereen op een passende manier investeert in de Nederlandse samenleving. Aansluitend bij de verschuiving van bezit naar toegang vervaagt in de nieuwe economie het onderscheid tussen betaald

en onbetaald werk. “Vrijwillige” arbeid kan daarbij bijvoorbeeld worden gewaardeerd in belastingvoordelen, voorrang/toegang tot netwerken en diensten, erkenning, enzovoort.

De inkomsten van de nieuwe topsector bestaan niet meer alleen uit subsidie van de overheid en donaties van fondsen, maar steeds meer uit eigen inkomsten. Vier op de vijf initiatieven genereert inkomsten uit producten, diensten en lidmaatschappen, voor gemiddeld een kwart van hun totale inkomsten. Initiatieven leveren een breed palet aan producten en diensten, waaronder duurzame energie, streekproducten, opleidingen, gerecyclede kleding, buurtsupers, zorg aan huis, afvalscheiding en groen in de wijk.

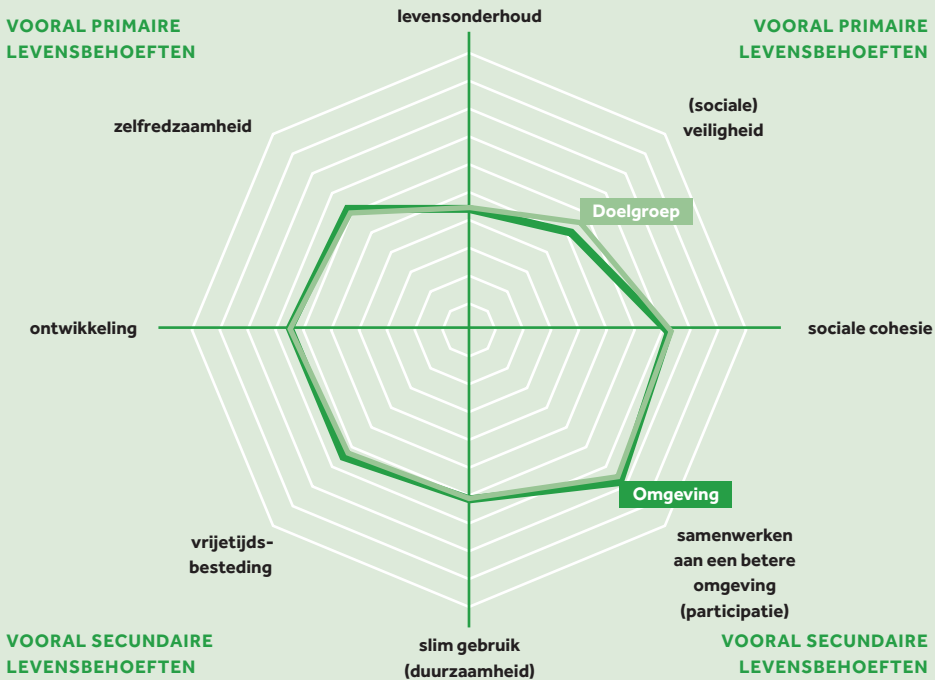
Bijna alle initiatieven hebben behoefte aan financiering. Het verdienmodel is een uitdaging voor veel initiatieven. Vaak zijn de partij aan wie producten en diensten worden geleverd en de partij waaruit inkomsten worden verkregen niet één en dezelfde. De overheid zou de extra geleverde waarden financieel kunnen honoreren, bijvoorbeeld door het verstrekken van gerichte opdrachten (aanbestedingen) in plaats van subsidie en het toepassen van buurtrechten. Er zal altijd geefgeld nodig zijn in de startfase of om een begroting sluitend te krijgen, maar er zijn meer financiële arrangementen (zoals aantrekkelijke leningen) denkbaar. Bedrijven kunnen door slimme partnerschappen met communities innovaties dichter bij de doelgroep realiseren en hun marktaandeel vergroten ('business to community'). Bedrijven zijn op deze manier vanzelf maatschappelijk verantwoord. Juist vanwege de vele waarden die worden geleverd voor doelgroep en omgeving is er hybride financiering nodig, een slimme mix van geefgeld, opdrachten, leningen etc.

*Om recht te doen aan
de veranderende
economie, moeten we
waarde breder
beschouwen dan puur
financieel.*

Een adequaat verdien- en verdeelmodel, beter gezegd een waardemodel, dat alle welzijnswaarden duidt en honoreert, is nodig om de sector op eigen kracht te laten renderen.

Wanneer maatschappelijke waarde tot uiting komt in de landelijke graadmeter voor prestatie, zal de impact van de topsector van initiatieven echt zichtbaar worden. Om recht te doen aan de veranderende economie, moeten we waarde breder beschouwen dan puur financieel. Zo zouden we naast het Bruto Binnenlands Product een Bruto Nationaal Welzijn moeten invoeren, waarin economische, ecologische en maatschappelijke waarde in samenhang tot uitdrukking komen.

Gemiddeld waardeweb van 1000 initiatieven

(bron: Kracht in Nederland)

Meervoudige maatschappelijke waarde

Bovenstaand waardeweb toont hoe de 1000 initiatieven effect hebben op het welzijn van hun directe doelgroep en de omgeving ten opzichte van de andere welzijnswaarden. Waarden in de bovenste helft van het web richten zich gemiddeld meer op primaire levensbehoeften, waarden in de onderste helft zijn meer secundaire. Waarden aan de linkerkant richten zich meer op het individu, terwijl de rechterkant meer waarde voor de gemeenschap toont. Let wel: dit is het gemiddelde waardeweb. Het web geeft inzicht in de verhouding van acht hoofdwaarden. Achter deze hoofdwaarden gaat een aantal subwaarden schuil. Zo kan een initiatief bijvoorbeeld bijdragen aan levensonderhoud door het verstrekken van kleding of voedsel of door te ondersteunen in gezondheid en zorg, enzovoort.

De 1000 producenten van maatschappelijke waarde, genoteerd aan de MAEX, maken slim gebruik van wat er is en leveren meervoudige welzijns waarde. Zo voorziet een bouwinitiatief in het stadsland voor sommige gebruikers in voedsel, worden

anderen klaargestoomd voor de arbeidsmarkt, krijgen leerlingen van scholen er natuureducatie, leren weer andere gebruikers over een gezonde leefstijl, en levert het aan weer anderen waardevolle vrijetijdsbesteding. Deze verschillende welzijns-waarden worden inzichtelijk in het individuele waardeweb van ieder initiatief. Zoals de aard van de maatschappelijke initiatieven sterk uiteenloopt, verschillen ook hun waardewebben. Opvallend is dat zij tezamen uitgebalanceerde waarde leveren op een breed palet van maatschappelijke uitdagingen.

Een energiecoöperatie houdt zich primair bezig met het organiseren van duurzame energie in de wijk, maar vanuit deze samenwerking gaan deelnemers vaak met meer activiteiten voor de buurt aan de slag. Initiatieven richten zich, op uiteenlopende manieren, op het versterken van de zelfredzaamheid van hun doelgroep. Zo zorgen sommige initiatieven ervoor dat ouderen fit blijven door bewegings-activiteiten aan te bieden, en leren anderen hun doelgroep vaardigheden om gemakkelijker aan werk te komen. Naast de welzijnswaarde passend bij de hoofdthema's van deze initiatieven, dragen deze initiatieven ook bij aan sociale cohesie en

Behoeften

Financiering

Investeerders in brede zin, maar weinig behoefte aan leningen

Zichtbaarheid

vooral lokaal, regelmatig omwille van erkenning

Extra handen

veelal vrijwilligers, maar ook vraag naar betaalde krachten

Partners

gebruikers, klanten, afnemers

Overig

Minder groot, maar zeker aanwezig: advies, (experimenteer)ruimte, materialen

(bron: *Kracht in Nederland*)

samenwerken aan een betere buurt. Deze sociale waarden zijn voor de buurt of community bijvangst. De gevolgen voor de omgeving zijn weer anders. Als hangjongeren in een buurt naar werk toe worden geleid, zal het gevoel van veiligheid vaak toenemen. Deze effecten op de omgeving en de bijvangst zijn meestal nog niet of nauwelijks in beeld, terwijl het waardevol is om dit inzichtelijk te hebben en de ontwikkeling ervan te volgen.

Tot nu toe wordt de prestatie meestal beoordeeld door de subsidiegever of donateur, vaak gericht op output. Als bewoners bijvoorbeeld een moestuin willen aanleggen en financiering zoeken om een extra veldje aan te leggen, is de outputmeting of dat veldje daadwerkelijk is aangelegd. Maar dit zegt niets over de outcome, over of dat veldje goed gebruikt of gewaardeerd wordt. De ultieme toets en waardering van het initiatief zit niet meer bij de instituties maar bij de doelgroep van de initiatieven, de inwoners van Nederland. Via reacties van gebruikers op het MAEX-profiel wordt de ultieme waardering en feedback voor het initiatief geleverd.

Behoeften

De sector geeft aan vooral behoefte te hebben aan geld, media-aandacht, menskracht en materialen. Niet alleen hebben we hiervan voldoende in Nederland, het is ook nog eens gemakkelijk te ontsluiten. Niettemin is er een mismatch tussen vraag en aanbod. De vraag is hoe we dit ten gunste van deze sector gezamenlijk kunnen organiseren, om zo gezamenlijk nog meer te kunnen profiteren van de kracht van de nieuwe topsector.

Hoe nu verder?

Maatschappelijke rendement realiseren staat bewust of onbewust bij alle initiatieven centraal. Minder verspilling, minder versnippering, benutten van alle talenten, van overcapaciteit, vooral decentraal, iedereen investeert, iedereen telt.

Willen we op termijn blijven profiteren van de kracht uit de samenleving, dan moet de sector verder professionaliseren. En daarbij is hulp hard nodig. Wanneer we in staat zijn vanuit een gelijkwaardig en wederkerig samenspel tussen leef- en systeemwereld de aanbevelingen op te pakken, veel experimenteeruimte te creëren, en echt te investeren in brede zin, dan zal Nederland vitaler, socialer en economisch gezonder worden. Hiervoor is het nodig veel prototypes naast elkaar te bekijken. Durf vooral samen te leren en met de 'eindgebruiker' nieuwe wegen te bewandelen. De MAEX laat al 1000 van die nieuwe wegen zien.

DEELNEMENDE INITIATIEVEN

Maatschappelijke initiatieven in
vijf gemeenten en twee stadsdelen

3

Zeven lokale overheden hebben in de loop van 2015 besloten mee te werken aan De Werkplaats MaakdeBuurt. Zij stemden in met de centrale doelstelling van het project: onderzoeken op welke wijze maatschappelijke initiatieven structureel ondersteund kunnen worden bij het verkrijgen van meer ruimte, zeggenschap en eigenaarschap. Zij dachten veelal mee in de selectie van drie initiatieven per gemeente of stadsdeel. In drie gemeenten – Almere, Eindhoven en Amsterdam-West – werd het aan de initiatiefnemers overgelaten zich te melden voor deelname aan De Werkplaats. In de gemeente Hilversum werd bewust gekozen voor beginnende initiatieven en werd De Werkplaats gezien als een steun in de rug voor deze initiatieven. In Amsterdam-Oost, Deventer, Eindhoven en Rotterdam was meer sprake van een mix van beginnende initiatieven en initiatieven met ervaring.

Met alle initiatiefnemers werden voor en tijdens het onderzoek gesprekken gevoerd over de opzet en doelstellingen van het project en over de voortgang via intervisie-gesprekken en voortgangsbijeenkomsten. De korte karakteristieken van de deelnemende gemeenten en de initiatieven laten duidelijk de grote verscheidenheid zien. Zowel voor wat betreft de onderwerpen waar de initiatieven zich op richten, hoe lang ze al bezig zijn en ten aanzien van de ervaringen die zijn opgedaan in de interactie met gemeente en politiek.

Almere

Almere is de gemaakte stad, een zogeheten ‘new town’, een stad van pioniers en experimenten. In 1976 trokken de eerste gezinnen naar de nieuw gebouwde stad. Deze was op de tekentafel gemaakt, inclusief een begraafplaats op een terp. De stad gaat nu naar de 200.000 inwoners toe en is naast één van de snelst gegroeide steden ook één van de grootste aan het worden. De stad is top-down ontworpen en die cultuur zie je soms nog terug in de spanning die er af en toe is tussen initiatieven van onderop en delen van het gemeentelijke apparaat. Tegelijkertijd is het ook de stad van de experimenten en pioniers en is er, vanwege de hoeveelheid ruimte, letterlijk veel mogelijk. De meest vèrgaande vormen van zeggenschap en eigenaar-

Almere, Groene Sociëteit over stadslandbouw (bron: Vereniging Buitenstad)

schap komen hier voor in wijken als Hoekwierde en Nobelhorst (waar bewoners veel zelf beheren en ontwikkelen) en Oosterwold, waar bewoners de hele wijk ontwikkelen en inrichten, tot en met de infrastructuur en riolering. Het coalitieakkoord van 2014 staat in het teken van het samen met de inwoners verder vorm geven aan de stad. De drie initiatieven die meedoen aan De Werkplaats MaakdeBuurt getuigen ook van ondernemingszin en de zin om te experimenteren.

Almere Buitenstad

De Vereniging Buitenstad is sinds haar ontstaan in 2010 een platform voor versterking van de ruimtelijke kwaliteit en identiteit van het groen van Almere. Het doel is een netwerk te creëren waarin initiatiefnemers en organisaties kennis, vaardigheden en ervaringen kunnen delen ter bevordering van de ontplooiing van nieuwe initiatieven. Door samenwerking draagt dit bij aan de diversiteit van het groen, welzijn en gezondheid, voedselproductie en bewustzijn. Buitenstad organiseert jaarlijks verschillende activiteiten zoals netwerkbijeenkomsten, lezingen, discussies, excursies en is betrokken bij diverse projecten. In 2014 nam Buitenstad het initiatief tot het instellen van een Groene Raad, die zou bestaan uit actieve burgerleden en leden van stedelijke organisaties die actief betrokken zijn bij het beheer van groen en openbare ruimten. Deze Groene Raad was geïnspireerd op

de Green Council in het Canadese Toronto en zou tot beleidsvoorstellen moeten leiden. De toenmalige wethouder ondersteunde dit initiatief van harte, maar zijn opvolgers vonden dit een brug te ver. De Vereniging bestaat uit zo'n honderd leden en alle 'groene' stedelijke organisaties. Almere Buitenstad is één van de weinige initiatieven in De Werkplaats die de hele stad beslaan en niet buurtgebonden is.

De initiatiefnemers zijn betrokken vrijwilligers, zeer professioneel, merendeels hoog opgeleid en met een passie voor hun stad. Ze baseren zich op de filosofie van de makers van de stad, die het groen als een essentieel ontwerpprincipe hanteerden.

www.buitenstad.nl

Almere Filmwijk

Stichting Platform Filmwijk is in 2002 opgericht als een bewonersbelangenorganisatie. Het doel van de stichting is de verbetering van het woon- en leefklimaat van Filmwijk. Het platform is uitdrukkelijk niet verbonden aan enige politieke partij en wil onafhankelijk zijn in de relaties naar anderen. Het doel is om bewoners en gebruikers van de Filmwijk met elkaar in contact te brengen. De stichting ondersteunt verschillende activiteiten in de wijk. Er zijn werkgroepen onder de paraplu van de stichting rond verschillende thema's als veiligheid, duurzame energie, schone buurt, zorg en welzijn en de Floriade. De stichting wil als vertegenwoordiger van de bewoners zorgen dat voor de bewoners belangrijke onderwerpen op de gemeentelijke agenda komen. Het meest recente plan is een energieplan voor zonnepanelen, het 100-huizen-plan, dat op steun van de gemeente kan rekenen. Het Platform wil graag het principe van de buurtbegroting invoeren in de wijk en is daarover in gesprek met de gemeente. Het bestuur bestaat uit bekwame (deels gepensioneerde) bestuurders die op gelijkwaardig niveau opereren als de ambtenaren.

www.filmwijkalmere.nl

Almere Vindplaats Zenit

Vindplaats Zenit is een archeologische vindplaats. Voordat Almere überhaupt een zee en meer was, was het land. Op een stuk, dat nu weer land is geworden, zijn sporen gevonden van nomaden die ruim 7000 jaar geleden kampementen opzetten langs de oevers van wat toen een rivier was. Almere heeft bepaald dat er op deze historische vindplaats niet gebouwd mag worden. Maar er mag wel gebruik van worden gemaakt en worden ingericht. Aangezien de gemeente Almere wil dat buurtbewoners waar mogelijk meer zeggenschap krijgen over beheer en inrichting, hebben de Vereniging Buitenstad en het Ontwikkelcentrum Stadslandbouw Almere (OSA) het initiatief genomen om Zenit te ontwikkelen tot een ontmoetingsplek en locatie voor stadslandbouw. Op de vindplaats zijn nu onder andere een voedselbos, schooltuinen, ontmoetingsplek en een amfitheater te vinden. Hieruit is het Zenitteam ontstaan, bestaande uit buurtbewoners en maatschappelijke organisaties die samen alle ideeën uitwerken tot uitvoerbare plannen. In 2014 is er een stichting

Almere, VINDplaats Zenit
(bron: VINDplaats Zenit)

opgericht om de inrichting en het beheer te organiseren. Een relatief kleine groep vrijwilligers vormt het bestuur.

www.vindplaatszenit.nl

Amsterdam-Oost en -West

Amsterdam-Oost (129.000 inwoners) en Amsterdam-West (143.000 inwoners) zijn twee grote stadsdelen, die in de afgelopen 10 jaar veel ervaringen hebben opgedaan met het actief ondersteunen van maatschappelijke initiatieven. Vóór de instelling van deze twee stadsdelen, bestonden beide uit meerdere, kleinere stadsdelen, met een ambtelijk apparaat en politiek bestuur dat relatief dicht bij de bewoners stond. Omdat er in sommige buurten al een sterke buurttraditie was, moesten de stadsdelen zich goed verhouden tot deze actieve bewoners. In de periode vanaf 2006 werden daarnaast bewonersinitiatieven in de zogenaamde aandachtwijken met rijksmiddelen ondersteund. Het geld uit Den Haag werd alleen beschikbaar gesteld als bewoners de projecten goedgekeurd hadden. Zowel in Oost als in West waren meerdere van deze achterstandswijken, hetgeen bijdroeg aan de vanzelfsprekendheid van veel overleg tussen wijkgericht werkende ambtenaren en bewoners over maatschappelijke vraagstukken en oplossingen. Dit is vandaag de dag nog goed te merken. In zowel Oost als West wordt sterk gedacht vanuit de mentaliteit van samenwerken, co-creatie, het samen zoeken naar oplossingen. Hierbij staan niet de posities voorop, maar de mate waarin bijgedragen kan worden aan de effectieve oplossing. De (partijpolitieke) dominantie is vervangen door een pragmatische en oplossingsgerichte aanpak van het bestuur.

In de mentaliteit van samenwerken en co-creatie staan niet de posities voorop, maar de mate waarin bijgedragen kan worden aan de effectieve oplossing.

Toen in 2014 de deelraden werden opgeheven en vervangen door rechtstreeks gekozen bestuurscommissies, is deze traditie in stand gehouden. De nieuwe bestuurscommissies hebben weliswaar minder bevoegdheden, maar ze hebben wel het voortouw bij de verdeling van middelen over de buurten en wijken voor de drie decentralisatiebudgetten (Zorg en Welzijn, Werkparticipatie en Jeugdzorg) en voor ruimtelijke inrichtings- en beheerprojecten. De initiatieven die deelnemen aan De Werkplaats Maakdebuurt weerspiegelen de bereidheid van de twee lokale overheden om maatschappelijke initiatieven ruimte te bieden voor meer zeggenschap en eigenaarschap.

Amsterdam Oost, Wetenschap in de Wijk in de Meevaart (bron: De Meevaart)

De houding van de besturen in Oost en West is niet geheel terug te vinden in het beleid van het centrale stadsbestuur. Daar is weliswaar na veel overleg met initiatiefnemers een stedelijke nota gepresenteerd onder de titel 'Ruimte voor Maatschappelijk Initiatief', waarin veel lippendienst wordt bewezen aan het belang van maatschappelijk initiatief. Maar concrete maatregelen blijven uit of er wordt verwezen naar de bestuurscommissies in de stadsdelen. Net als in Rotterdam is de partijpolitieke dominantie vrij sterk. Dat is kenmerkend voor grotere steden.¹

Amsterdam-Oost

In het stadsdeel Oost zijn de meest vèrgaande initiatieven ontwikkeld om middelen uit de stadsdeelbegroting beschikbaar te stellen voor maatschappelijke initiatieven. In dit stadsdeel is het fenomeen van de buurtbegroting geïntroduceerd.

De Meevaart

De Meevaart was tot 2010 in handen van een welzijnsinstelling. Na een grote verbouwing is De Meevaart in 2011 opnieuw geopend. Het pand is met 1800 vierkante meter groot te noemen. Stadsdeel Oost is na de verbouwing op zoek gegaan naar een nieuwe beheerder en gebruiker. Hiervoor konden verschillende organisaties een pitch houden. De huidige gebruiker pitchte als volgt: "Als je het aan een welzijnsorganisatie geeft, weet je wat je krijgt en daar ben je niet tevreden mee. Als je het aan

---

¹ Zie voor een scherpe analyse het rapport van Prof. dr. A.F.M. Brenninkmeijer e.a., Amsterdam 2020. Advies- en evaluatiecommissie bestuurlijk stelsel Amsterdam, Amsterdam 2016

ons geeft, weet je niet wat je krijgt, maar als je er niet tevreden over bent, kan je het altijd nog aan een welzijnsorganisatie geven.” Met deze pitch heeft het huidige bestuur van De Meevaart gewonnen, zij hebben er een buurthuis van gemaakt.

Het bestuur bestaat uit drie gepassioneerde professionals (waarvan er één als directeur voor vier uur betaald werk verricht). Zij hebben na ruggespraak met bewonersgroepen een aanbod gedaan aan het stadsdeel om De Meevaart tijdelijk te beheren. Zij kregen daarvoor van het vorige stadsdeelbestuur een bedrag van 300.000 euro, waaruit de exploitatie van het pand (beheer, onderhoud, catering) betaald moet worden. Voorwaarde van het stadsdeel is dat het pand voor minstens 50% bezet moet zijn met activiteiten, die minimaal voor 70% door en vanuit bewonersgroepen worden georganiseerd. Aan deze voorwaarde wordt volledig tegemoet gekomen met meer dan 80% intensief gebruik, waarvan 70% via activiteiten georganiseerd door bewoners.

www.meevaart.nl

Natuurlijk IJburg

IJburg is de nieuwste woonwijk van Amsterdam en bestaat nu meer dan 10 jaar. De nieuwe bewoners van deze wijk houden van aanpakken, ook als het gaat om nieuwe initiatieven. Natuurlijk IJburg is sinds 2012 een platform voor diverse maatschappelijke initiatieven. Het doel is simpel: het groener, socialer en duurzamer maken van IJburg. Natuurlijk IJburg ontplooit sinds een aantal jaren verschillende initiatieven. Zo is er een (online) gebiedsplatform voor bewoners, ondernemers, overheid en organisaties. Een speciaal project is de Energiecoöperatie Oosterlicht dat als streefdoel heeft IJburg energieneutraal te maken. Het eerste project dat in dit kader is gerealiseerd, is de plaatsing van zonnepanelen op de scholengemeenschap van IJburg ten behoeve van de omliggende woningen. In de Collective Store IJburg prijzen inmiddels zo'n 20 duurzame, kleinschalige ondernemers hun waren en diensten tegen een lage contributie aan. In de Store is ook een Repaircafé gevestigd. Via 'IJburg droomt, IJburg doet' worden openbare bijeenkomsten georganiseerd waar IJburgers gezamenlijk projecten en ideeën bespreken.

www.halloijburg.nl

Buurtcoöperatie Oostelijk Havengebied

Sinds enkele jaren is in deze wat diffuse woonbuurt een actieve bewonersvereniging ontstaan. Het Oostelijk Havengebied was van oudsher een haventerrein met weinig woningen. In het laatste decennium van de vorige eeuw heeft er steeds meer woningbouw plaatsgevonden en is er een nieuwe buurt ontstaan.

De aanleiding voor de oprichting was in eerste instantie het slechte onderhoud en de overlast. De wijkregisseur, een woningcorporatie en andere partijen werden daar op aangesproken. Het idee kwam toen naar voren om burendagen te organiseren

om de onderlinge kennismaking te bevorderen. Tijdens zo'n dag werden verschillende ideeën geopperd, zoals buurtleeskasten en buurttuinen en vanuit daaruit ontstond weer iets groters. Uiteindelijk werd er een platform voor initiatieven opgericht. De buurtcoöperatie ontstaat binnen de context van bewoners die zelf regie nemen over hoe zij willen wonen, leven en werken in de buurt.

Sinds een jaar heeft de buurtcoöperatie, met steun van het stadsdeel, een eigen ruimte onderin een flatgebouw van een van de woningcorporaties. Ze krijgen drie jaar de tijd om toe te groeien naar een marktconforme huur. Dit moeten ze halen uit inkomsten via verhuur van de twee ruimten. Daarnaast worden er Eettafels georganiseerd. Ongeveer één keer per maand vindt dit plaats. Jong en oud weten de weg er naar toe te vinden. De Buurtcoöperatie is een vereniging, waar buurtbewoners lid van kunnen worden.

www.buurtcooperatieohg.nl

Amsterdam-West

In het stadsdeel Amsterdam-West zijn drie zeer uiteenlopende initiatieven geselecteerd.

Buurtkamer Bestevaer

De buurtkamer is een door buurtbewoners geleide ontmoetingsruimte waar bewoners elkaar beter kunnen leren kennen. Bewoners kunnen hier gezamenlijk activiteiten ontplooiën maar ook voor hun eigen feestjes de ruimte afhuren. Een administratiecafé voor mensen met schulden, een pannenkoekmiddag, een pop-up store zijn enkele activiteiten die in de buurtkamer georganiseerd worden.

Daarnaast is sinds 2012 het Sociaal Inloopspreekuur SamenMeedoen gestart. Dit is een inloopspreekuur dat geheel door en voor bewoners wordt georganiseerd. Ze doen allerlei activiteiten zoals taallessen en sport. Op dit moment hebben ze een spreekuur ingesteld om een brug te slaan naar de formele instanties, zodat mensen de juiste zorg krijgen. Het initiatief is fors gegroeid. Eerst waren er twee vrijwilligers, inmiddels zijn het er tien. Het aantal mensen dat geholpen wordt is gegroeid naar 100 mensen per maand. De buurtkamer wil andere buurtkamers en soortgelijke initiatieven in het stadsdeel met elkaar verbinden en het liefst een beroep doen op de zorgbudgetten door via aanbesteding een plek te krijgen. Het stadsdeel ondersteunt de buurtkamer door via stedelijke potjes de coördinator financieel te ondersteunen. Dit gebeurt steeds ad hoc.

www.facebook.com/debestevaerAmsterdam

Coop MidWest

Coop MidWest is een verzamelplek voor en door buurtbewoners en sociale ondernemers en is opgezet door een aantal buurtbewoners die wilden investeren in de directe omgeving. De buurt (Jan Evertsenstraat en omgeving) had door zware

Coop MidWest (bron: coop MidWest)

criminaliteit een slecht imago gekregen en dat vonden de bewoners onterecht en zonde. Via een marketingcampagne ('Geef om de Jan Eef') kwam er genoeg elan los. Al gauw wilde men een fysieke plek om elkaar te kunnen ontmoeten en om activiteiten op te zetten. Een leegstaand schoolgebouw, de Cabralschool, was een ideale plek. In de loop van de jaren werd het gebouw een culturele hotspot voor theater, muziek en voorstellingen, maar is het ook mogelijk om studio's en werkplekken te huren. De eerste en tweede etages worden verhuurd aan zzp'ers uit de buurt. De initiatiefnemers hadden oorspronkelijk met het stadsdeelbestuur en het Grondbedrijf van de gemeente Amsterdam overeenstemming bereikt over aankoop van het voormalige schoolgebouw via een gemengde financiering en een gefaseerde betalingsregeling. Het nieuw aangetreden centrale bestuur van de stad Amsterdam, dat na het afschaffen van de deelraden het gehele gemeentelijk vastgoed in beheer heeft, zette een streep door de plannen en kwam met de eis dat het gebouw alleen tegen de huidige marktwaarde verkocht kon worden. Inmiddels is bekend geworden dat Coop MidWest het gebouw wil kopen voor de door de gemeente bepaalde som van € 1,2 miljoen en het wil laten renoveren. Na de renovatie is het de bedoeling dat er op de begane grond een horecaondernemer komt en op de andere etages zzp'ers.

www.midwestamsterdam.wordpress.com

Gemaal Mercatorstraat

Het Gemaal Mercatorstraat is een kleinschalig initiatief, gestart door Arnoud Hekkens. Hij heeft al een aantal grotere projecten in de buurt opgezet (Tuin van Jan, Ik geef om Jan Eef, Vespuccistraat). Het gemaal heeft hij aangepakt in samenwerking met twee buurtbewoners. Daarvan is één werkzaam bij Waternet, de eigenaar van het kleine gemaal. De aanleiding was dat de openbare ruimte er slecht bij lag, slecht werd onderhouden en beheerd. Het gemaal staat aan het begin van het Erasmuspark en het is een belangrijke doorgangsroute voor mensen om het park in te komen. Met de buurtbewoner die werkt bij Waternet hebben zij Waternet ervan kunnen overtuigen het een aantrekkelijker aanzien te geven door het verhaal van het gemaal te 'vertellen'. Waternet zag de PR-waarde ervan en zo kwam er budget vrij om het gemaal te gaan opknappen.

De initiatiefnemers willen aan de buitenkant van het gemaal meer informatie geven over het gemaal, een soort informatiepunt. Vanuit dit hoekje van het park kwam vanzelf vanuit de buurt de wens op ook wat te doen aan het Erasmuspark zelf, dat ook al jarenlang slecht onderhouden is. Hiermee is het gemaal een trigger voor verdere verbetering van het gehele park. De initiatiefnemers beheren ook de Tuin van Jan, een grote collectieve tuin in het bouwblok achter de Amsterdamse Jan Evertsenstraat, waar innovatief afwaterbeheer wordt toegepast.

www.facebook.com/gemaalmercator

Deventer

Deventer is een oude handelsstad met een rijke en bijzondere geschiedenis. De historie kijkt op je neer als je in de binnenstad van Deventer loopt. Er zijn niet veel steden in Nederland die zich moesten verdedigen tegen aanvallen van de Vikingen (9e eeuw). Het was ooit de belangrijkste stad na Amsterdam en dat kwam mede doordat het de vestigingsplek was van de bisschop van Utrecht die daar zijn eigen 'Vaticaanstad' had, een eigen grondgebied met eigen wetgeving. In de 20ste eeuw werd Deventer Moskou aan de IJssel genoemd, vanwege het grote aantal socialis-tische arbeiders. Iets van die mentaliteit vind je nog terug in de stad, waar al sinds decennia veel aandacht is voor de wijken en de mensen die daar actief zijn.

Al sinds de jaren '90 van de vorige eeuw kent Deventer de Wijkaanpak. Daarbij worden forse wijkbudgetten toegekend aan negen wijken en buitengebieden en dorpsgebieden. Bewoners beslissen zelf over de besteding van die wijkbudgetten en worden aangemoedigd ook zelf mee te werken aan de leefbaarheid van hun eigen wijk of buurt. Die traditie bestaat nog steeds en is nu vastgelegd in het programma WijDeventer. Eén van de beoogde doelen van de gemeentelijke organisatie is om 'van gemeente naar gemeenschap' te gaan. Dat betekent dat de gemeente meer wil loslaten ten faveure van die gemeenschap. In die context opereren de drie initiatieven die vanuit Deventer meedoen aan De Werkplaats.

Stichting De Molentuin

Stichting De Molentuin is begonnen uit onvrede over een stuk braakliggend grond. Voorheen stond op dit terrein een supermarkt, maar nadat deze was afgebroken kwam de grond braak te liggen en werd er in toenemende mate afval gedumpt. Na overleg met het Woonbedrijf (eigenaar van de grond) en WijDeventer besloten bewoners een tuin in te richten op het stuk grond. De afspraak was dat zodra het Woonbedrijf iets met de grond wilde, de bewoners weg moesten. In oktober 2014 kregen de bewoners echter te horen dat het Woonbedrijf de grond wilde verkopen. De bewoners waren hier niet blij mee, omdat hiermee het laatste stuk groen uit de buurt zou verdwijnen. Zij besloten over te gaan tot actie en een bod te doen op het stuk grond. Daarvoor verenigden enkele bewoners zich in stichting De Molentuin. Uiteindelijk heeft de stichting een bod gedaan van € 100.000, dat door het Woonbedrijf werd geaccepteerd. Dit bedrag kon echter niet bij elkaar worden gebracht, waarop het Woonbedrijf akkoord ging met € 50.000. Hiermee kwam de grond in handen van de stichting. Het Woonbedrijf stelde echter wel een voorwaarde: de grond moest een groenbestemming krijgen. De stichting is hiermee akkoord gegaan en heeft nu een stuk grond van ongeveer 1600 m². In de Molentuin zijn onder andere een moestuin, een speeltuin en een belevingstuin ingericht. De initiatiefneemsters zijn van plan om meer activiteiten op en rond de Molentuin te organiseren en azen nu ook op een fysieke ruimte in een van de aanliggende gebouwen.

www.molenbeltdeventer.nl

Deventer, de Molentuin (bron: Stichting de Molentuin)

Regiegroep Schalkhaar

Schalkhaar is een klein dorp dat sinds 1999 onderdeel is van de gemeente Deventer. Het is nu één van de negen gebieden waar bewoners meebeslissen over de besteding van wijkbudgetten. In Schalkhaar is hiervoor een Regiegroep opgericht die bezig is met het oprichten van een virtueel buurtcentrum. Ze zijn begonnen nadat een buurthuis failliet was gegaan. Met 'virtueel buurthuis' wordt bedoeld een 'gewoon' buurthuis met alle kenmerken die daarbij horen, alleen zonder stenen. Zo wordt voorkomen dat een groot gedeelte van de inkomsten gaat naar de huur of onderhoud van het pand. De Regiegroep wil bereiken dat de inwoners zich inzetten voor de gemeenschap en gemeenschapszin ontwikkelen. De burger moet zelf zijn verantwoordelijkheid nemen. Alleen dan kan de solidariteit blijven bestaan. De Regiegroep wil dat realiseren via het project Sterk Schalkhaar met vier deelprojecten rond publieke taken die ze van de gemeente wil overnemen: het versterken van de sociale cohesie onder meer door eettafels te organiseren; ondersteuning en (zorg)hulp via een groep van 40 vrijwilligers, 'Schalkhaar Helpt Elkaar' (SHE); wonen voor iedereen, met name gericht op ouderen die kleiner willen wonen; de basisvoorzieningen in het dorp behouden.

De Regiegroep investeert veel tijd in het goed doordenken van de plannen. Ze betreft hier het dorp zoveel mogelijk bij door het houden van uitgebreide ad random interviews en plenaire bijeenkomsten om de uitkomsten van het onderzoek te presenteren. Omdat ze ambities hebben omtrent een breed scala aan onderwerpen, willen ze niet over één nacht ijs gaan.

www.platformschalkhaar.nl/regiegroepschalkhaar

Buurthuis De Fontein

Eind 2014 werd bekend dat de gemeente buurthuis De Fontein wilde sluiten. De gemeente wilde de buurthuizen ‘teruggeven’ aan de bewoners en subsidies verminderen. De gemeente stelde de bewoners in staat om het buurthuis over te nemen. Een groep bewoners stond op en bedacht een plan om het buurthuis open te houden. Bij deze groep was een groot wantrouwen richting de gemeente en de welzijnsorganisatie die mede gebruiker was van De Fontein, waardoor de plannen niet goed van de grond kwamen. De huidige initiatiefnemers zijn vervolgens opgestaan en zijn in gesprek gegaan met de gemeente. Zij kozen ervoor om de gemeente als volwaardig partner op te zoeken en te pogen haar mee te krijgen in de plannen op basis van gedeelde belangen. De gemeente was enthousiast over de plannen en steunde ze. Doel van de initiatiefnemers is dat het buurthuis het verbindingscentrum wordt voor alle buurtbewoners, die actief betrokken zijn bij de decentralisaties op de terreinen van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (wmo), Participatie (werk) en Jeugdzorg. Per 1 januari 2016 namen de initiatiefnemers het beheer van het buurthuis over.

www.facebook.com/defontein Deventer

Eindhoven

Eindhoven is traditioneel een stad met vele dorpen en buurten die langzaam gegroeid zijn en met elkaar verbonden zijn geraakt. Ieder dorp en iedere buurt had zijn eigen buurtvereniging. De opkomst van Philips en andere grote fabrieken heeft ervoor gezorgd dat een grote industriestad is ontstaan met een stadsbestuur dat zich erop laat voorstaan de grootste innovatiestad van de hele wereld te zijn (volgens het Amerikaanse zakenblad Forbes). Eindhoven is de stad van technologie, industrieel ontwerp en design. Deze spirit heeft zich uitgebreid naar het sociale en politieke domein, waardoor er innovatief wordt nagedacht over beleidsprocessen en hoe de lokale democratie kan worden hervormd.

Met de recent vertrokken burgemeester Van Gijzel had Eindhoven een advocaat in huis van de netwerksamenleving, met meerdere besliscentra en gelijkwaardige rollen. De gemeente Eindhoven kent sinds een aantal jaren zogenaamde gebiedscoördinatoren die tot taak hebben alle contacten met gemeentelijke afdelingen te verzorgen voor de wijk of buurt waarin zij werken. Vanuit deze gedachte en werkwijze ondersteunt men de opkomst van maatschappelijke initiatieven.

Zij kozen ervoor om de gemeente als volwaardig partner op te zoeken en te pogen haar mee te krijgen in de plannen op basis van gedeelde belangen.

Vereniging Drents Dorp

Het Drents Dorp is een wijk die in de jaren '30 van de vorige eeuw is gebouwd om huisvesting te bieden aan de arbeiders die vanuit Drenthe bij Philips kwamen werken. Er is al lang een cultuur van samen doen in deze wijk. De Drentse arbeiders waren erg op elkaar betrokken en die mentaliteit is gebleven. Vanuit een initiatief voor speelplekken en een moestuin is er een wijkonderneming gegroeid met verschillende activiteiten. Voorbeelden zijn de moestuin, wijkfeesten, kunstprojecten rond tafels van afvalhout, de ontdektuin en de wijkonderneming die huisvesting moet bieden voor zzp'ers in de buurt. De wijkonderneming moet een bruisplek worden en meer ruimte voor ontmoeting bieden dan de huidige plek. De initiatiefnemers hebben daarvoor een buurthuis op het oog dat momenteel antikraak wordt verhuurd en op de nominatie staat om verkocht te worden door de gemeente. De initiatiefnemers zijn in gesprek met de gemeente om te kijken of zij een adequaat alternatief kunnen vormen.

www.drentsdorp.nl

Buurtkantoor Doornakkers

Buurtkantoor Doornakkers richt zich zowel op werk- en ontmoetingsplekken voor ondernemers als op een coachende begeleiding door zelfontwikkeling voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. Buurtkantoor Doornakkers wil dit bereiken op een laagdrempelige manier. Het idee is: als mensen doen wat ze leuk vinden, zijn ze gelukkiger en kunnen ze een betere bijdrage leveren aan hun eigen wijk en omgeving. Het pand waarin het buurtkantoor gehuisvest is, ligt midden in de buurt maar is duur qua energieverbruik. Daar waar de gemeente de gebruikers compenseerde, is nu het beleid dat het buurtkantoor een bedrag moet betalen. Omdat dit te hoog is, wordt er nu gezocht naar een plek bij een andere organisatie in een ander pand, zodat het laagdrempelige karakter kan blijven.

www.buurtkantoor-doornakkers.nl

Buurtonderneming Woensel West

De Buurtonderneming Woensel-West (boww) is een innovatieve organisatievorm die in 2009 van start is gegaan om het wijkvernieuwingsproces in Woensel-West te organiseren. Woensel-West was jaren een achterstandswijk met een opeenstapeling van problemen. De urgentie werd sterk gevoeld om een doorbraak te forceren en daarbij niet-conventionele middelen in te zetten. Dit initiatief is niet een zuiver bewonersinitiatief, maar opgezet door gemeente en de woningcorporatie met betrokkenheid van actieve bewoners. Het doel was en is om de inzet in en betrokkenheid bij Woensel-West van bewoners, professionals en bestuurders zo te organiseren dat de genoemde doorbraak zou worden gerealiseerd. De directie van de wijkonderneming wordt gevormd door medewerkers van de gemeente en de woningcorporatie Trudo. Maar het bijzondere is dat zij vallen onder een stichtingsbestuur waarin bewoners zitting hebben.

Er is veel aangepakt in de afgelopen jaren en de problematiek is drastisch verminderd. Woensel-West is een hippe volkswijk aan het worden.

www.woensel-west.com

Hilversum

Hilversum is de mediastad van Nederland en telt tegen de 90.000 inwoners. De stad kenmerkt zich door relatief veel villawijken en heeft relatief veel hoogopgeleide inwoners. Er zit dus veel intellectueel kapitaal en dat vertaalt zich in een vrij sterk maatschappelijk kader, waarbij mensen zich betrokken voelen bij de ontwikkeling van de stad als geheel. Tegelijkertijd zijn er wijken waar de sociale cohesie laag is en voorzieningen onder druk staan. De gemeente, die sinds een aantal jaren buurtcoördinatoren heeft aangesteld, probeert in samenwerking met actieve bewoners deze problematiek aan te pakken.

Riebeeck Galerij

Het winkelcentrum Riebeeck Galerij kent teveel leegstand, waardoor het winkelcentrum weinig bruist en een te lage kwaliteit heeft. Omdat het winkelcentrum een belangrijke functie vervult in een buurt met meerdere problemen, probeert de gemeente actieve bewoners te vinden die impulsen kunnen geven tot een vermindering van de sociale problematiek in de wijk. In een leegstaand pand op het winkelcentrum hoopt men met verschillende actoren buurtactiviteiten te starten om de buurt te verbeteren. Dit gebeurt in samenwerking met zorginstellingen. Er is nu een initiatief voor 'een huis van de wijk' van waaruit verschillende activiteiten worden opgezet. Dit initiatief is vanuit de gemeente gekomen, waarbij men uitdrukkelijk de samenwerking zoekt met bewoners.

www.facebook.com/Winkelcentrum-De-Riebeeckgalerij

Hilversum Verbonden

Hilversum Verbonden is een stichting die de sociale cohesie en duurzaamheid in Hilversum wil bevorderen. De initiatiefnemers geloven dat de toekomst ontworpen moet worden vanuit de kracht van inwoners en de gemeenschappen, en niet op een tekentafel. Zij organiseren een proces waarin mensen met elkaar verbonden worden en de samenwerking wordt gestimuleerd. Ze ondersteunen nieuwe initiatieven en faciliteren vernieuwers. Hilversum Verbonden informeert mensen over wat er in de Hilversumse samenleving georganiseerd wordt en wil vooral mensen activeren en overhalen om ook bij te dragen aan de lokale samenleving. Een van de belangrijkste projecten is het bijdragen aan een duurzaam Hilversum. In het project Hilverzon, een duurzame energiecoöperatie, worden bewonersgroepen ondersteund die duurzame energie willen realiseren via zonnepanelen, zoals de actieve bewoners van Heikracht. Hilversum Verbonden is ook betrokken bij de jaarlijkse bijeenkomst De Maatschappelijke Beursvloer, een evenement waar Hilversumse initiatieven worden gematcht met andere organisaties vanuit bedrijfsleven, overheid en instellingen.

www.hilversumverbonden.nl

Rotterdam

Rotterdam is één van de meest ambitieuze gemeenten op het vlak van samen optrekken met bewoners en maatschappelijke initiatieven. Het college-akkoord tussen Leefbaar Rotterdam, D66 en CDA spat van de energie om de verhoudingen tussen een top-down bestuurde overheid en de dynamische wereld van initiatiefnemende bewoners te verbeteren. Het is één van de weinige gemeenten waar het 'recht om te bieden' (right to challenge) expliciet genoemd wordt als middel voor Rotterdammers om de overheid uit te dagen publieke taken over te nemen. In De Werkplaats zijn daarom drie initiatieven geselecteerd die onder de vlag van 'het overnemen van een publieke taak' hun initiatief zijn gestart.

Schepenstraat

De Schepenstraat in Rotterdam is aan het verzakken. De riolering en gasleidingen onder de straat zullen vernieuwd moeten worden, om ongewenste gevolgen van de verzakking te voorkomen. Het onderhoud van de straat zal grote consequenties hebben voor veel van de aanwezige bomen. Met de door de gemeente gepresenteerde herinrichtingsplannen, waarin de kap van bomen is opgenomen, zijn de bewoners het niet eens. Met name de bomenkap wordt gezien als karaktermoord van de straat. Vanuit de bewoners staat een kerngroep op die zich sterk maakt voor een nieuw herinrichtingsplan van de straat waarbij

Rotterdam, Schepenstraat (bron: KernTEAM Schepenstraat)

Rotterdam, Buurtscoot (bron: Wilskracht Werkt)

zoveel mogelijk bomen behouden kunnen blijven. Omdat er aardig wat kennis en kunde in de straat bij de bewoners aanwezig is, willen ze zelf een plan maken. Zij maken daarbij gebruik van de mogelijkheid van het ‘right to challenge’, waar Rotterdam mee schermt als nieuwe mogelijkheid. Via een buurtreferendum wordt gepeild of de bewoners van de Schepenstraat en omgeving er wel voor zijn dat het buurtcomité zelf een herinrichtingsplan maakt. Een meerderheid van meer dan 90% blijkt hier voorstander van te zijn. De gemeente heeft daarop het budget dat normaliter beschikbaar is voor de herinrichting van de straat ter beschikking gesteld aan de bewonersgroep. Daarnaast heeft de gemeente het budget dat voor overleg en communicatie beschikbaar is, ook aan de groep gegeven. Hiervoor moeten ze dan zelf de communicatie met de buurt doen. Door de contacten die ontstonden tijdens het maken van het herinrichtingsplan, zijn er tal van andere activiteiten en verbanden opgetreden in de buurt hetgeen de sociale cohesie versterkt.

www.schepenstraat.info

Wilskracht Werkt

Wilskracht Werkt is een maatschappelijk initiatief dat samen met bewoners ondersteuning in de buurt organiseert. Wilskracht Werkt fungeert als een koppeling tussen mensen die iets kunnen en mensen die iets nodig hebben. Dit gebeurt door

gericht vrijwilligerswerk, kleinschalig georganiseerd op het gebied van welzijn en zorg. In het kader van het 'right to challenge' is Wilskracht Werkt een project met scootmobielen aan het opzetten: de buurtscoot. Ze wil hiermee de mobiliteit van sommige groepen vergroten en daarmee de eenzaamheid verminderen. Te veel ouderen die immobiel zijn, wonen op eerste etages of hoger en kunnen hierdoor geen gebruik maken van een scootmobiel (vanwege het ontbreken van stalling). Wilskracht Werkt organiseert met collectief gebruik van scootmobielen dat mensen een aantal uren per keer een scootmobiel kunnen krijgen. Vrijwilligers helpen in de logistiek en in lesgeven hoe om te gaan met een scootmobiel.

Wil Roode heeft Wilskracht Werkt als stichting opgezet. Het eerste doel van de stichting is dat iedereen mee kan doen. Het tweede doel is activering en participatie van mensen in de samenleving. Daarnaast ondersteunt Stichting Wilskracht Werkt allerlei (vrijwilligers)initiatieven, door het inzetten van vrijwilligers bij verschillende activiteiten in Rotterdam. Roode is vernieuwend omdat zij creatief gebruik weet te maken van sociaal kapitaal in de civil society ten behoeve van buurtzorg en andere sociale diensten. Ze doet dit in combinatie met een marktmodel; ze verkoopt sociaal kapitaal als re-integratiediensten aan lokale overheden.
www.wilskrachtwerkt.nl

Stichting Samenwerkende IJsselmondse Speeltuinen (SIJS)

Er zijn acht speeltuinen in IJsselmonde. Elke speeltuin heeft een eigen vereniging. sijs heeft het initiatief genomen om de gemeente uit te dagen om het beheer van de acht speeltuinen over te nemen.

Het onderhoud van de speeltuinen is vanwege aansprakelijkheidsissues door de gemeente een aantal jaren geleden terug genomen en sijs wil dit weer terug overnemen. Op 1 september 2015 is het plan ingediend om acht speeltuinen te beheren en te onderhouden. De speeltuinen staan onder toezicht van de gemeente. Het onderhoud brengt relatief veel kosten met zich mee. De afdeling stadsontwikkeling is eigenaar vanuit de gemeente Rotterdam en is tevens ook de opdrachtgever van Stadsbeheer. De initiatiefnemers hebben te horen gekregen dat ze van de acht speeltuinen er twee mogen overnemen. De argumentatie hiervoor was dat stadsontwikkeling heeft ingestemd op voorwaarde dat de financiële risico's beperkt zijn. Om uit te breiden tot acht speeltuinen en de verbinding te kunnen leggen tussen de verschillende speeltuinen dienen de initiatiefnemers ondersteuning te krijgen van ambtenaren. Er is vier ton beschikbaar voor alle speeltuinen volgens de gemeente, gemiddeld 50.000 euro per speeltuin. De initiatiefnemers hebben zelf uitgerekend en kwamen ongeveer uit op ruim de helft minder, namelijk 180.000 euro voor de acht. De initiatiefnemers hebben zich nog niet neergelegd bij de twee speeltuinen en blijven zich richten op het 'challengen' van de gemeente van acht speeltuinen.

www.speeltuin.info

Samenvatting en conclusies

Zoals gezegd omvatten de 21 initiatieven zeer uiteenlopende activiteiten op diverse domeinen van de lokale samenleving. Zie tabel 1.

Opvallend is dat vrijwel alle initiatieven de sociale cohesie in hun buurt of soms in de stad (Buitenstad Almere en Hilversum Verbonden) willen bevorderen. De sociale cohesie bevorderen gaat vaak gepaard met initiatieven die de leefbaarheid verbeteren, zowel in de ruimtelijke omgeving als in sociale zin: ontmoetingen tussen buurtgenoten en stadgenoten stimuleren.

Wat ook opvalt is dat vele maatschappelijke initiatieven zich richten op activiteiten in meerdere domeinen. Een maatschappelijk initiatief onderneemt gemiddeld activiteiten op vijf van de 38 themavelden die de in hoofdstuk 1 genoemde Quick Scan onderscheidt. In tabel 2 vergelijken we de top tien van de themavelden uit deze Quick Scan met de domeinen waarop de initiatieven van De Werkplaats MaakdeBuurt actief zijn.

Uiteraard zijn de initiatieven van De Werkplaats MaakdeBuurt maar een miniem onderdeel van het totale aantal maatschappelijke initiatieven dat in de Quick Scan is geïnventariseerd. Van belang is dat voorbeelden van alle belangrijke domeinen wel in De Werkplaats zijn opgenomen, met uitzondering van Persoonlijke Ontwikkeling.

De milieu- en natuurinitiatieven vallen bij De Werkplaats onder het domein Fysieke omgeving en Groenbeheer. Lokale economie en werk en re-integratie zijn samengevoegd. Slechts drie initiatieven (Vindplaats Zenit, Coop Midwest en Drents Dorp) hebben expliciet culturele doelstellingen of activiteiten. Tenslotte valt op dat bijna de helft van alle initiatieven een platformfunctie vervult. Dat betekent dat deze initiatiefnemers expliciet beogen een platform en/of broedplaats te willen zijn voor meerdere initiatieven in hun wijk of stad.

In een volgend hoofdstuk willen wij, voor de belangrijkste domeinen die we hebben onderscheiden, nagaan of de behoefte aan meer ruimte, eigenaarschap en zeggenschap daar meer of minder sterk leven. Ook gaan we na of de wijze waarop de overheid daaraan wil meewerken, kenmerkende verschillen of overeenkomsten vertoont.

TABEL 1 | THEMA'S WAAROP DE INITIATIEVEN WERKZAAM ZIJN

Initiatieven	Terreinen waarop ze werkzaam zijn							
	sociale cohesie	fysieke omgeving, groenbeheer, recreatie	lokale economie, reïntegratie	welzijn, zorg	beheer, buurtvoorzieningen	cultuur	duurzame energie	platform voor initiatiefnemers
ALMERE								
Buitenstad	✓	✓		✓				✓
Vindplaats Zenit	✓	✓				✓		
Filmwijk	✓	✓					✓	✓
AMSTERDAM OOST								
Meevaart	✓		✓	✓	✓			✓
Natuurlijk IJburg	✓		✓		✓		✓	✓
Buurtcoöperatie OHG	✓			✓	✓			✓
AMSTERDAM WEST								
Coop MidWest	✓	✓	✓		✓	✓		✓
Gemaal Mercatorstraat		✓						
Buurtkamer Bestevaer	✓			✓				
Mantelzorg in Beeld				✓				
DEVENTER								
Red de Molentuin	✓	✓						
Buurthuis de Fontein	✓		✓		✓			
Regiegroep Schalkhaar	✓		✓	✓				✓
EINDHOVEN								
Drents Dorp	✓		✓	✓		✓		✓
Woensel West	✓	✓	✓	✓				
Doornakkers	✓		✓	✓				
HILVERSUM								
Riebeeck Galerij	✓				✓			
Hilversum Verbonden	✓						✓	✓
ROTTERDAM								
Schepenstraat	✓	✓						
Wilskracht Werkt	✓			✓				
Stichting SIJS	✓	✓		✓				
Totaal	19	9	8	11	6	3	3	9

TABEL 2 | INITIATIEVEN PER MAATSCHAPPELIJK DOMEIN

	Landelijk	Werkplaats MaakdeBuurt
Duurzaamheid en energie	843	3
Welzijn en Zorg	727	11
Sociale cohesie	619	19
Leefbaarheid/Wonen	411	9
Persoonlijke ontwikkeling	299	—
Milieu	288	4
Arbeidsparticipatie	279	6
Cultuur	271	3
Lokale economie	250	8
Natuur	219	3

FASEN VAN EEN INITIATIEF

Ontwikkelingsfasen van maatschappelijke
initiatieven in relatie tot de centrale begrippen
ruimte, zeggenschap en eigenaarschap

4

Maatschappelijke initiatieven hebben allemaal een eigen verhaal en zijn ontstaan om even zoveel verschillende redenen. Dat blijkt duidelijk uit het overzicht in het voorgaande hoofdstuk van de maatschappelijke meerwaarde die deze initiatieven nastreven. Rode draad is wat we in de definitie uit hoofdstuk 1 ook tegenkomen, namelijk dat de publieke waarde leidend is. Men wil iets in het publieke domein verbeteren. Wie de verhalen naleest over het ontstaan en de ontwikkeling van maatschappelijke initiatieven in publicaties die hierover inmiddels zijn verschenen¹ zal constateren dat in al deze verscheidenheid ook een zekere constante is waar te nemen.

De meeste initiatieven kennen drie fasen in hun ontwikkeling: de start, de doorstart en de continuïteit van een initiatief, die kunnen leiden tot zeggenschap en/of tot eigenaarschap. Voor overheden en gevestigde maatschappelijke organisaties die te maken krijgen met deze initiatieven, maar ook voor belangstellende medeburgers is het nuttig rekening te houden met deze ontwikkelingsstadia, omdat initiatieven in deze stadia ook verschillende behoeften en wensen hebben met betrekking tot facilitering, stimulering en ondersteuning.

De startfase

In de startfase hebben initiatiefnemers behoefte aan een aantal zaken. Erkenning en waardering, zowel van hun medeburgers als van de overheid, is een logische en belangrijke. Hiervoor is een positief contact (persoon) met de gemeente behulpzaam. Voldoende informatie over het bestaande maar ook voorgenomen beleid van de gemeente is eveneens essentieel. Ook informatie van maatschappelijke organisaties en eventueel bedrijven die werkzaam zijn op het domein

---

¹ Zie:

- Marcel Ham en Jelle van der Meer, 'De ondernemende burger, de woelige wereld van lokale initiatieven', Utrecht, Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken en Movisie, 2015
- Rob Blank, Ruben Spelier en Amy Davies, 'Ruim op die regels, evaluatieonderzoek experimentenprogramma', Den Haag, Platform 31, 2016
- Pieter Hilhorst en Jos van der Lans, 'Sociaal doe-het-zelven', Amsterdam, Uitgeverij Atlas Contact, 2013
- Simon Franke, Jeroen Niemans en Frans Soeterbroek, 'Het nieuwe stadmaken, van gedreven pionieren naar gelijk speelveld, Amsterdam, Trancity en Pakhuis de Zwijger, 2016

Amsterdam West, Buurtkamer Bestevaer (bron: Buurtkamer Bestevaer)

waarop het initiatief zich richt, helpt om een initiatief goed te kunnen starten. Initiatiefnemers hebben vaak behoefte aan methoden om te kunnen achterhalen welke wensen er leven bij medebewoners en/of cliënten. In de startfase is het belangrijk om eerste positieve en aansprekbare resultaten te halen en hiermee de publiciteit te kunnen vinden. Het kunnen uitventen van geboekte resultaten is een goede stap voor het vervolg. Tenslotte is het hebben van een bescheiden (stimulerings)budget voor de uitbouw van de organisatie (website, krantje, plek om te vergaderen, nieuwsbrief, interne taakverdeling) vaak cruciaal.

De doorgroefase

Als een initiatief eenmaal is aangeslagen en een vaste kern van initiatiefnemers heeft, ontstaat vaak de behoefte aan een ruimte, zowel inhoudelijk als fysiek. Inhoudelijk door in het beleid ruimte te creëren voor het initiatief, door soepel om te gaan met regels, door tijd en aandacht te geven. De behoefte aan een fysieke ruimte groeit. Een eigen (buiten)ruimte is nodig om activiteiten te organiseren en om zaken door te spreken met vrijwilligers en belangstellende buurtbewoners. In deze fase komt er een vaste vergader- en overlegstructuur, zowel met de eigen achterban als met de overheid en andere stakeholders. De behoefte aan gedetailleerde uitwisseling van informatie neemt eveneens toe.

Een vaste contactpersoon of gebiedscoördinator van de gemeente die ook de verbindingen legt met andere afdelingen van de gemeente, helpt dan enorm. In het overleg komen afspraken aan de orde over inhoudelijke en mogelijke financiële ondersteuning, voor werkzaamheden die regelmatig terugkomen of worden georganiseerd. Veelal gaat dit gepaard met de behoefte aan een zekere versterking van de interne organisatie. Bij verschillende initiatieven zie je dat in deze fase werkgroepen worden ingesteld, omdat er sprake is van meerdere onderwerpen en activiteiten die worden bedacht of opgepakt. Er wordt een vaste kern en/of bestuur gekozen en er wordt een juridische vorm voor het beheer van de financiën en de eigen ruimte opgezet. Zeker als er iets van middelen worden verstrekt door de overheid of fondsen, is het noodzakelijk dat het initiatief een rechtspersoon heeft. Meestal heeft het initiatief dan ook al een ruimer draagvlak verkregen onder haar medeburgers en partners.

Voorbeelden van initiatieven in deze fase van ontwikkeling uit De Werkplaats MaakdeBuurt zijn onder andere Buitenstad Almere, Filmwijk Almere, Natuurlijk IJburg in Amsterdam Oost, Buurtcoöperatie Oostelijk Havengebied in Amsterdam-Oost, Buurtkamer Bestevaer in Amsterdam-West, Buurtkantoor Doornakkers en Drents Dorp in Eindhoven. De ambities zijn groot en zo ook het enthousiasme.

De continuïteitsfase: behoefte aan meer zeggenschap

Na een (kort) aantal jaren komen initiatiefnemers voor de vraag te staan of hun initiatief zodanig is aangeslagen en/of geworteld, dat het wenselijk is te zorgen voor continuïteit. Hetzij omdat een voorziening is ontstaan waar buurt- of stadgenoten op rekenen, ofwel omdat activiteiten zijn ondernomen die blijvend bijdragen aan de leefbaarheid of duurzaamheid van de lokale samenleving. Bij initiatiefnemers ontstaat dan ook vaak de behoefte om meer zeggenschap te krijgen over de besluitvorming op hun terrein en over de toekomst van hun initiatief of voorziening. De behoefte aan zeggenschap richt zich zowel op de inhoudelijke als financiële aspecten. In deze fase is het wenselijk dat het initiatief wordt opgenomen in een jaarlijks op te stellen buurtagenda of inhoudelijke prioriteitenlijst in overleg tussen buurt en gemeente. Indien er sprake is van zogeheten buurtbegrotingen willen initiatiefnemers graag betrokken worden bij deze jaarlijks op te stellen begroting. Het is eveneens een wens van initiatiefnemers om direct te worden betrokken bij de beleidsontwikkeling van overheid en eventuele maatschappelijke organisaties op het terrein waarop zij werkzaam zijn en te worden beschouwd als volwaardige gesprekspartners.

Er is behoefte en soms de noodzaak om afspraken te maken over een meerjarig huurcontract voor de eigen ruimte die het initiatief beheert. En er moeten afspraken worden gemaakt over gemeenschapsvoorzieningen die door een maatschappelijk initiatief worden beheerd en/of geëxploiteerd.

Den Haag, Quartier Laak
(bron: Kracht in Nederland)

In deze fase worden meestal afspraken tussen initiatiefnemers en lokale overheid vastgelegd in een convenant of samenwerkingsovereenkomst. Het draagvlak voor het initiatief wordt versterkt door deelname van meer inwoners aan werkgroepen en projecten, waarbij door het initiatief jaarlijks publiekelijk verantwoording wordt afgelegd.

Voorbeelden van initiatieven in deze fase van ontwikkeling uit De Werkplaats MaakdeBuurt zijn de Meevaart in Amsterdam-Oost, buurtonderneming Woensel-West in Eindhoven, de Schepenstraat in Rotterdam.

De continuïteitsfase: behoefte aan eigenaarschap

In de verdere ontwikkeling van een initiatief kan een moment ontstaan dat initiatieven in belangrijke mate zeggenschap hebben verkregen over de inhoud van hun initiatief. Maar ook over de besteding van middelen die nodig zijn voor de continuïteit van de voorziening of de activiteit die zij hebben ontwikkeld. Dan zijn zij feitelijk eigenaar geworden van de publieke dienst of taak die zij verrichten. Dit is vaak ook het moment waarop een lokale overheid en bestaande middenveldinstellingen (bijvoorbeeld zorg- en welzijnsinstellingen, woningcorporaties) moeten beslissen of zij onderdelen van hun takenpakket in het publieke domein willen overdragen aan de maatschappelijke initiatiefnemers en op welke wijze zij dat willen doen. De initiatiefnemers hebben inmiddels een rechtspersoon (een vereniging, stichting, coöperatie) opgericht.

Deze rechtspersoon verkrijgt eigendom of een huurcontract voor onbepaalde tijd voor het gebouw van waaruit zij activiteiten onderneemt. Voor de overdracht van (semi-) publieke taken wordt een convenant of overeenkomst opgesteld tussen de overdragende partijen en de initiatiefnemers. Het initiatief beschikt over eigen onafhankelijke ondersteuning en krijgt publieke middelen voor de (semi)publieke taken en/of diensten die het uitvoert. De rechtspersoon legt jaarlijks zowel inhoudelijk als financieel verantwoording af door middel van een jaarverslag dat in de openbaarheid wordt besproken met donateurs, deelnemers, leden of sympathisanten van het initiatief.

Voorbeelden van initiatieven in deze fase uit De Werkplaats MaakdeBuurt zijn de De Molentuin in Deventer (eigenaar van de grond), de Coop MidWest in Amsterdam West (beoogd eigenaar van het gebouw van waaruit zij werken) en de Schepenstraat in Rotterdam-West (eigenaar van het inrichtingsplan voor hun straat).

Ruimte, zeggenschap en eigenaarschap

De centrale doelstelling van het project De Werkplaats MaakdeBuurt is te onderzoeken welke maatregelen de overheid kan nemen om te stimuleren dat maatschappelijke initiatieven meer ruimte, zeggenschap en eigenaarschap kunnen krijgen.

In de voorgaande hoofdstukken hebben we geschetst welke initiatieven deelnemen aan De Werkplaats MaakdeBuurt, wat de groeiende betekenis is van maatschappelijke initiatieven in Nederland in het algemeen en wat de maatschappelijke meerwaarde is van deze sector van het maatschappelijke initiatief. Tegen die achtergrond belichten we hoe de centrale begrippen ruimte, zeggenschap en eigenaarschap zijn ervaren door de deelnemers in De Werkplaats MaakdeBuurt.

In de komende hoofdstukken werken we aan de hand van praktijkvoorbeelden de aanspraken of wensen uit tot aanbevelingen voor de lokale overheid (en maatschappelijk middenveldinstellingen) en de rijksoverheid.

Ruimte

De Werkplaats MaakdeBuurt is gestart met het voeren van één of meerdere gesprekken met de 21 maatschappelijke initiatiefnemers die deelnemen aan het project. Het eerste deel van de vragenlijst die wij hanteerden voor deze gesprekken, heeft vooral betrekking op de knelpunten en kansen die initiatiefnemers ervaren en zien. Knelpunten in hun relatie met de lokale overheid en kansen en positieve maatregelen die deze overheden kunnen nemen om de initiatiefnemers zoveel mogelijk ruimte te bieden.

De manieren waarop de knelpunten worden aangepakt en de kansen worden benut, kenmerken de ruimte die lokale overheden willen bieden aan maatschappelijke initiatieven om zich te ontwikkelen. In het volgende hoofdstuk gaan we daar dieper op in. We beschrijven welke cultuur er in de gemeenten heerst en welke maatregelen de verschillende gemeenten nemen om hun eigen ambtelijke organisatie beter in te laten spelen op maatschappelijke initiatieven. Ook gaan we in op de stappen die gezet kunnen worden om de positie te versterken van vrijwilligers die maatschappelijk actief zijn. De cultuur en de stappen zijn met name van belang voor de startfase van maatschappelijke initiatieven.

Fysieke ruimte

Een belangrijk onderdeel van het verschaffen van meer ruimte aan maatschappelijke initiatieven, is dat deze vanaf de doorgroefase kunnen beschikken over een eigen plek, een activiteiten- en vergaderruimte tegen een betaalbare prijs.

Het beleid met betrekking tot maatschappelijk vastgoed wordt in veel gemeenten sterk bepaald door (commercieel) vastgoed-gestuurde overwegingen, waarin de maatschappelijke component wordt 'belegd' bij afdelingen en bestuurders die maatschappelijke zaken in hun portefeuille hebben. Hoe dit dilemma aangepakt en opgelost kan worden en op welke wijze maatschappelijk vastgoed bereikbaar kan worden gemaakt voor maatschappelijke initiatieven via een Nederlandse variant op het 'right to bid' (een voorkeursrecht voor maatschappelijke initiatieven) wordt uiteengezet in hoofdstuk 6 van deze publicatie.

Zeggenschap

In alle gesprekken met initiatiefnemers is de vraag gesteld of zij behoefte hebben aan meer zeggenschap, en zo ja, op welke punten. Uit de gesprekken blijkt dat deze wens sterk leeft bij meerdere initiatieven en meestal direct verbonden is met het initiatief waaraan zij werken. Er is behoefte aan meer zeggenschap over het zelf maken van een buurt- of straatplan inclusief het beschikbaar stellen van publieke middelen om dat te kunnen doen. Het duidelijkste voorbeeld is de Schepenstraat in Rotterdam. Meer zeggenschap over de inrichting, omgaan met en het beheer van groenvoorzieningen en openbare ruimte vinden we terug bij de Molentuin in Deventer, Vindplaats Zenit en Vereniging Buitenstad in Almere. Meer zeggenschap over het verlenen van informele zorg en schuldhulpverlening, waarbij nog te vaak strijd moet worden geleverd met formele zorg- en welzijnsinstellingen die in de praktijk minder presteren, vinden we bij Buurtkamer Bestevaer/Mantelzorg in Beeld in Amsterdam West, Buurtkantoor Doornakkers in Eindhoven en bij Wilskracht Werkt in Rotterdam. Voorbeelden van meer zeggenschap over beheer en gebruik van buurtvoorzieningen waaronder buurthuizen zijn de Meevaart in Amsterdam Oost, De Fontein in Deventer en buurtaccommodaties als Buurtcoöperatie Oostelijk Havengebied in Amsterdam Oost en de Coop MidWest in Amsterdam West.

Naast zeggenschap op inhoudelijke thema's is er ook grote behoefte aan meer zeggenschap over de besteding van de publieke middelen in de eigen buurt. Verschillende initiatieven hebben gemerkt dat dit een voorwaarde kan zijn om hun initiatief goed te laten gedijen. Schalkhaar in Deventer heeft dit als belangrijk doel opgenomen, zowel ten aanzien van hun zorgambities als ook voor welzijn. In Eindhoven wil men per gebied meestemmen over prioriteiten in aanbestedingen en is men van plan om de geldstromen in de wijk zichtbaar te maken. In Filmwijk in Almere willen ze de geldstromen ook graag in kaart gebracht zien, om via buurtbegrotingen mede te kunnen bepalen waar het geld heengaat. In Amsterdam Oost in de Indische Buurt is al een begin gemaakt met buurtbegrotingen en is men bezig om budgetmonitoring en buurtbesteden toe te passen.

*Naarmate
initiatiefnemers verder
zijn in de ontwikkeling
van het initiatief,
vragen zij om meer
budgettaire ruimte uit
de lopende begroting.*

Naarmate initiatiefnemers verder zijn in de ontwikkeling en het bestendigen van het initiatief, vragen zij om meer budgettaire ruimte uit de lopende begroting van het beleidsveld waarop hun initiatief betrekking heeft. Ze doen dit vanuit de

logische gedachtegang en het uitgangspunt dat maatschappelijke initiatieven die werken aan de publieke zaak ook recht hebben op publieke middelen.

In de meeste gemeenten bestaan subsidieregelingen voor buurtbudgetten of stimuleringsregelingen, waaruit de eerste aanloopkosten of kosten voor activiteiten van bescheiden omvang betaald kunnen worden. Maar een verdergaande stap die inhoudt dat maatschappelijke initiatieven mogen en kunnen meebeslissen over de publieke middelen die beschikbaar zijn voor een buurt of wijk, wordt slechts in enkele gemeenten toegepast. In De Werkplaats zijn Deventer (van oudsher al via wijkbudgetten) en Amsterdam-Oost de meest inspirerende voorbeelden. In Rotterdam zijn in principe de budgetten die voor de uitgedaagde taak gereserveerd zijn, in het kader van de 'right to challenge' beschikbaar. In Eindhoven zijn buurtbudgetten beschikbaar voor enkele wijken.

Over de wijze waarop deze verschillende vormen van zeggenschap worden ontwikkeld en toegepast komen we terug in de volgende hoofdstukken.

Rotterdam (bron: Agora Europa)

In hoofdstuk 7 belichten we hoe maatschappelijke initiatieven in staat worden gesteld om zelf plannen te laten maken voor de ontwikkeling van hun eigen straat, buurt of wijk en hoe dit kan worden gestimuleerd door een algemene regeling via het recht om de overheid uit te dagen en/of het recht om plannen te maken ('right to plan'). Tevens belichten we de wijze waarop het beheer van openbare ruimten kan worden overgedragen aan maatschappelijke initiatieven, waarbij sommige aangeven dat zij veel baat zouden hebben gehad bij het recht om als eerste te mogen bieden ('right to bid'), indien die mogelijkheid er was geweest (Molentuin Deventer).

In hoofdstuk 8 beschrijven we hoe buurtbewoners zorgen voor elkaar en voor het behoud van hun buurtvoorzieningen, waarbij zij soms gebruik maken van het recht om uit te dagen, maar in andere gevallen gebruik maken van creatieve mogelijkheden die worden geschapen door lokale overheden.

In hoofdstuk 9 tenslotte laten we zien hoe meer zeggenschap over de besteding van publieke middelen in de eigen buurt nu al wordt gerealiseerd in gemeenten als Deventer en Amsterdam-Oost. Tevens voeren we een pleidooi voor een meer algemene regeling, waarin het uitgangspunt dat gemeenschapsmiddelen voor gemeenschapstaken beschikbaar zijn, verder wordt uitgewerkt zodat publieke financiering van maatschappelijke initiatieven gewaarborgd wordt.

(Maatschappelijk) eigenaarschap

Eigenaarschap ligt voor ons in het verlengde van zeggenschap. Het verschil is dat de eigenstandige positie van maatschappelijke initiatieven wordt erkend en dat deze wordt vastgelegd in een verordening, statuut, convenant of 'verdrag' voor alle maatschappelijke initiatieven. Bij eigenaarschap overstijgen we de willekeur en vrijblijvendheid die vaak inherent is aan eenmalige waardevolle initiatieven. Er is dan sprake van een bewust beleid waarin de representatief georganiseerde overheid, i.c. de gemeente ook erkent en stimuleert dat andere vormen van publieke besluitvorming over publieke zaken en middelen mogelijk en gewenst zijn (het perspectief van de meervoudige democratie).

Uit de gesprekken die we hebben gevoerd met initiatiefnemers blijkt dat (maatschappelijk) eigenaarschap geen eenduidig begrip is. Vaak kregen we de tegenvraag: wat bedoel je daarmee? Als we dan doorvragen blijkt dat de meeste initiatiefnemers zichzelf wel eigenaar van het initiatief voelen, maar dat ze lang niet altijd die erkenning krijgen van andere partijen, zoals de gemeente of een welzijnsorganisatie of woningcorporatie. Dat komt naar voren uit het antwoord op de vraag of sprake is van gelijkwaardig partnerschap tussen maatschappelijke initiatiefnemers en de gemeente. Slechts vier van de 21 initiatieven zeggen daar volmondig ja op. Bij de Meevaart en de Buurtcoöperatie Oostelijk Havengebied in Amsterdam-Oost hangt dit samen met het volledig kunnen beschikken over een eigen ruimte voor activiteiten en het feit dat beide initiatieven zeer regelmatig betrokken worden bij

Almere, werkatelier (bron: Agora Europa)

de beleidsontwikkeling van het stadsdeel. Voor de initiatiefnemers van De Fontein in Deventer is het feit dat zij op 1 januari 2016 het beheer hebben overgenomen van het buurthuis een belangrijke factor. Ook belangrijk is dat zij uitdrukkelijk opereren vanuit het principe van gelijkwaardig partnerschap met de gemeente. Voor de Schepenstraat in Rotterdam geldt dat zij zich erkend voelen als gelijkwaardig partner doordat zij via het Rotterdamse ‘right to challenge’ de beschikkingsmacht hebben verkregen over het maken van een nieuw inrichtingsplan voor hun straat.

Maatschappelijk eigenaarschap moet wel onderscheiden worden van het juridische begrip eigenaarschap. Slechts twee initiatieven zijn – na een jarenlange mix van strijd en co-creatie – formeel eigenaar geworden (De Molentuin in Deventer) of aan het worden (Coop MidWest in Amsterdam-West).

Een aparte ontwikkeling is waar te nemen in de gemeente Almere. Hier is wel sprake van verregaande erkenning van bevoegdheden van inwoners. Al 20 jaar heeft de wijk Hoekwierde het zelfbeheer van de openbare ruimte, inclusief de middelen. Meer recent is er de nieuw te bouwen wijk Oosterwold, waar de nieuwe bewoners relatief goedkoop een stuk grond kopen, naar eigen inzicht een huis mogen ontwerpen en bouwen en tegelijkertijd in overleg met alle andere bewoners moeten beslissen over zaken als riolering, de aanleg van infrastructuur en nuts-

voorzieningen. Dit experiment wordt zorgvuldig gevolgd om te achterhalen waar de bewoners de gemeente echt nodig hebben, waarbij de hoop is dat het zo min mogelijk is.

Partner in beleid

Opmerkelijk is dat nogal wat maatschappelijke initiatieven uit De Werkplaats MaakdeBuurt hun maatschappelijke betekenis en meerwaarde mede ontleen aan het feit dat zij in hun gebied een platform- en broeikasfunctie vervullen voor het ontstaan van meerdere nieuwe maatschappelijke initiatieven. Door het vervullen van die platformfunctie worden deze initiatiefnemers ook regelmatig geconsulteerd of betrokken bij het overleg door beleidsmakers van de lokale overheid. Zij ervaren dit zelf als een blijk van gemeentelijke waardering voor hun werkzaamheden. Dit geldt voor uiteenlopende initiatieven als Buitenstad Almere, Meevaart, Natuurlijk IJburg en Buurtcoöperatie Oostelijk Havengebied in Amsterdam-Oost, Regiegroep Schalkhaar in Deventer, buurtonderneming Woensel-West in Eindhoven en Hilversum Verbonden.

Ook bij ambtelijke medewerkers en bestuurders is (maatschappelijk) eigenaarschap nog geen vastomlijnd begrip. Er is begrip voor het gevoel dat bij veel initiatiefnemers bestaat, namelijk dat zij zichzelf weliswaar eigenaar voelen van hun eigen initiatief, maar dat dit niet altijd leidt tot de erkenning en een volwaardig partnerschap met de gemeente.

In de discussie die we over dit punt hebben gevoerd binnen het intervisiegesprek met wethouders van de deelnemende gemeenten, wordt toegegeven dat hier sprake is van een zekere diffuusheid en terughoudendheid. Hier komt willekeur uit voort en soms vrijblijvendheid. Door de meesten wordt bepleit om wel afspraken vast te leggen, zodat de erkenning en waardering voor een initiatief geborgd worden. Eén van de bestuurders waarschuwt ervoor de discussie over de juridische vorm niet al te vroeg in het gesprek te laten domineren. Soms wordt pas halverwege een proces duidelijk welke vorm het meest geschikt is voor een maatschappelijk initiatief.

In Eindhoven had het (vorige) gemeentebestuur het voornemen om de welstand af te schaffen in delen van de stad, maar hier kwamen bewoners tegen in het geweer. Het resultaat is dat nu enkele wijken zijn aangewezen waar bewoners zelf de welstand kunnen regelen. De bestuurder uit Eindhoven stelt voor het perspectief eens te veranderen en vanuit bewoners te denken en dan de vraag te stellen: welke zaken willen wij eigenlijk zelf minimaal geregeld hebben en wie gaat dat dan handhaven? Het voorstel ligt in het verlengde van “Wij Eindhoven”, een initiatief van bewoners waarin de eigen kracht van bewoners centraal wordt gesteld.

Dit voorstel wordt door een aantal bestuurders onderschreven, maar er worden wel twee kanttekeningen bij gemaakt, c.q. voorwaarden bij gesteld. Ten eerste, lang niet

alle buurten beschikken over voldoende eigen kracht onder de mensen om veel zaken zelf op te pakken en te regelen. Ten tweede heb je als bestuurder en als overheid wel te waken over de kwaliteit en de continuïteit van de dienstverlening en voorzieningen voor alle inwoners.

Elke strategie om te komen tot maatschappelijk eigenaarschap begint met erkenning en waardering van het maatschappelijke initiatief als gelijkwaardige partner in het werken aan de publieke zaak. Hiervoor is het nodig om initiatiefnemers een zo groot mogelijke vrijheid te geven in het realiseren van hun initiatieven. Dit moet niet door het vastleggen van allerlei voorwaarden en regels, maar door alleen die zaken vast te leggen die je als overheid minimaal geregeld wilt zien. Tweede belangrijke voorwaarde is om niet te vroeg in het proces discussies te starten over de meest wenselijke rechtsvorm voor het initiatief, maar deze pas in de loop van het proces bespreekbaar te maken en waar nodig weer bij te stellen. Derde stap is om daadwerkelijk publieke taken over te dragen aan maatschappelijke initiatieven en gemeenschappen als die de verantwoordelijkheid daarvoor willen dragen. Hierop is de titel van rapport van de Raad voor het Openbaar Bestuur van toepassing: 'Loslaten in vertrouwen' (2012). Om dit te bereiken zijn er meer trainingen nodig voor ambtelijke medewerkers waarin de vaardigheden en competenties voor het faciliteren en stimuleren van maatschappelijke initiatieven worden ontwikkeld.

Bij de overdracht van publieke taken hoort het beschikbaar stellen van publieke middelen voor de uitvoering van die taken, alsook voor onafhankelijke ondersteuning. Belangrijk is om bij het faciliteren en ondersteunen van maatschappelijke initiatieven uit te gaan van de eigen kracht die aanwezig is in buurten, bewonersorganisaties en initiatiefnemers. Waar die zich (nog) niet of te weinig manifesteert, moeten hulpverlenende professionals en ambtelijke medewerkers methoden en vaardigheden ontwikkelen om die latent aanwezige kracht naar boven te halen.

De kaders voor het realiseren van een zo eigenstandig mogelijke positie van maatschappelijke initiatieven worden bepaald door een bestuur dat de plicht heeft om te waken over de kwaliteit en continuïteit van publieke dienstverlening en voorzieningen. Dit geldt ook ten aanzien van intrinsiek democratische principes als betrokkenheid, draagvlak, transparantie, integriteit en bereidheid verantwoording af te leggen. Hierop komen we in hoofdstuk 10 terug.

*Bij de overdracht van
publieke taken hoort
het beschikbaar stellen
van publieke middelen
voor de uitvoering van
die taken.*

KNELPUNTEN EN KANSEN BIJ DE LOKALE OVERHEID

Hoe de lokale overheid initiatieven
in de startfase ondersteunt

5

Uit de vele gesprekken die we hebben gevoerd met initiatiefnemers, ambtenaren en politici komt een helder beeld naar voren van de knelpunten en behoeften van maatschappelijke initiatieven in de startfase van hun ontwikkeling. Ook worden de verschillende manieren duidelijk waarop lokale overheden hierop in proberen te spelen.

Een knelpunt dat door vrijwel alle initiatiefnemers wordt genoemd, is de omgang met de ambtelijke organisatie. Dit knelpunt kent meerdere aspecten. Zo is een belangrijk obstakel de verkokerde manier waarop de gemeente is georganiseerd. Talloos zijn de voorbeelden van diensten die elkaar tegenwerken, niet goed weten wat er speelt bij de andere diensten, eigen budgetten beheren en wisselende prioriteiten stellen. Veel maatschappelijke initiatieven bestrijken meer aspecten van beleid dan de ene afdeling van het gemeentelijk apparaat waar men aanklopt voor inhoudelijke of financiële ondersteuning.

Schotjescultuur

Een vergelijkbaar fenomeen is het gegeven dat de overheid vaak een ‘januskop’ heeft. De ene ambtenaar is bereidwillig en zegt ja tegen een initiatief, maar een andere ambtenaar – soms van dezelfde afdeling – is argwanend en zegt nee. Niet alleen initiatiefnemers maar ook ambtenaren worstelen met dit probleem. Vaak willen wijkgerichte ambtenaren een initiatief wel ondersteunen, maar houden stadhuisambtenaren de boot af. Dit noemt men de ‘schotjescultuur’.

Een gemeentebestuur is een systeemwereld met een eigen dynamiek, vele regels en protocollen, zichtbare en onzichtbare codes. Een initiatief komt voort uit de leefwereld en kijkt relatief eenvoudig naar de aanpak van een probleem, maar moet zich vaak in vele bochten wringen om te ‘passen’ in die systeemwereld. Veel gemeenten worstelen met de vraag hoe zij de systeemwereld van de gemeentelijke organisatie kunnen aanpassen, zodat het beter is ingesteld op de leefwereld van de maatschappelijke initiatieven.

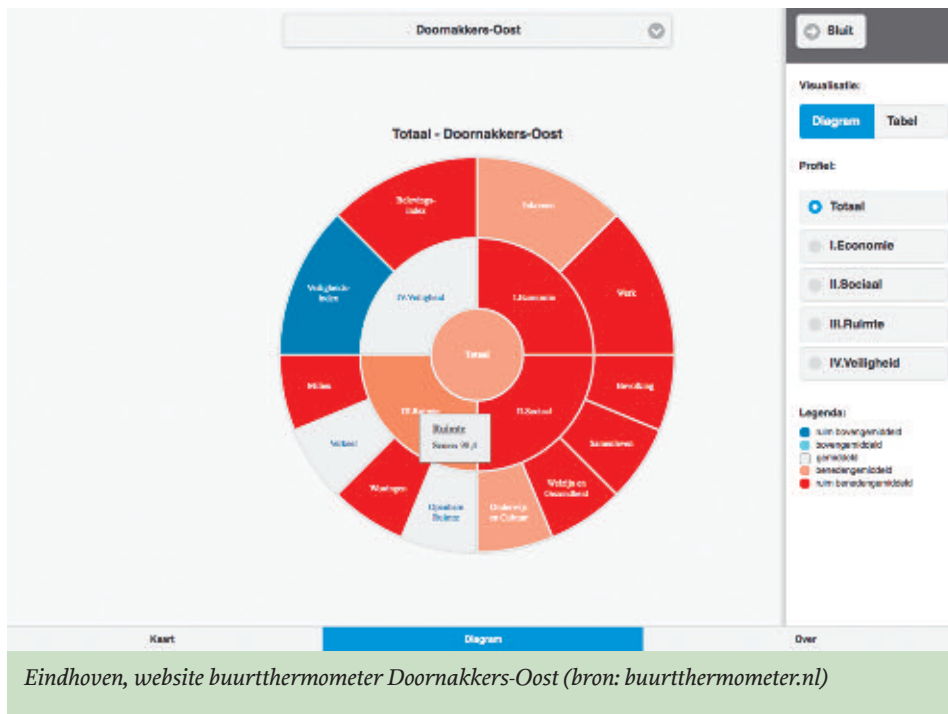
Informatie

Tweede grote knelpunt is het gebrek aan informatie over gemeentelijk beleid of beleidsvoornemens op de terreinen waarop maatschappelijke initiatiefnemers actief zijn. Het tijdig kunnen beschikken over alle informatie die voorhanden is bij de gemeente en andere betrokken partijen over het publieke domein waarop een maatschappelijk initiatief wordt genomen, is voor diverse initiatiefnemers een heikel punt. Ook het tempo van informatieverstrekking is soms een probleem en is een kenmerkend verschil tussen systeemwereld en leefwereld. Daarnaast is er (het gebrek aan) de proactieve informatieverstrekking door de overheid. Een regelmatig terugkerend probleem is dat informatie over beleidsvoornemens of plannen waar een gemeente aan werkt, niet of niet tijdig wordt gemeld aan de mensen die wonen en werken in een buurt of wijk. Ook hebben bewoners en initiatiefnemers die een bijdrage willen leveren aan de publieke zaak, behoefte aan antwoorden op eenvoudige vragen als: hoeveel geld of menskracht wordt er in onze buurt eigenlijk besteed? Aan sociale en culturele voorzieningen, aan het aanpakken van een maatschappelijk vraagstuk, aan veiligheid, aan groenbeheer, aan onderhoud en exploitatie van gemeenschapsvoorzieningen? Dat is informatie die niet zomaar beschikbaar is. Een gemeente of stadsdeel moet moeite doen om die beschikbaar te krijgen en te stellen. Er zijn op dit vlak wel voorbeelden van lokale overheden die werk maken van deze actieve informatieverstrekking en die ook laten zien dat het kan.

In Rotterdam krijgt de initiatiefgroep Schepenstraat, die zelf een plan ontwikkelt voor de herinrichting van hun straat, alle gemeentelijke informatie die daarvoor nodig is. Maar in dezelfde gemeente kost het een andere initiatiefnemer veel tijd om de juiste cijfers boven tafel te krijgen van de kosten van exploitatie van speeltuinen. In een gemeente als Almere heeft de Vereniging Buitenstad lang moeten wachten op gemeentelijke informatie over bepaalde groenvoorzieningen in de stad.

Amsterdam-Oost heeft alle informatie over de besteding van middelen in het sociale domein voor het gehele stadsdeel per postcode-district toegankelijk gemaakt via kaarten en beelden op de website. In Eindhoven is op de website [### *Kafka in groen*](http://www.buurt-</p></div><div data-bbox=)

Een mooi voorbeeld hiervan is het groen in een grote Drentse gemeente. Een initiatief wilde al het groen graag beheren omdat ze vond dat er teveel achterstallig onderhoud was. Het verzoek werd gehonoreerd, maar al snel bleek dat dit slechts een klein deel van het groen betrof, namelijk een paar grasvelden tussen de huizen. Bermen, het groen op het speelterrein, het groen rond de sportvelden en de begraafplaats hoorden er niet bij, want andere afdelingen waren daarvoor stuk voor stuk verantwoordelijk. Voor de initiatiefnemers, die uitkeken in hun wijk op al dat groen, was dat absurd.

thermometer.nl alle gemeentelijke informatie te vinden die voor een buurt voorhanden is.

Het is wenselijk om afspraken te maken over hoe de informatieverstrekking aan maatschappelijke initiatieven geregeld moet worden, over het publieke domein waarop de initiatiefnemers actief zijn. Het creëren van een recht op informatie schept zowel voor initiatiefnemers als ambtenaren duidelijkheid over de informatie waarop burgers een beroep kunnen doen. Hierbij kan vruchtbaar worden aangesloten bij het advies over Open Data dat onlangs is gepubliceerd door een adviesgroep aan het ministerie van Binnenlandse Zaken.¹

Omloopsnelheid

De omloopsnelheid van ambtenaren en bestuurders is vaak een andere handicap. Reorganisaties, individuele loopbaanplannen (voor ambtenaren) en de wisselvalligheden in het onzekere politieke bestaan van wethouders, lijken een min of meer vast patroon te worden bij de overheid. Nieuwe colleges zorgen na de verkiezingen soms ook voor drastische koerswijzigingen. Veel initiatieven die al wat langer bezig zijn, zien de eigen positie en inbreng als de meest constante factor bij het aanpakken van maatschappelijke problemen. Zij ervaren het dan

¹ Zie: open-overheid.nl/wp-content/uploads/2015/10/onzere-overheid-onze-informatie.pdf

ook als een verzwarende omstandigheid wanneer zij als vrijwilligers steeds opnieuw de ambtenaren of bestuurders moeten bijpraten over de (voor)geschiedenis van hun initiatief of project en er in sommige gevallen zelfs weer opnieuw draagvlak en enthousiasme voor moeten creëren. Het is verstandig meer rekening te houden met deze wisselvalligheden, en afspraken te maken over het vastleggen van de stappen in het ontwikkelingsproces en de afspraken die tussentijds worden gemaakt op ambtelijk en bestuurlijk niveau. Dit kan door een (openbaar) dossier of logboek bij te laten houden door de vaste contactambtenaar, waarin die afspraken en stappen worden vastgelegd.

Ondersteuning

De vraag ‘waar is de boter bij de vis?’ komen we regelmatig tegen. De verbale erkenning die er in een vroeg stadium soms is, leidt lang niet altijd tot een vervolg in een later stadium. Ook blijken er soms geen middelen meer te zijn voor financiële of inhoudelijke ondersteuning en derhalve strandt het initiatief, ondanks mooie woorden en mondelinge beloftes.

Ondanks het groeiende besef dat we in een samenleving leven waarin horizontale netwerken de overhand nemen, blijft het topdown-denken zeer aanwezig. In grote delen van het overheidsapparaat, met name bij grotere diensten of beleidsafdelingen, heerst de overtuiging dat zij beter weten hoe en wat er moet gebeuren en kunnen zij dat ook beter dan een toevallige groep burgers die als initiatief en ‘goedwillende amateurs’ in het publieke domein verschijnt.

Bij de initiatiefnemers met wie gesprekken zijn gevoerd, ligt de behoefte aan ondersteuning nogal verschillend. In vrijwel alle gevallen is er behoefte aan een vaste ambtelijke contactpersoon die kan zorgen voor het leggen van verbindingen naar en/of het afhandelen van vragen om informatie of vergunningen naar diverse afdelingen van de gemeente waar een initiatief mee te maken krijgt.

Daarnaast is er een wisselende behoefte aan inhoudelijke ondersteuning. Veel maatschappelijke initiatieven beschikken vaak zelf via vrijwilligers of zzp'ers over inhoudelijke deskundigheid. Soms reikt die zelfs verder dan de ambtelijke kennis. In het initiatief Schepenstraat heeft de buurt zelf voldoende, en naar hun mening op onderdelen betere, deskundigheid in huis om zelf een plan op te stellen voor de

*Ondanks het besef dat
we in een samenleving
leven waarin
horizontale netwerken
de overhand nemen,
blijft het topdown-
denken zeer aanwezig.*

Amsterdam, uitgiftepunt voedselbank in Westside Sloterveer (bron: John Voermans)

herinrichting van de Schepenstraat. De expertise over groen bij Vereniging Buitenstad in Almere is eveneens zeer hoog te noemen.

Met name bij zorginitiatieven komt het ook voor dat een spreekuur opgezet door vrijwilligers en/of zzp'ers erin slaagt bepaalde problemen, directer en adequater op te lossen dan de formeel daarvoor gesubsidieerde welzijns- of zorginstellingen. Voorbeelden zijn de schuldhulpverlening en de informele zorg. Dat leidt soms tot enige fricties met gevestigde zorginstellingen (Buurtkamer Bestevaer met Mantelzorg in Beeld in Amsterdam West, en Doornakkers in Eindhoven). In het stadsdeel Amsterdam-Oost is dit probleem deels opgelost door een deel van het welzijns- en zorgbudget beschikbaar te stellen voor informele zorgverleners vanuit de buurten zelf, die veelal goede resultaten weten te bereiken.

Daarnaast hebben sommige initiatieven behoefte aan tijdelijke externe ondersteuning, bijvoorbeeld in het aanvangsstadium van zelfbeheer en administratie van buurtvoorzieningen als bibliotheken (Eindhoven) of buurthuizen (Archipel in

Amsterdam Oost, De Fontein in Deventer). Die ondersteuning komt ofwel van de gemeente, ofwel in sommige gevallen van medewerkers of gepensioneerde professionals van banken of verzekeraars die als vrijwilligers hun expertise ter beschikking stellen aan een initiatief (De Molentuin Deventer, Coop MidWest Amsterdam en Drents Dorp Eindhoven).

Ondersteuning van maatschappelijk waardevolle initiatieven is nuttig en noodzakelijk. Uit de voorbeelden blijkt dat dit op verschillende manieren is aan te pakken: van eenmalige tot structurele en onafhankelijke ondersteuning. Vanaf de groeifase van een initiatief is het wenselijk om over die ondersteuning afspraken tussen initiatiefnemers en lokale overheid vast te leggen in bijvoorbeeld een convenant.

In Groot-Brittannië is de ondersteuning landelijk vanuit een pool van ‘community organizers’ geregeld, gekoppeld aan de verschillende buurtrechten die daar zijn ingevoerd. Voor Nederland is het gewenst te zoeken naar decentrale en lokale oplossingen.

De positie van vrijwilligers met een uitkering

Een apart knelpunt dat naar voren komt is de positie van vrijwilligers met een uitkering die werk verrichten voor het initiatief. Die uitkeringsinstantie verplicht deze vrijwilligers regelmatig te solliciteren, vaak met bedroevend weinig resultaat. Zij stellen het op prijs als hun onbetaalde werk als vrijwilliger gehonoreerd zou worden als werkervaring en dat zij minimaal voor een aantal dagen per week vrijgesteld worden van de sollicitatieplicht om als vrijwilliger te werken aan het initiatief. In een enkele gemeente wordt dit wel gedoogd door de uitkeringsinstantie, maar een formele regeling hiervoor wordt node gemist. Bij een aantal initiatieven speelt ook de vraag of het werk dat door vrijwilligers wordt verricht in het publieke domein, zou kunnen worden vergoed, zonder dat dit ten koste gaat van een uitkering. Er is sprake van landelijk beleid waarin de regels verruimd worden, zodat er meer mogelijk wordt. In verschillende gemeenten wordt ook aangedrongen op meer flexibiliteit.¹

Reacties van ambtenaren en bestuurders

De knelpunten die door initiatiefnemers zijn benoemd worden in het algemeen wel (h)erkend, zowel door ambtelijke medewerkers als door bestuurders. De meeste gemeenten pakken het probleem van de ‘schotjescultuur’ aan door in de wijken of buurten te werken met gebiedscoördinatoren (buurtcoördinator, buurtmakelaar, participatiemakelaar, buurtcontactambtenaar). Zij hebben tot taak om vragen, wensen of klachten van buurtorganisaties en initiatiefnemers op te nemen met verschillende gemeente-

---

¹ Rob Blank, Ruben Spelier en Amy Davies, Experimentprogramma ‘Ruim op die regels’ Evaluatieonderzoek, Platform31, Den Haag, mei 2016.

lijke diensten en afdelingen en deze te beantwoorden. Het doel is te voorkomen dat initiatiefnemers van het kastje naar de muur worden gestuurd met verzoeken om inhoudelijke en/of financiële ondersteuning.

De initiatiefnemers hebben positieve beoordelingen over ambtenaren die actief bemiddelend optreden en ervoor zorgen dat meerdere beleidsafdelingen of diensten die werkzaam zijn op de terreinen waar zich een maatschappelijk initiatief ontplooit, gecoördineerd betrokken worden. Waar dat niet of onvoldoende lukt, bijvoorbeeld door het ontbreken van een voldoende mandaat of doordat de wijkambtenaren geen rechtstreekse toegang hebben tot beleidsmakers en/of bestuurders, blijft een aantal van de vermelde knelpunten (januskop, topdown-denken, boter bij de vis) bestaan. Dan zijn andere maatregelen nodig om initiatieven te stimuleren en niet te ontmoedigen.

De aandacht voor een maatschappelijk initiatief neemt meestal af naarmate de wensen vanuit dit initiatief hoger in de ambtelijke hiërarchie besproken worden. Soms wordt het ronduit gezien als 'gedoe'. Als een initiatief bovendien ook nog een andere oplossingsrichting kiest of andere (beleids)prioriteiten stelt dan de gemeente (Buitenstad Almere, Coop Midwest in Amsterdam-West, Drents Dorp in Eindhoven, Speeltuinen in Rotterdam) is de bereidheid om van het gemeentelijk beleid (rond bijvoorbeeld vastgoed of groenbeheer) af te wijken, niet al te groot. In een enkel geval (gemeente Almere) verwijst de directie naar het middenmanagement waar vaak meer bezwaren worden gezien ten aanzien van maatschappelijke initiatieven. Bij veel initiatieven is sprake van een botsing tussen wensen van maatschappelijke initiatieven en de heersende beleidsopvattingen, regels en voorschriften die worden nageleefd door de beleidsambtenaren en afdelingen die met handhaving zijn belast. De initiatieven komen voort uit andere inzichten over de te hanteren werkwijze bij het beheer van voorzieningen en openbare ruimten, over zorg en welzijn of over plannen voor hun straat of buurt. De wensen zijn veelal vernieuwend en wijken dus per definitie af van de heersende regels en verordeningen.

Dat het ook anders kan, bewijzen twee voorbeelden uit gemeenten die deelnemen aan De Werkplaats MaakdeBuurt. Beide voorbeelden zijn illustratief voor de wijze waarop aan een cultuurverandering binnen het ambtelijk apparaat gewerkt kan worden. In Deventer is men bezig met de invoering van het zogenaamde 'ja-loket'. Dat houdt in dat maatschappelijke initiatieven die bij een afdeling zijn afgewezen, naar dit loket kunnen gaan, zodat gekeken wordt hoe het initiatief wel van de grond kan komen. In Rotterdam is in het collegeakkoord het motto opgenomen van 'kan niet, bestaat niet' en is het akkoord doordrenkt van wat de 'Kendoe-mentaliteit' wordt genoemd. Het recht om de overheid uit te mogen dagen is hieraan gekoppeld in de vorm van een experiment met het 'right to challenge'.

Alle bestuurders die wij hebben gesproken, onderkennen de problemen. Voor het doorbreken van de verkokering wordt het aanstellen van wijk- of buurtcontact-ambtenaren als een voorname oplossing gezien om de problemen rond de 'schotjescultuur' en de soms gebrekkige informatievoorziening op te lossen. Voor sommige gemeenten is het nieuw, zoals Hilversum, waar ze sinds twee jaar buurtcoördinatoren hebben aangesteld.

In andere gemeenten bestaat het al langer. Zo heeft in Amsterdam-West de verantwoordelijke bestuurder het initiatief genomen om de gebiedsgerichte werkwijze van het ambtelijk apparaat met betrekking tot maatschappelijke initiatieven vast te leggen in procedure-afspraken. Dit moet leiden tot maximale ruimte voor maatschappelijke initiatieven. Belangrijk element daarin is dat ambtenaren zes weken de tijd hebben om een initiatief te beoordelen. Daarna moeten zij gemotiveerd aangeven of een initiatief gehonoreerd wordt of niet. Indien niet, dan heeft de initiatiefnemer het recht om aan de bel te trekken bij de bestuurscommissie van het stadsdeel.

De werkwijze van West, Ruimte voor initiatief

Een definitie van 'maatschappelijk initiatief' (uit: 'Ruimte voor maatschappelijk Initiatief: bestuurlijke ambitie', een nota van de gemeente Amsterdam): We spreken van maatschappelijk initiatief wanneer samenwerkingsverbanden van bewoners, ondernemers en/of maatschappelijke organisaties, een maatschappelijk doel nastreven en daarbij zelf de uitvoering ter hand nemen. Daarmee onderscheidt een maatschappelijk initiatief zich van maatschappelijke participatie.

Het gaat daarbij over de deelname van individuele burgers aan het maatschappelijk verkeer. Het is ook iets anders dan beleidsparticipatie. Bij beleidsparticipatie vraagt de overheid burgers om mee te denken en mee te praten over overheidsplannen.

De werkwijze van West. Hoe geven wij als stadsdeel West ruimte aan een maatschappelijk initiatief?

De gebiedsmakelaar¹ is het eerste aanspreekpunt voor de initiatiefnemers en blijft het aanspreekpunt tot aan de uitvoering van het initiatief. Wij nemen een samenwerkende houding aan en gaan altijd in gesprek met de initiatiefnemers. Wij zullen de initiatiefnemers faciliteren met onze kennis, financiën en netwerken om de uitvoering van het initiatief mogelijk te maken. De initiatiefnemers krijgen binnen zes weken een reactie op het ingediende initiatiefvoorstel met een onderbouwing van het antwoord. Het is mogelijk dat het nog geen definitief antwoord is omdat er nog aanvullend onderzoekwerk nodig is door initiatiefnemer of stadsdeel. In dat geval

Het aanpakken van procedures en een vastgeroeste ambtelijke cultuur is primair een taak voor bestuurders en hun hoofdambtenaren. Zij moeten duidelijkheid verschaffen over de mate waarin zij voorrang willen geven aan maatschappelijke vernieuwende initiatieven, ook of wellicht juist omdat deze afwijken van het heersende beleid. Verderop komen wij hier op terug waar het gaat om voorbeelden van het verstrekken van meer zeggenschap aan maatschappelijke initiatieven en het erkennen van maatschappelijk eigenaarschap.

Een aantal bestuurders maakt in houding en gedrag duidelijk zowel naar de ambtelijke top als naar de wijk- of buurtgerichte ambtenaren dat hij of zij het wenselijk vindt meer ruimte te geven aan de totstandkoming en ontwikkeling van maatschappelijke initiatieven. Daarnaast initiëren bestuurders bewust trainingen en cursussen (rond gebiedsgericht werken of rondom de begeleiding van maatschappelijke initiatieven) die tot doel hebben de gemeentelijke inzet op elkaar af te stemmen en verschillen van inzicht bespreekbaar te maken. Een enkele bestuurder stuurt aan op het beleggen van functioneringsgesprekken tussen gebiedsgericht werkende ambtenaren en bewoners van dat gebied. En in Deventer is de gedachte niet gelijk verworpen dat ambtenaren moeten kunnen werken in

wordt in het antwoord een vervolgstap en datum genoemd. Het initiatiefvoorstel wordt inclusief het antwoord, altijd direct doorgestuurd naar de leden van het Algemeen Bestuur. De initiatiefnemers kunnen met de leden van het Algemeen Bestuur en ambtenaren in gesprek gaan over het antwoord.

Bij de beoordeling en verantwoording van het initiatief speelt de maatschappelijke waarde voor het gebied een belangrijke rol. De initiatiefnemer moet zelf verantwoording afleggen over zijn initiatief. De wijze van verantwoording is maatwerk, waar per initiatief afspraken over worden gemaakt. Wij nodigen initiatiefnemers uit om, mocht daar behoefte aan zijn, samen met betrokkenen een vorm van afspraken-

lijst te ontwikkelen waarin wij de onderlinge afspraken vastleggen, maar waarin ook voldoende flexibiliteit zit. Initiatiefnemers met goede ideeën, maar minder mogelijkheden, bieden wij extra ondersteuning. Die ondersteuning kan onder andere bestaan uit training en coaching. Wij willen leren en blijven ontwikkelen. Daarom organiseren wij periodiek, samen met initiatiefnemers en andere betrokken partijen, momenten van reflectie om ervaringen, dilemma's en goede resultaten met elkaar te delen.

1 De gebiedsmakelaars hebben een signalerende en faciliterende rol in de buurten van West. Het zijn netwerkers en verbinders die snel kunnen schakelen tussen wat buiten gevraagd wordt en intern opgepakt moet worden. Zij zijn in dienst van Stadsdeel West.

Rotterdam, Schepenstraat (bron: KernTEAM Schepenstraat)

opdracht van bewoners en hun initiatief. In Almere speelt men intern met de gedachte aan een ‘uitleenambtenaar’.

Een aantal bestuurders biedt de mogelijkheid aan maatschappelijke initiatieven om zich rechtstreeks te wenden tot bestuurders via spreekuren of regelmatige wijkbezoeken. Eén van de contactambtenaren wenste dat als bestuurders de taak hebben om aanvragen om steun vanuit initiatieven af te wijzen, deze taak niet wordt overgedragen aan de contactambtenaren, maar dat de bestuurder dit zelf uit komt leggen tijdens een (ingelast) werkbezoek.

Het gebiedsgericht werken en het inzetten van buurtcoördinatoren wordt door vele initiatiefnemers als positief ervaren. Die ambtelijke medewerkers moeten dan wel voldoende mandaat hebben om ondersteuning vanuit het ambtelijk apparaat te regelen en financiële ondersteuning waar nodig te ontsluiten. Bestuurders hebben de taak erop toe te zien dat nu nog aanwezige belemmeringen (afstandelijke houding van beleids- en stadhuisambtenaren, het topdown denken en gebrekkige directe toegang tot bestuurders) worden opgeheven. Het betrekken van maatschappelijke initiatieven bij beoordelingsgesprekken of visitatiecommissies zijn daarvoor inspirerende voorbeelden.

Co-creatie

Een aparte paragraaf wijden we aan de ontwikkeling rond de samenwerking die zich soms ontvouwt tussen initiatiefnemers en de overheid, de zogeheten co-creatie. Zowel in stadsdeel Oost als West en in bredere zin in de gemeente Amsterdam heeft deze term een hoge vlucht genomen. Maar ook in andere gemeenten gelooft men in de heilzaamheid en toekomstbestendigheid van de co-creatie.

Het idee is dat een maatschappelijk probleem centraal staat en dat er wordt gekeken naar wie een bijdrage kan en wil leveren aan het oplossen van dat probleem, inclusief degene die het meeste last heeft van het probleem. Hierbij wordt in eerste instantie niet gekeken naar de formele positie die iemand heeft, maar naar de kracht of kennis van de persoon die aan de tafel zit. In het proces van co-creatie zit je gelijkwaardig aan tafel en ben je gericht op het oplossen van het probleem. Pas in latere instantie – als de oplossingen geïnventariseerd en bediscussieerd zijn – kijk je welke bijdrage je vanuit jouw positie kunt leveren en wat je moet doen in jouw organisatie om de oplossing dichterbij te brengen. In deze opzet zitten initiatiefnemers, ambtenaren, raadsleden, professionals, wethouder, studenten en vrijwilligers samen en open aan tafel. Het functioneert in feite non-hiërarchisch, als een democratische ‘community’.

Verschillende initiatiefnemers van De Werkplaats geloven dat dit de toekomst is en werken ook graag op deze manier met de gemeente samen. De initiatiefnemers van Buurthuis De Fontein in Deventer redeneren zelfs dat dit de enige manier is om het goed te kunnen doen. Zij betrekken en praten met iedereen die een bijdrage kan leveren aan de gezochte oplossingen en in het vertrouwen dat de aangezochte mensen een positieve houding hebben. Ook ten aanzien van de gemeente. Zij zijn er van overtuigd dat een negatieve of wantrouwige houding naar de overheid net zo contra-productief is als een wantrouwige overheid naar initiatiefnemers.

Alom wordt erkend dat voor een goede co-creatie, een cultuuromslag in de stadhuizen nodig is. Zoals al gemeld proberen verschillende gemeenten deze cultuuromslag te bewerkstelligen door trainingen te geven of door in profiel-schetsen voor nieuwe medewerkers expliciet competenties op te nemen die co-creatie ondersteunen.

De cultuuromslag zal nog wel een tijd duren. Het is nog niet al te lang geleden dat de trend was dat juist specialisten werden geworven door de gemeente, mensen die op basis van hun specifieke vakkennis werden gerekruteerd. Dit zijn niet direct de mensen die zich nu geroepen voelen om als een soort procesmakelaars in co-creatieve processen te gaan opereren.

"GEEF ONS DE RUIMTE!"

Maatschappelijk vastgoed voor maatschappelijke initiatieven

6

Zoals al in hoofdstuk 4 is aangegeven, ontstaat de behoefte aan een eigen ruimte voor veel initiatieven bij de overgang van de startfase naar de doorgroEIFase. Vrijwel alle initiatieven krijgen dan behoefte aan een eigen ruimte voor het organiseren van ontmoetingen en activiteiten, het beleggen van bijeenkomsten en vergaderingen.

Een eigen ruimte

In de gemeenten die betrokken zijn bij De Werkplaats MaakdeBuurt, wordt op verschillende manieren gereageerd op het verzoek aan de gemeente om hierin te ondersteunen of te bemiddelen.

In Amsterdam-Oost wordt het uitgangspunt gehanteerd dat maatschappelijke initiatieven die zich voor langere tijd inzetten voor een buurt, ondersteuning krijgen bij het zoeken en huren van een eigen ruimte.

De Meevaart krijgt jaarlijks een fors budget voor het beheer en de exploitatie van het buurtcentrum, gekoppeld aan de organisatie van een groot aantal activiteiten vanuit maatschappelijke initiatieven. Voorwaarde is dat 50% van de ruimten worden benut voor activiteiten en bijeenkomsten, waarvan 70% activiteiten moeten zijn van bewonersorganisaties.

De buurtcoöperatie Oostelijk Havengebied heeft na anderhalf jaar een bijdrage gekregen in de huur van een ruimte van een woningcorporatie. Zij moeten in enkele jaren tijd een verdienmodel ontwikkelen via verhuur van de beschikbare ruimten, wat moet leiden tot een kostendekkende exploitatie.

Natuurlijk IJburg heeft een onderkomen gevonden in een buurtwinkelcentrum waar zij slechts de kosten betalen voor energie en water via een tijdelijk huurcontract. Dit kan wel binnen een maand worden opgezegd door de eigenaar van het winkelcentrum.

In Oost zijn er nog twee andere initiatieven die gebruik maken van vastgoed dat beheerd wordt door een actieve groep bewoners die ondersteuning krijgen bij het financieel beheer in het kader van een pilotproject Buurtbesteden. Met een ander initiatief zijn afspraken gemaakt over bijdragen die zij moeten leveren aan maatschappelijke activiteiten in de buurt in ruil voor een lagere aanvangshuur.

In Amsterdam-West had de Coop MidWest een overeenkomst bereikt met het vorige stadsdeelbestuur over beheer en exploitatie van de voormalige Cabralschool, die al enkele jaren fungeerde als activiteiten- en ontmoetingscentrum voor de gehele buurt. Die afspraak was nog niet vastgelegd in een overeenkomst. De centrale stad Amsterdam, die het beheer van alle gebouwen heeft overgenomen van de stadsdelen, erkent na de verkiezingen die afspraak niet en eist een marktconforme huur die door de Coop niet is op te brengen. De Coop heeft nu via leningen van een bank en private personen het gebouw alsnog aangekocht en gaat het exploiteren.

De nieuwe bestuurscommissie van West heeft wel een beleidswijziging doorgevoerd. Buurtinitiatieven worden niet langer 'gedwongen' om ruimten te huren in enkele grootschalige Huizen voor de Buurt, maar men bevordert de totstandkoming van zogenaamde buurtkamers voor het verrichten van kleinschalige activiteiten en ontmoetingen. Hiervan wordt onder meer gebruik gemaakt door het initiatief Bestevaer.

In Deventer hebben initiatiefnemers uit de buurt het beheer verkregen over het buurthuis De Fontein op basis van een plan dat zij hebben ingediend. Hierin proberen ze de verschillende buurtgerichte activiteiten op het vlak van de drie grote decentralisaties (Wet Maatschappelijke Ondersteuning, Jeugdzorg en Participatie) met elkaar te verbinden.

In Eindhoven worden twee initiatieven geconfronteerd met het vastgoedbeleid dat we in meerdere steden zien, namelijk de noodzaak van gemeenten om meer geld binnen te halen teneinde bezuinigingen te verzachten of te voorkomen. Buurtkantoor Doornakkers en de plannen voor een wijkonderneming in Drents Dorp moeten opboksen tegen de eis dat er marktconforme prijzen moeten worden betaald.

Dit probleem speelt ook in enkele andere gemeenten (zoals Amsterdam, Rotterdam en Hilversum): in opdracht van het college moet de Dienst Vastgoed leegstaande of leegkomende panden tegen marktconforme huren of koopprijzen afstoten. De gemeentelijke vastgoedbedrijven (en het college) stellen zich op het standpunt dat andere gemeentelijke afdelingen of diensten die de maatschappelijke initiatieven willen ondersteunen, het verschil tussen de marktconforme en de maatschappelijke huur voor de initiatieven dienen bij te passen.

Deventer, Colmsoos in Buurthuis De Fontein, Colmschate Zuid (bron: Colmschate Zuid)

In enkele gemeenten zoals Amsterdam en Eindhoven wordt ambtelijk wel gedacht aan een andere regeling, waarbij een deel van het maatschappelijk vastgoed tegen lagere maatschappelijke huren beschikbaar wordt gesteld, maar dit heeft nog niet geleid tot tastbare resultaten. In Eindhoven zitten de belangrijkste gemeentelijke actoren eens in de zoveel tijd rond een zogeheten Maatschappelijke Vastgoedtafel. Alle ambtelijke diensten bespreken dan een initiatief dat een plan heeft en daarvoor ruimte zoekt. De afdeling Vastgoed geeft de prijs aan die het er voor heeft bepaald, en de andere diensten moeten dan met elkaar overleggen of zij het initiatief dermate de moeite waarde vinden dat zij een bijdrage willen leveren aan het benodigde huurbedrag.

In Hilversum wil het initiatief rond de Riebeeck Galerij een leegstaand winkelpand inrichten voor maatschappelijke doeleinden en als ontmoetingsruimte. De onderhandelingen met de eigenaar van het winkelcentrum hebben recent geleid tot een eerste huurovereenkomst. De gemeente, die in principe hetzelfde vastgoedbeleid voert als hierboven geschetst, is bereid de nog overeen te komen prijs via subsidie te betalen. Dit doen ze ook met andere initiatieven.

De ambtenaren van de afdeling Vastgoed in Rotterdam en Eindhoven die we hebben gesproken, vinden het een slechte zaak als er via hun begroting en dus via ‘stenen’ initiatieven worden gesubsidieerd. Zij vinden het de taak van de inhoudelijk betrokken diensten om te kijken welke waarde het initiatief vertegenwoordigt, en als het waardevol wordt geacht, dan dient de subsidie te worden verstrekt door de dienst die het initiatief bepleit.

Soms wordt het gebruik van een leegstaande ruimte tijdelijk gedoogd, waarna een moeizaam overleg volgt over een meer permanent gebruik. In andere gemeenten wachten initiatiefnemers nog steeds op een honorering van hun verzoek om een vaste ruimte of wordt dit pas toegekend als het initiatief zich bewezen heeft. Weer andere gemeenten ondersteunen initiatiefnemers actief bij hun pogingen om zelf een buurthuis te beheren.

In Amsterdam-Oost wordt jaarlijks een subsidie verstrekt voor beheer, exploitatie en programmering van de Meevaart en nog drie andere buurthuizen. In Deventer wordt het buurthuis De Fontein sinds 1 januari 2016 beheerd door de initiatiefnemers. In Eindhoven beheert wijkonderneming Woensel-West de eigen werk- en vergaderruimte (in samenwerking met de gemeente en woningcorporatie Trudo). Maar andere initiatiefnemers in Eindhoven (Buurtkantoor Doornakkers en Vereniging Drents Dorp) zijn nog afhankelijk van een subsidie van de afdeling sociaal domein voor het kunnen huren van een eigen werk- en vergaderplaats. Het gaat fout op het moment dat de prijs voor het vastgoed hoog is en de huurprijs uitkomt boven het niveau wat een beleidsafdeling die het initiatief wil steunen nog mag betalen qua verhouding tussen huurkosten en activiteiten. Ook bij aanvragen van geld bij veel fondsen of stichtingen is onroerend goed uitgesloten in de aanvraag of mag een huur niet te hoog zijn in vergelijking met de rest van de aanvraag. Dat levert vaak een probleem op.

In Amsterdam-West heeft het Jan Mayencollectief zich een eigen werkruimte verschaft in de grote binnentuin die het beheert (de Tuin Van Jan), van waaruit ook de actie om behoud en verfraaiing van het Mercatorgemeal wordt gevoerd.

De Coop MidWest heeft zich uiteindelijk een eigen ruimte verschaft door de oude school, die ze heeft omgetoverd tot een bruisend buurtcentrum, aan te kopen.

Soms wordt het gebruik van een leegstaande ruimte tijdelijk gedoogd, waarna een moeizaam overleg volgt over een meer permanent gebruik.

In een aantal gevallen worden afspraken gemaakt met een woningcorporatie of een verhuurder over het beschikbaar stellen van ruimten tegen een lagere aanvangshuur (Coöperatie Oostelijk Havengebied met woningcorporatie De Key en het stadsdeel) of verhuur tegen betaling van de kosten voor elektra en water (commerciële verhuurder op IJburg met tijdelijk verhuurcontract).

Maatschappelijk vastgoed of commerciële koopwaar

Het laat zich aanzien dat de komende jaren steeds meer maatschappelijke initiatieven behoefte zullen krijgen aan betaalbare ruimten voor maatschappelijke activiteiten. In veel gemeenten stuit dit verzoek op een vastgoedbeleid dat uitgaat van het verkopen of verhuren van gemeentelijk vastgoed tegen de marktwaarde. In een aantal gemeenten is dit onderdeel van een beleid om bezuinigingen die de gemeenten treffen, te compenseren met inkomsten uit vastgoed. In een enkele gemeente (Amsterdam) is dit marktgerichte verhuur- en verkoopbeleid opgenomen in het collegeakkoord als inkomstenbron om daaruit middelen voor armoedebestrijding te genereren.

Het is duidelijk dat de meeste maatschappelijke initiatieven – zeker in de aanvangsfase – niet uit de voeten kunnen met het betalen van een commerciële markthuur of een kostendekkende exploitatiehuur voor de ruimte die zij (willen) gebruiken voor hun activiteiten. De vraag is dan hoe we toch serieus kunnen ingaan op verzoeken van maatschappelijke initiatieven om wel een ruimte beschikbaar te krijgen tegen een aanvaardbare maatschappelijke huur- of koopprijs. Dat kan door een voorkeursrecht voor hergebruik van leegstaand vastgoed door maatschappelijke initiatieven mogelijk te maken via een lokale verordening of via landelijke wetgeving.

Een voorkeursrecht voor maatschappelijke initiatieven

We gaan ervan uit dat de betrokken lokale overheden en de rijksoverheid de groei van maatschappelijke initiatieven die actief willen zijn in het publieke domein, toejuichen en deze waar mogelijk faciliteren en stimuleren. Vanuit dit uitgangspunt is het goed als de lokale overheid in een vroeg stadium aangeeft dat het een maatschappelijk initiatief dat zich aandient, als waardevol of nuttig bestempelt.

De tweede stap is dat met deze initiatiefnemers besproken wordt, hoe groot de behoefte aan een fysieke ruimte is en of die eventueel gedeeld kan worden met reeds aanwezige maatschappelijke instellingen of andere (burger)initiatieven. In voorkomende gevallen kan een gemeente of stadsdeel ook vragen aan een initiatief om zich te 'bewijzen' in die zin dat het gedurende een langere tijd (één à anderhalf jaar) activiteiten onderneemt of heeft ondernomen die kwaliteit en continuïteit vertonen en vereisen.

Cartoon gemaakt tijdens Landelijke Bewonersdag 2015 LSA (bron: Hajo)

Als na één tot anderhalf jaar het initiatief levensvatbaar is gebleken en continuïteit gewenst is, komt het maatschappelijk initiatief in principe in aanmerking voor een eigen ruimte of een 'right to bid' in de vorm van een voorkeursrecht voor dit initiatief voor het mogen betrekken van een leegkomende ruimte in de buurt of de wijk waar dit initiatief zich ontwikkeld heeft. Deze aanvangsperiode wordt gebruikt om te kijken of een gedeelte ruimte kan worden betrokken en gehuurd van een ander maatschappelijk initiatief of een maatschappelijke instelling, dan wel van een woningcorporatie die beschikt over panden waarin een maatschappelijk initiatief kan worden ondergebracht. Ook de gemeente bekijkt welke panden leeg staan of komen te staan, die benut kunnen worden voor verhuur of verkoop aan een maatschappelijk initiatief. Om dit voorkeursrecht te effectueren staan de volgende mogelijkheden open.

Vastgoed in handen van derden

Bij vastgoed dat in handen is van een derde partij (woningcorporatie, verhuurder van winkelruimte of particuliere verhuurder) is het een goed idee om het tijdelijk in gebruik te geven. Indien een (winkel)ruimte leegstaat kan deze tegen een

gebruiksvergoeding beschikbaar worden gesteld, met afspraken over betaling van gebruik van elektriciteit, water en gas. In deze afspraak wordt geregeld op welke termijn de ruimte moet worden opgeleverd als een nieuwe huurder zich aandient die wel de markthuur kan betalen (voorbeeld: de winkelruimte die wordt gebruikt door Natuurlijk IJburg en mogelijk een winkelruimte in de van Riebeeck Galerij in Hilversum).

Een andere manier is dat de gemeente of het stadsdeel in gesprek gaat met een woningcorporatie die in een groot pand één of meerdere ruimten heeft, die kunnen worden benut voor groepsactiviteiten, kantoor- en vergaderruimten. De lokale overheid verklaart zich bereid voor één of enkele jaren een (aflopende) bijdrage te verstrekken in de kosten van de huur (de corporatie kan dit ook doen in mindere mate). Het maatschappelijk initiatief neemt op zich om geleidelijk aan een verdienmodel te ontwikkelen waarbij de aanwezige ruimten voor groepsactiviteiten worden verhuurd voor sport, gezondheid, recreatie of sociale bijeenkomsten en daarmee voldoende huur te ontvangen (voorbeeld buurtcoöperatie Oostelijk Havengebied). Dit heet ook wel ingroei huur.

Een derde mogelijkheid komt naar voren in het voorbeeld van een buurthuis dat in handen is van een welzijnsinstelling. Deze kan of wil dit niet meer zelf beheren en de lokale overheid overweegt het beheer in handen te stellen van buurtgroeperingen die hebben laten zien dat zij meerdere activiteiten van en door bewoners kunnen realiseren. De gemeente neemt de eigendom of het beheer van het gebouw over van de welzijnsinstelling en laat het beheer uitvoeren door een stichting die op zich neemt de ruimten in het pand voor zoveel procent van de tijd actief te gebruiken en dit voor een bepaald percentage te bestemmen voor bewonersactiviteiten (voorbeeld buurthuis de Meevaart in Amsterdam-Oost).

Een variant hierop is dat een weinig benut buurthuis wordt overgenomen van een welzijnsinstelling en vervolgens wordt beheerd door bewonersgroepen die wel in de aanvang enige ondersteuning behoeven bij het administratieve en financiële beheer (buurthuis de Archipel in Amsterdam-Oost en buurthuis de Fontein in Deventer).

Vastgoed in handen van de gemeente

De gemeente stelt vast welke leegstaande of leegkomende panden in principe in aanmerking komen voor een voorkeursrecht. Dit voorkeursrecht kan worden benut door maatschappelijke initiatieven die continuïteit van activiteiten kunnen garanderen en die niet op andere wijze (via het delen van ruimtes of via maatschappelijke instellingen) in hun ruimtebehoeften kunnen voorzien. Voor deze panden geldt dat de gemeente behulpzaam zal zijn bij het verkrijgen of bewerkstelligen van een maatschappelijke huurprijs of verkoopprijs van deze panden voor maatschappelijke initiatieven. Dit kan op verschillende manieren.

1. De gemeente is bereid de boekwaarde van het pand meer in overeenstemming te brengen met de feitelijke marktwaarde, die bij een wat ouder en versleten pand veelal lager is. De gemeente verklaart zich ook bereid het achterstallig onderhoud aan het pand en haar infrastructuur (kabels en leidingen) te herstellen. Het maatschappelijk initiatief dat het pand wil gebruiken (huren of kopen) verklaart zich bereid een deel van het gebouw te verhuren aan startende ondernemers tegen aanvaardbare huren. Hierdoor wordt verkoop of verhuur van het pand tegen een maatschappelijk aanvaardbare huur of koop mogelijk (voorbeeld: oorspronkelijk plan voor hergebruik van de Cabralschool door Coop MidWest in Amsterdam-West).
2. De gemeente brengt voor een aantal jaren een ‘maatschappelijke huur’ in rekening voor een pand dat door een maatschappelijk initiatief wordt gebruikt. Dit initiatief neemt op zich het pand binnen een bepaalde tijd te verhuren op basis van een verdienmodel waardoor de huur in enkele jaren kan worden opgetrokken tot een marktconforme huur (ingroei huur).
3. De gemeente verhuurt het pand tegen een marktconforme prijs, maar zorgt ervoor dat het maatschappelijk initiatief daarin activiteiten kan ondernemen die worden gesubsidieerd, waarbij in het activiteitenplan een vast bedrag voor huur van het pand is opgenomen.
4. Het maatschappelijk initiatief onderneemt zelf een poging het leegstaande of leegkomende pand te hergebruiken op basis van een financiering door combinatie van private investeerders en een bank. Deze actie wordt ondernomen door een non-profit stichting of commanditaire vennootschap. De gemeente draagt hieraan bij door ofwel haar inkomsten te beperken tot een regeling over de erfpacht van de grond, ofwel door een regeling te treffen voor een meerjarige afbetaling van het verkoopbedrag van het voormalige schoolpand door de nieuwe stichting die het gebouw gaat exploiteren. Een voorbeeld van het eerste is de stichting TROM die het rijksmonument De Hallen in Amsterdam-West heeft aangekocht en beheert met financiering via een commanditaire vennootschap. Een tweede voorbeeld is het oorspronkelijke plan voor financiering hergebruik van de Cabralschool in Amsterdam-West.

Voor de eerste drie strategieën geldt dat de gemeente (tijdelijk) afziet van haar beleid om leegstaande of leegkomende panden tegen de geldende markthuur of verkoopprijs te verhuren of te verkopen aan de hoogst biedende. Het geld dat daarvoor nodig is (om de begroting sluitend te maken) komt ofwel van de gemeentelijke afdeling die de activiteiten van het maatschappelijk initiatief subsidieert, ofwel van de begroting van het vastgoedbedrijf van de gemeente. In dit laatste geval kan het een verstandig beleid zijn deze vermindering te beperken tot een maximaal percentage of bedrag op de vastgoedbegroting. Daartoe kan een stelpost worden opgenomen, waarbij het leegstandrisico tijdelijk wordt verhoogd met eenzelfde percentage of bedrag. Met één procent verhoging van het leegstandrisico kunnen waarschijnlijk per jaar wel al enkele maatschap-

pelijke panden tegen maatschappelijk aanvaardbare huren of koopprijzen worden verhuurd of verkocht.

Voor de vierde strategie geldt dat het hergebruik van het grote complex van De Hallen vooral een succes is geworden dankzij een vitale coalitie tussen toekomstige gebruikers, buurtbewoners, een non-profit projectontwikkelaar (de TramRemise Ontwikkelings Maatschappij, TROM) en de lokale overheid. De gebruikers hebben vanaf het begin ingestemd met de voorstellen van de TROM om te gaan werken met gedifferentieerde huren. Hierdoor konden de sterkere economische functies (hotel, horeca, filmstudio's) een fors hogere huurprijs per vierkante meter betalen, waardoor een aantal maatschappelijk gewenste functies (bibliotheek, galerie, fietsenwerkplaats met leerwerkplekken) tegen een lagere huurprijs in het gehele complex opgenomen konden worden. De TROM heeft zorg gedragen voor een gemengde financiering van het hergebruikproject (totaal 40 miljoen euro) via een combinatie van geld van de banken en private financiers in een commanditaire vennootschap (cv).

Voorkeursrecht op lege stukken grond

Het voorkeursrecht dat we hierboven hebben bepleit zou uiteraard ook kunnen worden uitgebreid tot lege stukken grond en/of lege opstallen. Die komen in iedere gemeente wel voor en vele initiatieven op het vlak van groenbeheer en stadslandbouw maken soms al jarenlang gebruik van deze plekken in de openbare ruimte die zonder hergebruik maar al te snel verloederen.

“Het recht om als eerste te kunnen bieden zou ons ontzettend hebben geholpen”, vertellen de initiatiefnemers van De Molentuin in Deventer. Deze stichting heeft pas een bod kunnen uitbrengen op het stuk grond van het Woonbedrijf nadat commerciële partijen geen interesse vertoonden. De woningcorporatie die het stukje grond in bezit had, vroeg daar eerst een ‘marktprijs’ voor van in eerste instantie twee ton en later één ton, maar de stichting heeft het uiteindelijk via een crowd funding-actie voor 50.000 euro kunnen verwerven.

“Het recht om als eerste te kunnen bieden zou ons ontzettend hebben geholpen.”

In vele gemeenten liggen openbare ruimten die tijdelijk of langdurig niet gebruikt worden. Door ze in te richten als moestuin of als speelplekken of zelfs als park verbeteren deze plekken de leefbaarheid van een buurt of wijk en vergroten ze de sociale cohesie. Alle redenen dus voor een gemeente om hier ruimte te bieden voor het (her)gebruik van deze verloren plekken.

Landelijke Bewonersdag LSA (bron: Eric Kampherbeek)

Uiteraard geldt voor ieder pand en maatschappelijk initiatief dat de situatie verschillend is. Daarom is er ook geen algemene regel op te stellen voor het beschikbaar stellen van (maatschappelijk) vastgoed voor een maatschappelijk initiatief. Het zal altijd aankomen op maatwerk.

Wel is het belangrijk dat meer gemeenten het maatschappelijk voorkeursrecht voor huur of aankoop van maatschappelijk vastgoed tegen maatschappelijke prijzen door maatschappelijke initiatieven die bewezen hebben een bijdrage te leveren aan de publieke zaak, vastleggen in een lokale verordening of samenwerkingsovereenkomst.

Het zou de rijksoverheid sieren als ze naast het kraakverbod van leegstaande panden ook een vorm van voorkeursrecht voor maatschappelijke initiatieven voor hergebruik van langdurig leegstaande panden in een wettelijke regeling zou willen vastleggen.

De volgende maatregelen kunnen worden opgenomen in een meer algemene regeling (landelijke wetgeving en/of een lokale verordening) waarin een voorkeursrecht voor maatschappelijke initiatieven op het gebruik van leegstaand of leegkomend (maatschappelijk) vastgoed wordt vastgelegd.

- Wijs een (beperkt) deel van de leegstaande voorraad aan voor gebruik door maatschappelijke initiatieven;
- Stel voor deze panden een maatschappelijke huurprijs vast en spreek af op welke wijze de verlaagde huurprijs wordt gecompenseerd binnen de gemeente;
- Spreek af met maatschappelijke initiatieven dat zij een verdienmodel ontwikkelen of maatschappelijke tegenprestaties verrichten, waardoor de huurprijs op termijn op een kostendekkend niveau wordt gebracht;
- Spreek af met maatschappelijke initiatieven dat zij door middel van buurtgerichte activiteiten een bijdrage leveren aan de maatschappelijke ontwikkeling van de buurt;
- Nodig woningcorporaties uit om, in het kader van de door hen vastgestelde ambitie om de leefbaarheid te vergroten (het zogeheten ‘prestatieveld Leefbaarheid’), een bijdrage te leveren aan een maatschappelijke huurprijs voor initiatieven die er ook op gericht zijn de leefbaarheid in een wijk te verbeteren.

ZELF PLANNEN MAKEN

Aan zet voor je eigen straat, dorp of buurt
en het zelf beheren van de openbare ruimte

7

Zelf plannen maken voor je eigen directe omgeving, het dorp, het groengebied of de wijk, kent in Nederland een lange traditie. Het gaat terug tot de tijd van de waterschappen, de eerste vorm van lokaal bestuur in laag Nederland met als doel om gezamenlijk dijken aan te leggen. In Friesland en Groningen bouwden monniken uit nabijgelegen kloosters terpen waar dorpen op gesticht werden. In hoog Nederland was er in het oosten en zuiden de traditie van de meenten en de marken (Oost-Nederland) of gemeeynten (Zuid-Nederland). In die gemeenschappen werden afspraken gemaakt over het gemeenschappelijk gebruik van stukken land, de wieden, heidevelden en woeste gronden.

In de tweede helft van de twintigste eeuw werden in diverse gemeenten initiatieven genomen die bewoners een belangrijk aandeel gaven in het zelf maken van een plan voor hun dorp, buurt of stadswijk en het buitengebied. In de meeste steden kwam de stadsvernieuwing in de jaren '70 van de vorige eeuw op gang, toen actieve bewoners van de oude wijken en vooruitstrevende bestuurders elkaar wisten te vinden in een aanpak die later bekend is geworden als 'Bouwen voor de Buurt'. Wethouders als Max van den Berg in Groningen en Jan van der Ploeg in Rotterdam zagen al in een vroeg stadium de noodzaak om een 'verordening op de bewonersorganisaties' op te stellen in overleg met bewonersgroeperingen in hun stad. In die verordeningen werden de buurtbewoners erkend als volwaardige partij in het stadsvernieuwingsproces. Zij kregen de ruimte (het recht) om eigen deskundigen aan te trekken die meebeslissen in ambtelijke projectgroepen over de aanpak van hun buurt en de hoogte van de huren voor nieuwbouw en renovatie.

Enkele sprekende voorbeelden

In 2006 wordt in Vlaardingen de Federatie Broekpolder opgericht, een gezelschap van mensen met een grote betrokkenheid bij de cultuur en natuur van de Broekpolder, een natuurgebied ten noorden van Vlaardingen. De burgers (de leden van de Federatie), de gemeenteraad en het college van B&W sluiten gezamenlijk een convenant waarin de rechten, plichten, taken en bevoegdheden zijn vastgelegd voor alle drie partijen. De Federatie wordt ondersteund door bedrijven en organisaties die

het belang van behoud en onderhoud van het natuurgebied en het cultuurlandschap door bewoners onderschrijven. De Federatie omschrijft het terecht als een uniek bestuurlijk experiment.

In vele dorpen in Noord-, Oost- en Zuid-Nederland hebben dorpsbewoners in de jaren '90 van de vorige en het eerste decennium van deze eeuw hun eigen dorpsontwikkelingsplannen ontwikkeld. Zij worden daarin ondersteund door de Landelijke Vereniging voor Kleine Kernen en door provinciale Brede Overleggroepen van Kleine Kernen. De meeste van deze plannen koppelen de cultuurhistorische waarde vanuit het verleden aan een visie op de toekomstige ontwikkeling van deze kernen.

Burgers aan de macht: bewoners Reduzum zetten gemeente buitenspel

"Hoi." "Moarn." "Goeie." Het Friese Reduzum, 15 kilometer onder Leeuwarden, is zo'n dorp waar niemand je zonder te groeten passeert. Met ruim 1100 inwoners is het niet het grootste dorp van de gemeente Boarnsterhim, maar wel het meest markante van de in totaal 18 dorpen. In het rapport 'Vertrouwen in de buurt' dat de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) onder leiding van Pieter Winsemius schreef, wordt het dorp genoemd als één van de opmerkelijke buurtinitiatieven in Nederland. Nadat de bewoners van Reduzum twintig jaar geleden de handen ineen sloegen, is het dorp namelijk drastisch veranderd. En dat was hard nodig.

Eind jaren tachtig ging het niet goed met het dorp en zag de toekomst er niet rooskleurig uit. Het inwonersaantal daalde, vijftien woningen kwamen leeg te staan en het aantal kinderen op de basisschool nam af met zo'n tien per jaar. Een paar dorpsbewoners besloten Doarpsbelang (dorpsbelang) Reduzum, een passieve belangenvereniging, nieuw leven in te

blazen. Het dorp kreeg volgens de WRR helemaal vleugels toen de gemeente en woningcorporatie becijferden dat een woningplan verliesgevend was en daarom niet kon doorgaan. De toenmalige trekkers van de dorpsvereniging zagen het anders.

Oud-bestuurslid Pieter Renia: "We moesten iets doen om het dorp te redden en zelf de handen uit de mouwen steken."

*Nadat de bewoners
van Reduzum twintig
jaar geleden de handen
ineen sloegen, is het
dorp drastisch
veranderd.*

Dit gebeurt juist in een tijd dat de voorzieningen in de dorpen worden bedreigd door een vergrijzend en krimpend inwonertal. De dorpsontwikkelingsplannen vormen veelal de basis voor het vaststellen van formele bestemmingsplannen of structuurvisies door lokale overheden. Een goed overzicht van de methodiek die hierbij wordt gevolgd is te vinden in het verzamelwerk *Dorp Anno 2000* van Hans Elerie (Bedum 2003).

Reduzum, het zelfbeheerdorp bij uitstek

Als het gaat over zelfbeheer van openbare ruimten en de dorpsgemeenschap als geheel, dan is Reduzum een heel bijzonder dorp. Het ligt ten zuiden van

Vijf inwoners waren bereid om risico-dragend te investeren en de kerk stelde voor een vriendenprijs grond beschikbaar, onder voorwaarde dat de eventuele winst naar het dorp zou terugvloeien. Het werd een kassucces.

De nieuwe woningen kwamen er en Doarpsbelang maakte twee ton winst. Met dat geld kon de vereniging nieuwe projecten starten. Doarpsbelang zorgde de afgelopen vijftien jaar onder andere voor een nieuwe woonwijk, een verbinding tussen het Swin naar de Zwette (twee riviertjes), een windmolen (die uiteindelijk in honderd procent van de stroomvoorziening moet voorzien) en de verbouwing van de basisschool. Ook de jachthaven met dertig ligplaatsen is door particulier initiatief aangelegd.

Doarpsbelang Reduzum is na twintig jaar nog steeds even actief. De vereniging telt vijf bestuursleden, ruim negentig procent van de dorpsbewoners is lid, waarvan tachtig mensen actief deelnemen in werkgroepen. Twee keer per jaar vergaderen de leden in het dorpscafé.

Inkomsten komen uit contributie, inzameling van oud papier en subsidie van de gemeente. Een belangrijke bron van inkomsten is bovendien de opbrengst van de zelf gerealiseerde plannen.

Buiten spel

De vereniging heeft een organisatie-structuur met diverse werkgroepen. Volgens oud-voorzitter Renia zit het succes van de stichting voornamelijk in het model van de werkgroepen. Het succes van de nieuwbouwwijk, begin jaren negentig, heeft volgens Renia als vliegwiel gediend. "Dat zorgde voor een overwinningsgevoel en enthousiasme waar we lang op konden teren. Het idee dat wij als bewoners zelf de touwtjes in handen konden nemen en de gemeente als het ware buiten spel konden zetten, was natuurlijk een machtig gevoel. Natuurlijk heb je uiteindelijk wel toestemming nodig van de gemeente, maar zij kunnen niet meer om ons heen. Het gemeentebestuur weet inmiddels dat ze maar beter met ons kunnen samenwerken, om nog enige vinger in de pap te houden. Doen ze dat niet, dan proberen we het wel via de provincie."

Leeuwarden in de gemeente Boarnsterhiem. In het blad Zorg+Welzijn blikken enkele bewoners die betrokken waren bij de oprichting van Doarpsbelang Reduzum, terug op hun ervaringen (zie kader 'Burgers aan de macht: bewoners Reduzum zetten gemeente buitenspel').

Vergaande overdracht van bevoegdheden aan bewoners in Emmen

De gemeente Emmen bestaat uit een groot aantal dorpen, waarvan tientallen al een flink aantal jaren de status hebben van 'Erkende Overlegpartner' (EOP). Dat houdt in dat deze dorpen als partners gevraagd en ongevraagd advies geven over de toekomstige ontwikkeling van de dorpen. Ze zijn mede-eigenaar van een wijk- of

Vergaande overdracht van bevoegdheden aan bewoners

Het tweelingdorp Nieuw-Amsterdam/Veenoord heeft zo'n 7.000 inwoners. In het hart van dit dorp is een groot winkelcentrum. Rond 2010 begonnen enkele panden er verpauperd uit te zien. Jos Roewen, inwoner van Nieuw-Amsterdam, besloot om daar wat aan te doen. "Er was leegstand, om sommige panden stonden hekken en eigenaren van de panden hadden geen geld meer voor onderhoud. Dat kon zo niet langer. Daarom zijn we gaan praten met de gemeente", zegt Roewen. "We hebben de stichting Bruisend Centrum Nieuw-Amsterdam/Veenoord opgericht. De inwoners van het dorp betrokken we vanaf dag één bij onze plannen. En zij stonden als een huis achter ons. We merkten al gauw dat er op het gemeentehuis ook draagvlak was voor onze ideeën. Wij hebben zelf 65.000 euro bij elkaar gesprokkeld om een ruimtelijke visie te maken."

Aansluiting bij de Omgevingswet

Daarmee sluit de aanpak in Nieuw-Amsterdam/Veenoord aan op de nieuwe

Omgevingswet: geef initiatiefnemers zoveel mogelijk de ruimte zelf hun plannen en ideeën uit te werken. "In deze visie staat hoe je een gebied gaat inrichten, hoe wij het winkelgebied gaan verbeteren en waar nieuwe huizen komen", aldus Jos Roewen. "Na de visie werden de bewoners opdrachtgever voor het inrichtingsplan. Wij bedachten de plannen, de gemeente voerde in onze opdracht uit en keek of het qua wet- en regelgeving kon."

Het complete plan ging naar de gemeenteraad van Emmen. De gemeenteraad en de provincie Drenthe omarmden het project en brachten geld in voor de daadwerkelijke uitvoering. In juni 2016 ging de eerste schop de grond in. Roewen is trots op dit resultaat. "We zijn er zes jaar mee bezig geweest. Omdat ik zelf in Nieuw-Amsterdam woon, weet ik precies waar ik het voor doe. Het was mooi om te merken dat er bij de gemeente draagvlak was. Ook hebben we als stichting een duidelijke stip aan de horizon gezet."

*Leeuwarden, Groenonderhoud BewonersBedrijf
Heechterp Schieringen (bron: LSA)*

dorpsplan, dat in het kader van Emmen Revisited is opgesteld, en hebben de bevoegdheid besluiten te nemen over de besteding van het budget dat beschikbaar is voor het werkgebied van dat dorp. In het dorp Nieuw-Amsterdam/Veenoord is men nog iets verder gegaan.

Bijzondere ontwikkelingen in Almere

Een vergaande vorm van zeggenschap over openbare ruimten is in Almere terug te vinden in twee wijken: Hoekwierde en Oosterwold. In de eerste wijk beheren zo'n 130 bewoners sinds 2010 de groene ruimte in de wijk. In het kader van een educatieproject betrekken ze daar ook kinderen bij. Vorig jaar kregen de bewoners de Groene Plum, een provinciale prijs voor Natuur en Groenbeheer.

De missie van Buitenstad / Groene Raad

Buitenstad / Groene Raad wil de kwaliteit en de identiteit van het stadslandschap van Almere versterken door waardecreatie.

Buitenstad voert al verschillende projecten uit die de netwerkfunctie versterken:

- de bestaande Kenniskring Buurtmoestuinen
- een Kenniskring Schooltuinen in oprichting
- het bijhouden van de website www.wildplukwijzer.nl in het project Eetbaar Almere
- de Parken- en Strandenfolder
- de ontwikkeling van VINDPLAATS ZENIT (archeologisch monument) tot ontmoetingsplek en locatie voor stadslandbouw

Kenmerkend voor al deze projecten is dat zij al werkend zijn ontwikkeld met burgers en organisaties. Een deel van het werk voor deze projecten is verricht op vrijwillige basis; voor onderdelen zijn middelen aangeboord. Het werken aan nieuwe verdienmodellen schept perspectief op werk. Partners, adviseurs en investeerders

worden erbij gezocht waar dit nodig is.

Contact met de gemeente zorgt ervoor dat knelpunten bespreekbaar en aangepakt worden.

In vier jaar tijd is Buitenstad uitgegroeid tot een uniek netwerk. Hierin zijn alle groene organisaties, een aantal woningcorporaties en veel actieve burgers in het groen van Almere met elkaar verbonden. Ook onderhoudt Buitenstad een goede samenwerking met verschillende partners in de stad. Complexe, maatschappelijke opgaven hebben echter nieuwe antwoorden nodig. Dit vraagt om uitbreiding van het bestaande netwerk. We denken hierbij bijvoorbeeld aan de zorggroep, het welzijnswerk, sportorganisaties en scholen. Een goede samenwerking met bedrijven en investeerders zal helpen om tot nieuwe verdienmodellen te komen. Verder zoeken we ondersteuning, maar geen deelname vanuit de gemeente, de provincie of het waterschap.

In Oosterwold gaat de zeggenschap nog verder. Voor deze nieuwbouwwijk, waar 15.000 mensen komen te wonen, is geen gedetailleerd bestemmingsplan gemaakt, maar een eenvoudig raamwerk met een set van spelregels die een veelheid van uiteenlopende particuliere initiatieven mogelijk maakt. Initiatiefnemers kunnen het gebied zelf inrichten met groen, infrastructuur en landbouw. Zelfbouw neemt een hoge vlucht in wel meer gemeenten. Mede veroorzaakt door de economische crisis en het terugtrekken van veel ontwikkelingsprojecten, is er ruimte ontstaan bij veel gemeenten voor alternatieve manieren om woningbouw te realiseren. Almere heeft nog veel ruimte en ook de ambitie om te groeien. Gecombineerd met een filosofie dat de overheid niet alles van bovenaf moet bepalen, maar juist letterlijk en figuurlijk ruimte moet geven, is een initiatief als Oosterwold ontstaan.

Initiatieven uit De Werkplaats MaakdeBuurt

De initiatieven uit De Werkplaats MaakdeBuurt die meer zeggenschap over het gebruik en beheer van openbare ruimten en over het maken van plannen voor de eigen buurt nastreven, zijn uiteraard maar een beperkte afspiegeling van de vele initiatieven die nu in Nederland plaatsvinden. Maar ze bieden wel een kleine staalkaart van de knelpunten en kansen die zich voordoen in de relatie met de lokale overheid.

Buitenstad en Groene Raad

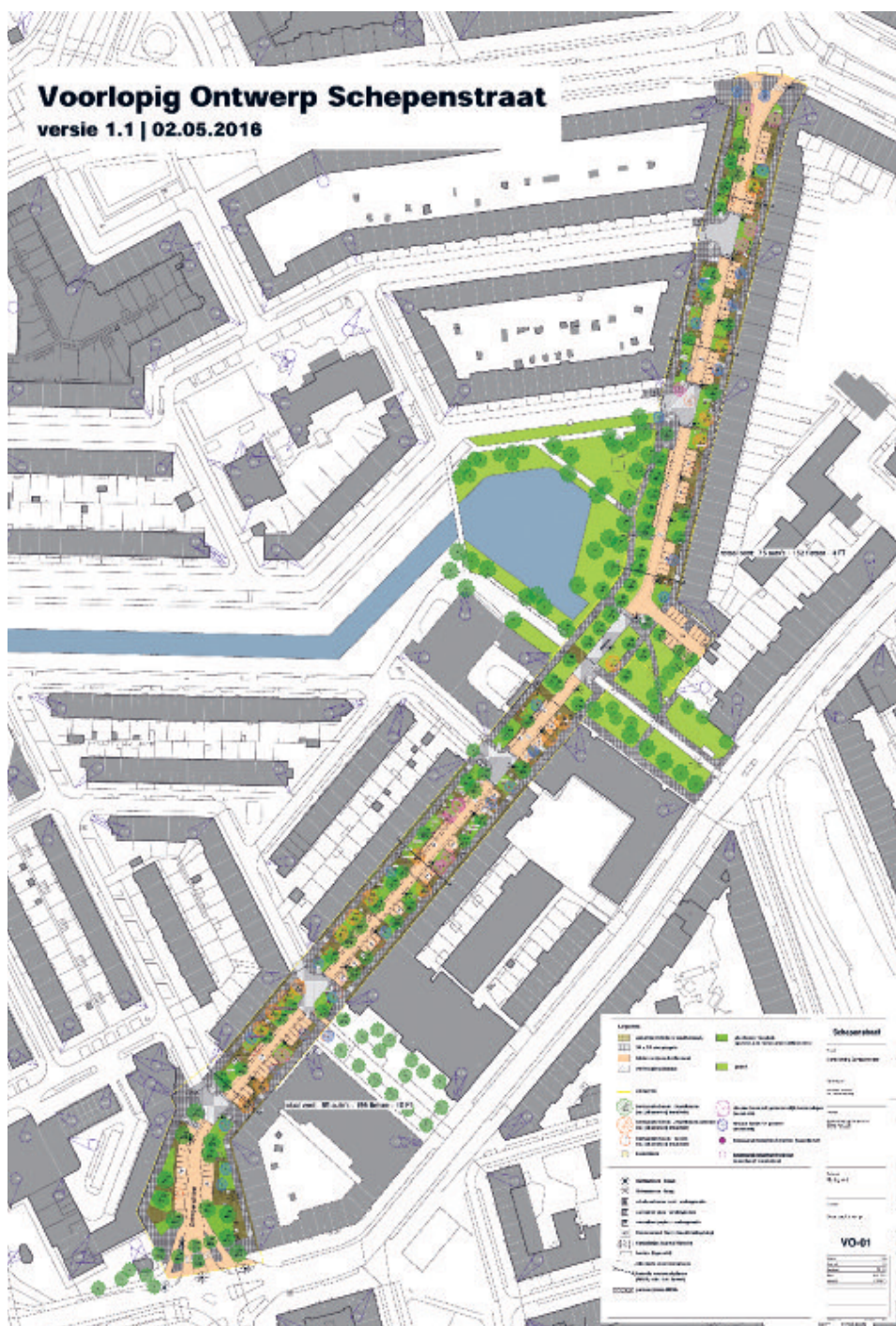
Nog een andere bijzondere ontwikkeling in Almere in de richting van medezeggenschap wordt gevormd door de activiteiten van de Vereniging Buitenstad onder de bezielende leiding van initiatiefneemster en voorzitter Gerda Lenselink. Deze organisatie heeft zich opgeworpen als belangenbehartiger van het groen en het stadslandschap van Almere. In het 'Manifest Buitenstad, Groene Raad' omschrijven ze hun activiteiten en werken ze een voorstel uit voor een zogenoemde Groene Raad. Deze is gebaseerd op de Green Council in Toronto en geeft gevraagd en ongevraagd advies.¹

Deventer

De stichting De Molentuin in Deventer is opgericht door bewoners om een braakliggend terrein dat de plaatselijke woningbouwvereniging wilde verkopen aan de hoogste bidder, te behouden voor de buurt en in te richten als moestuin en speeltuin. Het braakliggende terrein was al jaren door de bewoners onderhouden omdat zij zich ergerden aan het verloederde stukje groen. Zoals eerder beschreven wisten ze uiteindelijk het stuk grond in eigendom te krijgen. De bewoners geven aan dat zij in hun strijd voor de aankoop van het terrein aanmerkelijk baat zouden hebben gehad bij een recht voor buurtinitiatieven om als eerste te mogen bieden ('right to bid'). Dan zouden ze zonder de hete adem van een mogelijke hoogste bidder, hun plan hebben kunnen ontwikkelen. En de voorkeurspositie, die

---

¹ www.buitenstad.nl/wp/wp-content/uploads/20141106-manifest-Buitenstad-Groene-Raad.pdf

Rotterdam, Voorlopig Ontwerp Schepenstraat (bron: KernTEAM Schepenstraat)

op deze manier wordt geregeld voor nonprofit-initiatieven, zou hen vanaf het begin een positie aan tafel hebben gegeven, een positie waar ze nu hard voor moesten knokken. Hier moet wel worden opgemerkt dat de grond niet in handen was van de gemeente, maar van een woningbedrijf, waardoor de gemeente afhankelijk was van de medewerking van deze organisatie.

Rotterdam

In Rotterdam heeft de Vereniging Schepenstraat gebruik gemaakt van het Rotterdamse ‘right to challenge’ om zelf een plan te maken voor de herinrichting van de straat. In het coalitie-akkoord van 2014–2018 heeft het gemeentebestuur van Rotterdam het recht om uit te dagen omarmd en de wil getoond om ermee te experimenteren. Dit gaf de Vereniging Schepenstraat het ‘recht’ om mee te bieden op overheids-taken. De bewonersclub was het niet eens met de eerste plannen van de gemeente voor de herinrichting van de straat, en wilde deze zelf uitvoeren. Zij dacht dit beter en effectiever te kunnen doen. De gemeente heeft vervolgens een brede digitale meningspeiling gehouden om te achterhalen of de rest van de buurt hier ook zo

over dacht. Met een deelname van 55% van de geraadpleegde inwoners koos de overgrote meerderheid van de buurt voor de optie dat de vereniging in plaats van de gemeente de herinrichting moest gaan realiseren. Na deze uitslag heeft de gemeente besloten de middelen die zij beschikbaar heeft voor de planvoorbereiding en de herinrichting, gefaseerd over te dragen aan de Vereniging. Ook het budget dat normaliter voor de communicatie en inspraak wordt gereserveerd, is aan de Vereniging overgedragen. Vermeldenswaard is dat een manager bij Stadsbeheer aan het begin van het project voorstander was om dit te doen, zonder dat hij op dat moment inzicht had in de kosten. Hij geloofde in de meerwaarde en dat heeft zich ook bewezen. Door de ontwerpessies hebben bewoners elkaar leren kennen en is er als ‘bijproduct’ een boodschappenservice voor ouderen ontstaan en past men op elkaars kinderen.

Het voorbeeld van de Schepenstraat laat een goede uitvoering van het uitdagen van de gemeente zien. Zij hebben namelijk het recht gekregen om een ontwikkelingsplan (herinrichtingsplan) te ontwerpen voor het gebied waarin ze wonen. Voor het ontwerpen van dit plan moesten zij voldoen aan de Europese en nationale wetgeving en het plan moest in overeenstemming zijn met het bestaande ruimtelijke beleid.

*Het voorbeeld van
de Schepenstraat
laat een goede
uitvoering van
het uitdagen van
de gemeente zien.*

In diezelfde gemeente probeert een groep bewoners uit Rotterdam-Zuid het beheer over acht speeltuinen over te nemen door gebruik te maken van het recht om uit te dagen. Vooral nog stuit dit op problemen omdat de Dienst Stadsbeheer, die nu het beheer over de speeltuinen verzorgt, slechts toestemming wil geven voor de overdracht van het beheer van twee speeltuinen. Dit tot frustratie van de initiatiefnemers.

Een 'community of practice' vanuit de Open Overheid, bestaande uit een aantal ambtenaren, actieve bewoners en sociaal ondernemers, heeft rond het 'right to challenge' een lezenswaardige top tien samengesteld van tips.¹

De nieuwe Omgevingswet

De Omgevingswet biedt goede kansen voor meer zeggenschap van bewoners. Uit alle voorgaande voorbeelden wordt wel duidelijk dat vele maatschappelijke initiatieven zich richten op het verbeteren van het woon- en leefmilieu. Ze willen daarvoor zelf uitdrukkelijk de verantwoordelijkheid nemen, voor het maken van plannen en het voeren van het (zelf)beheer over openbare ruimten, natuurgebieden en buurtvoorzieningen.

Het is daarom een gelukkige omstandigheid dat in de afgelopen jaren een nieuwe Omgevingswet tot stand is gekomen. De wet wacht weliswaar nog op een definitieve behandeling in de Tweede en Eerste Kamer, maar er is al uitvoerig van gedachten gewisseld met tal van maatschappelijke organisaties en lagere overheden. De wet voorziet in een actieve rol van bewoners en ondernemers in het opstellen van een omgevingsvisie als basis voor ruimtelijke plannen. Die plannen zijn bovendien veel meer integraal dan de voormalige bestemmingsplannen; ze omvatten ook de plannen voor milieu, natuurbehoud, cultuurhistorie, monumenten, verkeer en ruimtelijke ontwikkeling. Kortom, alles wat de kwaliteit van een ruimtelijk gebied bepaalt, nu en in de toekomst. Door deze integrale benadering sluiten de plannen ook veel beter aan op de belevingswereld van de burgers in een bepaalde wijk, buurt of stad of een dorp.

Een tweede belangrijk aspect van de Omgevingswet is dat de rol van de overheid ook veel meer wordt gedefinieerd als faciliterend en stimulerend. Burgers kunnen veel directer vanaf het begin invloed uitoefenen op de omgevings-

1 De Tip Top Tien' is te vinden op www.openoverheid.nl/wp-content/uploads/2016/06/Right-to-Challenge-Community-of-Practice-Tip-Top-Tien.pdf

visies en de daaropvolgende inrichtings- en ontwikkelingsplannen.

Een goed voorbeeld van wat deze Omgevingswet kan opleveren wordt zichtbaar in de gemeente Emmen. In het tweelingdorp Nieuw-Amsterdam/Veenoord in deze gemeente hebben de burgers zelf, zoals we zagen een plan ontwikkeld om het winkelcentrum, dat aan het verloederen was, nieuw leven in te blazen.

Conclusie

De traditie van Nederlanders die zelf hun buurten en dorpen bouwen is nog steeds springlevend, sterker nog, het gebeurt meer dan ooit tevoren. Het bovenstaande laat zien dat er al het nodige kan, zeker als gemeenten besluiten taken en bevoegdheden en budgetten over te dragen. Hiervoor worden dan tijdelijk afspraken gemaakt en spelregels opgesteld. Een algemeen kader ontbreekt, maar wellicht wordt in de Omgevingswet geregeld dat bewoners en belanghebbenden een volwaardige positie krijgen bij het maken van plannen voor de leefomgeving.

*De traditie van
Nederlanders die zelf
hun buurten en dorpen
bouwen is nog steeds
springlevend, sterker
nog, het gebeurt meer
dan ooit tevoren.*

WE ZORGEN ERVOOR

Zorg voor elkaar en voor
gemeenschapsvoorzieningen

8

Wijkondernemingen staan in de schijnwerpers. Er is een beweging gaande van bewoners die collectief in hun wijk of dorp zelf initiatief nemen en dit doen met oog voor opbrengsten. Dit uit zich op diverse manieren: talloze zorgcoöperaties, initiatieven op het gebied van beheer en exploitatie van dorps- of buurthuizen, wijkondernemingen en coöperaties die zelf wind- of zonne-energie opwekken. Deze wijkondernemingen zijn vaak, maar niet uitsluitend, actief op het gebied waar de afgelopen decennia instituties als overheden, woningcorporaties en maatschappelijke instellingen het werk deden.

Ontwikkelingen in de zorg

Sinds 2015 zijn grote delen van de zorg in Nederland gedecentraliseerd. De maatschappelijke ondersteuning, de jeugdzorg en het participatiebeleid (ofwel de re-integratie van werkzoekenden) zijn overgedragen van het rijk naar de gemeenten. Zij hebben de beleidsvrijheid gekregen om die vormen van zorg zelf te regelen, maar wel met minder geld. Tegelijkertijd doet de regering een dringend beroep op de burgers in steden en dorpen om werk te maken van wat wordt genoemd de participatiesamenleving. In feite komt het er op neer dat met name op de thuiszorg maar ook op de jeugdzorg en de re-integratie zodanig wordt bezuinigd, dat steeds meer vrijwilligers de taken moeten overnemen van professionele hulpverleners.

Uit onvrede over de grootschalige zorgvoorzieningen, en omdat in sommige dorpen zorgvoorzieningen geheel dreigden te verdwijnen, ontstonden in de afgelopen jaren in diverse kleine gemeenschappen zorghuizen of zorgcoöperaties door vrijwilligers die de handen ineen slaan en zelf de zorg gaan organiseren. Austerlitz Zorgt, de zorgcoöperatie Hoogeloon, Zorghuis Kedichem en zorgcoöperatie De Grote Akker in Voorschoten zijn slechts enkele voorbeelden. In een grote stad als Amsterdam zijn in een paar jaar tijd 22 stadsdorpen ontstaan: groepen van ouderen die ervoor zorgen dat oudere buurtgenoten niet vereenzamen. De meeste stadsdorpen zorgen tevens voor diverse vormen van thuiszorg.

Samenwerking tussen vrijwilligers en professionals

Dat klinkt allemaal mooi en dat is het ook, maar hoe werkt deze toenemende inzet van vrijwilligers uit in de praktijk? Een recent onderzoek, 'Kunnen we dat (niet) aan vrijwilligers overlaten',¹ geeft hierover meer informatie. Het is een studie naar het grotere beroep op vrijwilligers in de verpleegzorg voor ouderen, de dagbesteding voor mensen met een beperking en in het beheer van bijvoorbeeld buurthuizen en speeltuinen. Uit het onderzoek blijkt dat taken in zorg en welzijn die eerst door beroepskrachten werden verricht, niet volledig kunnen worden overgedragen aan vrijwilligers. Vrijwilligers spelen een belangrijke rol en die rol kan groeien, maar alleen in samenspel met professionele krachten. Deze blijken onmisbaar voor de continuïteit, de coördinatie en het ingrijpen in onverwachte situaties. Vrijwilligers missen vaak de tijd, de opleiding, de sociale vaardigheden en/of ervaring. En wie wel veel tijd en capaciteiten heeft, vindt dat als het zo veel op betaald werk gaat lijken, het ook betaald moet worden.

Risico's

In het beheer van speeltuinen en buurthuizen werken vrijwilligers vaker zelfstandig dan in de zorg. Maar dit brengt ook risico's met zich mee. Zo beschikken veel vrijwilligers over onvoldoende gezag om bezoekers aan te spreken op hun gedrag. Dit heeft soms conflicten, cliëkvorming en uitsluiting tot gevolg. Professionals kunnen door hun onafhankelijke positie wel ingrijpen, waar vrijwilligers dat niet kunnen of durven.

Arbeidsverdringing

Een ander probleem is dat veel professionals (soms terecht) bang zijn dat vrijwilligers langzaamaan hun plek zullen innemen. Strikt juridisch is er niet altijd sprake van arbeidsverdringing, maar de onzekerheid van professionals daarover belemmert de samenwerking met vrijwilligers: zij zien vrijwilligers dan als concurrenten. Daarom is het belangrijk dat gemeenten en organisaties een helder vrijwilligersbeleid voeren, dat duidelijk maakt dat van arbeidsverdringing geen sprake mag zijn.

Uit een onderzoek van de Universiteit van Utrecht² blijkt dat de aanvankelijke tegenstellingen tussen de kleinschalige zorgcoöperaties en de grotere zorginstellingen lijken te verdwijnen. Er is steeds meer sprake van samenwerking, waarbij de kleinschalige zorgthuizen en zorgcoöperaties zich concentreren op mantelzorg en informele zorg, en de grotere zorginstellingen op gespecialiseerde en zwaardere zorg. Waar beide zorginstellingen wel problemen mee hebben zijn "omgevingsfactoren zoals financiering, erkenning van de samenwerking en wet- en regelgeving".

---

1 M. van Bochove, E. Tonkens, L. Verplanke (red.), Kunnen we dat (niet) aan vrijwilligers overlaten? Nieuwe verhoudingen tussen vrijwilligers en professionals in zorg en welzijn, Platform31, Universiteit van Amsterdam e.a., 2014

2 Anita Boele, Peter Leisink, Tine de Moor en Danielle Harkes, 'Zorgcoöperaties staan niet meer lijnrecht tegenover zorgorganisaties', in Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken, 7 december 2015

*Schiedam, De Buurtvrouw
(bron: Kracht in Nederland)*

Bewonersbedrijven

Een derde onderzoek dat recent is afgerond, is het onderzoek naar bewonersbedrijven¹. Dit onderzoek komt tot de conclusie dat bewonersbedrijven in Nederland sterk in opkomst zijn en veelbelovend, maar vaak nog last hebben van kinderziektes. Het vinden van een succesvol verdienmodel is lastig en starre wetgeving is vaak fnuikend. Gemeenten lijken nog niet klaar voor omgang met bewonersorganisatie van onderop.

Bewonersbedrijven zijn kleine ondernemingen, gerund door en voor buurtbewoners. Zij kunnen de buurt een fikse impuls geven. Met boodschappentaxi's, plantsoenbeheer- en zwerfvuilploegen, verhuur van ruimtes in leegstaande buurtgebouwen, goedkope catering en advies weten ze vaak een niche aan te boren die zowel de markt als de gemeente laat liggen. Dat levert buurtbewoners niet alleen voordelige diensten op, maar ook meer leefbaarheid en onderlinge contacten. De inzet van zeer gemotiveerde vrijwilligers is de kracht van bewonersbedrijven, omdat ze daardoor goedkope diensten kunnen aanbieden. Maar het is ook een van de zwaktes. Want vrijwilligers kunnen zomaar wegvallen, en dan komt een bewonersbedrijf al gauw in zwaar weer. Soms gebeurt dat omdat mensen een baan krijgen of verhuizen, maar soms ook omdat uitkeringsinstanties vrijwilligerswerk niet toelaten, op straffe van stopzetting van de uitkering. Aanvragen om werklozen te mogen selecteren voor werk bij bewonersbedrijven worden uiterst moeizaam behandeld. Ondanks overheidsoproepen tot zelforganisatie en deelname aan de 'participatiemaatschappij' werpen gemeenten in de praktijk allerlei barrières op.

Uit het onderzoek blijkt ook dat veel bewonersbedrijven financieel kwetsbaar zijn. De meeste hebben op dit moment weinig financieel perspectief voor de langere termijn. De dienstverlening is welbewust vooral gericht op de laagste inkomensgroepen. Maar daardoor is een goed verdienmodel lastig te creëren. Vele zijn afhankelijk van eenmalige subsidies of genereren inkomsten uit evenementen die niet bijdragen aan de maatschappelijke doelstellingen. Het verhuren van ruimtes in leegstaande schoolgebouwen of

*Ondanks
overheidsoproepen tot
zelforganisatie en
deelname aan de
'participatiemaatschap-
pij' werpen gemeenten
in de praktijk allerlei
barrières op.*

1 Reinout Kleinhans, Wenda Doff, Arie Romein en Maarten van Ham, 'Project Kennisontwikkeling Experiment Bewonersbedrijven', onderzoek van de TU Delft (Faculteit Bouwkunde) in samenwerking met LSA (Landelijke Steunpunt Actieve Bewoners) in opdracht van het ministerie van BZK, Delft 2015.

buurthuizen blijkt nog de meeste kans te geven op financiële stabiliteit. Maar door ambtelijke en wettelijke drempels komt dit vaak moeilijk van de grond.

Gedurende het onderzoek deed zich bij een deel van de bewonersbedrijven een professionalisering voor. Door aanstelling van zakelijke leiders en opstelling van statuten proberen bewonersbedrijven hun stabiliteit te vergroten. De onderzoekers constateren tevens dat er tot nu toe geen oneerlijke concurrentie met reguliere bedrijven optreedt. Dat komt doordat bewonersbedrijven zich vooral richten op niches in de markt die niet door gewone bedrijven opgepakt worden.

Hoewel bewonersbedrijven nog vrij veel tegenwind ondervinden, denken de onderzoekers dat het fenomeen zal doorgroeien. Net als in Engeland, dat als voorbeeld heeft gediend voor Nederlandse bewonersbedrijven. ‘Development trusts’ en ‘community enterprises’ verwierven daar de afgelopen decennia een vaste plek in de lokale cultuur, met vaak unieke dienstenpakketten. Sommige Britse bewonersbedrijven wekken groene stroom op, runnen allerlei sportvoorzieningen of bouwen en beheren betaalbare woningen. De nieuwe Woningwet brengt dat laatste ook voor Nederland binnen handbereik. Onderzoeker Kleinhaus: “Het is onvermijdelijk dat bewoners zelf meer het heft in handen gaan nemen, maar het is zaak dat vooral gemeenten effectiever gaan meebewegen.”

Bevindingen vanuit de maatschappelijke initiatieven van De Werkplaats Maak de Buurt

De resultaten van deze drie landelijke onderzoeken bevestigen het beeld dat wij hebben gekregen van de initiatieven op het terrein van zorgprojecten en het beheer van buurthuizen, speeltuinen en bibliotheken. Vanuit De Werkplaats MaakdeBuurt gaat het om de volgende initiatieven:

- Meevaart in Amsterdam Oost (beheer buurtaccommodaties en ondersteunen van maatschappelijke initiatieven)
- Buurtcoöperatie Oostelijk Havengebied (beheer buurtaccommodatie)
- Bestevaer en Mantelzorg in Beeld in Amsterdam West (informele zorg en schuldhulpverlening)
- Schalkhaar helpt elkaar, groep van 40 vrijwilligers vanuit de Regiegroep Schalkhaar (ouderenzorg en ondersteuning)
- Buurthuis De Fontein (beheer buurtaccommodatie)
- Buurtkantoor Doornakkers in Eindhoven (informele zorg en schuldhulpverlening)
- Vereniging Drents Dorp (beheer van moestuin en ‘ontdektuin’, opstarten wijkonderneming voor zzp'ers met onder meer zorgprojecten)
- Buurtonderneming Woensel-West in Eindhoven (re-integratie werkzoekenden)
- Wilskracht Werkt in Rotterdam (re-integratie en scootmobielpject)
- Speeltuinen Rotterdam (beheer speeltuinen)

Dordrecht, bewonersbedrijf
Crabbehoeve (bron: LSA)

Alle initiatieven melden – zeker in de aanvang – problemen met het ambtelijk apparaat van de gemeenten waarin ze hun activiteiten ontplooiën. We hebben die in hoofdstuk 5 uitvoerig belicht en ook aangegeven wat gemeenten proberen te doen om die problemen aan te pakken en op te lossen. De meeste gemeenten willen wel ruimte geven aan initiatieven en stellen dan contactambtenaren of participatiemakelaars aan die alle problemen waar een initiatief mee te maken krijgt, moeten melden en zo mogelijk verhelpen.

Bij de aanpak van de andere vier hoofdproblemen – de relatie tussen vrijwilligers en professionals, het verbeteren van de positie van vrijwilligers door het opheffen van de sollicitatieplicht en toestaan van vergoedingen, het verkrijgen en beheren van een eigen werk- en vergaderruimte en de kwetsbare financiële positie – constateren wij dat de gemeenten die deelnemen aan De Werkplaats MaakdeBuurt daar verschillend mee omgaan.

Een verbetering van de positie van (veelal werkzoekende) vrijwilligers in maatschappelijke initiatieven door ze vrijstelling te geven van sollicitatieplicht en door bescheiden vergoedingen toe te staan met behoud van uitkering, wordt in sommige gemeenten wel mogelijk gemaakt, maar in andere niet. Het lijkt wenselijk op dit punt te komen tot een algemene wetgeving, waarin deze zaken geregeld worden.

In hoofdstuk 6 hebben we aangegeven dat sommige gemeenten zeer actief zijn om te zorgen dat de maatschappelijke initiatieven kunnen werken en bijeenkomen in een betaalbare ruimte. Maar andere aarzelen hier nog over en blijven aan de leiband lopen van de gemeentelijke vastgoeddiensten die marktconforme tarieven hanteren, ook voor het maatschappelijk vastgoed. Daardoor krijgen maatschappelijke initiatieven en wijkondernemingen nauwelijks kansen zich verder te ontplooiën.

Verbeteren van de financiële positie van maatschappelijke initiatieven

Cruciaal voor de toekomst van vele maatschappelijke initiatieven en bewonersbedrijven is een structurele verbetering van hun financiële positie. Gemeenten kunnen hier op verschillende manieren aan bijdragen, zoals blijkt uit landelijke praktijkvoorbeelden en uit de voorbeelden van deelnemers aan De Werkplaats MaakdeBuurt.

Middelen vrijmaken voor het starten van initiatieven

Vrijwel alle gemeenten beschikken inmiddels over een stimuleringsregeling waar maatschappelijke initiatieven een beroep op kunnen doen voor het opstarten van hun initiatief. Het gaat hier meestal om bedragen tot een maximum van 5.000 of 10.000 euro waarvoor een aanvraag moet worden ingediend die door de gemeente wordt beoordeeld. De omvang van het jaarlijkse budget loopt uiteen van 250.000

euro (Hilversum) tot meer dan 3 miljoen euro (Rotterdam). Het gaat hier in de meeste gevallen om incidentele subsidies die geen structurele zekerheid bieden.

Maatschappelijke initiatieven laten meedoen aan aanbestedingen

Dit fenomeen speelt met name op het domein van zorg en welzijn. Daarvoor wordt de algemene term maatschappelijk aanbesteden gebruikt. Dit houdt in dat gemeenten, naast de grote gevestigde zorg- en welzijnsinstellingen, ook kleinere maatschappelijke initiatieven en wijkondernemingen aanmoedigen om deel te nemen aan zo'n aanbesteding. Het ministerie van Binnenlandse Zaken heeft de ervaringen die hiermee zijn opgedaan in gemeentelijke wmo-aanbestedingen gebundeld in de brochure 'Op weg naar maatschappelijke meerwaarde in het sociaal domein'.¹

De vijf belangrijkste aanbevelingen zijn:

1. vereis binding met de buurt en kennis van de lokale context
2. beloon maatschappelijke meerwaarde in gunning of uitvoering
3. laat inwoners, lokale initiatieven en sociaal ondernemers meedenken aan de voorkant
4. bied expliciet ruimte voor sociale ondernemers en lokale initiatieven
5. stimuleer samenwerking tussen dienstverleners en lokale initiatieven

Het 'right to challenge' in de WMO

Bij de vaststelling van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (wmo) is op initiatief van de Tweede Kamer een paragraaf toegevoegd waarin het 'right to challenge' is vastgelegd voor maatschappelijke initiatieven die van mening zijn dat zij een zorgtaak beter kunnen verrichten dan gevestigde instellingen of de gemeente. Het is echter geen 'recht', maar wordt neergezet als een methode van burgerparticipatie. In sommige gemeenten werkt het wel als hefboom voor initiatieven om een voet tussen de deur te krijgen en daarmee ook middelen voor de verrichte publieke taken.

Deventer

Het buurthuis De Fontein in Deventer, dat sinds januari 2016 beheerd wordt door initiatiefnemers uit de buurt, wil voor de gehele buurt in aanmerking komen voor de uitvoering van projecten op het terrein van de drie decentralisaties en is bezig met het opstellen van een activiteitenprogramma. Het ontschotten van de financiën van de drie zorgdomeinen zou wel helpen om gemeenten en initiatieven meer armslag te geven en om integrale activiteiten en oplossingen te bevorderen.

---

¹ Ministerie van Binnenlandse Zaken, 'Op weg naar maatschappelijke meerwaarde in het sociaal domein: toepassingen en lessen van maatschappelijk aanbesteden in de gemeentelijke WMO-aanbestedingen', Den Haag 2015]

De koppeling van activiteitsubsidies aan middelen voor exploitatie van een buurtcentrum

Het meest sprekende voorbeeld hiervan vinden we in Amsterdam-Oost, waar het buurtcentrum De Meevaart sinds 2010 – op basis van een pitch met enkele gevestigde welzijnsinstellingen – de exploitatie en het beheer van een voormalig buurthuis op zich heeft genomen. Het initiatief exploiteert inmiddels ook enkele kleinere buurthuizen waar bewonersinitiatieven zich kunnen ontwikkelen. Als illustratie van deze werkwijze nemen wij enkele passages op uit de subsidiebrief van het stadsdeel Amsterdam-Oost de stichting aan De Meevaart voor het jaar 2016.

Uit de subsidiebrief aan De Meevaart

Wij verlenen u deze subsidie voor het beheer, de exploitatie en programmering van de vier panden gezamenlijk in de periode 01 januari 2016 tot en met 31 december 2016.

U ontvangt deze subsidie voor de volgende activiteit(en) (zie tabel).

De activiteiten binnen deze subsidieverlening dienen te worden uitgevoerd in de context van de kadernota Versterking Sociaal Domein en de Nadere regels subsidies Versterking Sociaal Domein.

De periodieke subsidie heeft als hoofddoel invulling te geven aan de verdere ontwikkeling van de Meevaart, Gerardus Majella en Batavia als buurt- en activiteiten-centra door middel van het faciliteren van

gebruikersgroepen en organisaties en het beschikbaar stellen van ruimten voor incidentele en/of structurele activiteiten.

De subsidie wordt verleend voor de uitvoering van de volgende specifieke activiteiten:

- openstelling van de buurtcentra gedurende ten minste 72 uur per week, met uitzondering van vakantieperiodes;
- het beschikbaar stellen van ruimtes volgens de globale verdeling van de drie accommodaties gezamenlijk: eenderde voor bewonersinitiatieven (bij voorkeur met deelname van kwetsbare bewoners); eenderde voor activiteiten van kwetsbare groepen; eenderde verhuur gericht op inkomstenvererving, waarbij de activiteiten zoveel mogelijk zaalfunctie- en buurtgerelateerd dienen te zijn;

Activiteiten	Aanvraagbedrag	Verleend bedrag
Wij verzorgen beheer, programmering en alles wat daarbij hoort in de meest brede zin	€ 318.000,00	€ 311.291,00
Beheer en exploitatie Gerardus Majella	€ 22.425,00	€ 21.952,00
Beheer en exploitatie Batavia	€ 32.881,00	€ 32.119,00
Beheer en exploitatie Evenaar	€ 10.000,00	€ 9.790,00
Totaal	€ 383.306,00	€ 375.152,00

Amsterdam Oost, De Meevaart (bron: De Meevaart)

- realiseren van een bezettingsgraad van tenminste 50% van de activiteitenruimtes;
- vormgeven aan voortgang van het ontwikkeltraject in de ruimtebieding, met als belangrijke elementen: operationalisering van het VSD-beleid en de daaruit voortvloeiende subsidieregeling exploitatie- en programmering accommodaties, zowel in het om niet beschikbaar stellen van ruimte als in het verhuurbeleid
- ruimte beschikbaar houden voor flexibel, incidenteel gebruik;
- deelnemen aan bijeenkomsten waarin betrokkenen (gebruikers, buurtbewoners, partners in de wijk en stadsdeel) gezamenlijk afwegingen maken over het gebruik van de buurtcentra;
- voorzien in een naar behoren functionerend beheer voor dagelijks gebruik van de vier voorgenoemde panden, met draagvlak onder alle gebruikersgroepen;
- voorzien in getraind gastvrouw/gastheerschap met verwelkomende attitude voor alle bezoekers;
- voorzien in een veiligheids- en ontruimingsplan en de aanwezigheid van getrainde bedrijfshulpverleners;
- ontwikkelen van een klachtenafhandelingsysteem waarbij gebruikers en bezoekers direct terecht kunnen bij de MOG;
- zorg dragen voor adequate publiciteit van de activiteiten; voor de VSD activiteiten die in de vier panden plaatsvinden geldt dat duidelijk moet worden gecommuniceerd over welke activiteiten daarin plaatsvinden.
- voor de speeltuingebouwen geldt dat het gebruik van de binnen- en buitenruimte in samenhang ontwikkeld wordt.
- De subsidie voor de Evenaar wordt verleend onder de voorwaarde dat een derde van de ruimte ter beschikking wordt gesteld aan activiteiten voor kwetsbare doelgroepen, die om niet van de ruimte gebruik kunnen maken.

Via buurtbesteden

Dit is een speciale vorm van aanbesteden die door de initiatiefnemers (bewoners en ambtenaren van het stadsdeel Amsterdam-Oost) als volgt wordt omschreven:

“In de pilot ‘Maatschappelijk aanbesteden’ in de Indische Buurt in Amsterdam-Oost gaan we verder. Daar gaat het erom dat de buurt zelf de kans krijgt om een actieve rol te spelen. Buurtbewoners en bewonersinitiatieven zijn betrokken bij de hele keten, vanaf het signaleren wat er speelt in de buurt tot en met de uitvoering van het werk. Soms blijkt dat de buurt een bepaalde taak wel op zich wil nemen, maar daar nog niet klaar voor is. Dan wordt er een proces gestart om dat wel mogelijk te maken: de buurt wordt gefaciliteerd om taken op zich te nemen. Dat is expliciet onderdeel geworden van het ‘maatschappelijk aanbesteden’ in Amsterdam-Oost. Maatschappelijk aanbesteden is hier dus in de eerste plaats investeren in de buurt. We noemen het daarom ook wel ‘buurtbesteden’: middelen in de buurt besteden, de wijkconomie stimuleren door geld dat beschikbaar is voor de buurt ook zoveel mogelijk te besteden via buurtcoalities en andere partijen uit de buurt zelf. De actieve bewoners, ondernemers en professionals vormen open en wisselende coalities die zich communities noemen. Bij elkaar vormen die communities de Indische Buurt Community (IBC). Binnen de IBC is veel kennis voorhanden van wat er speelt in de buurt en er zijn ook ideeën over de aanpak van problemen. De IBC wil een gesprekspartner van het stadsdeelbestuur zijn om gezamenlijk vast te stellen wat er aan de hand is, welke ‘opgave’ er ligt, en wat daarvoor nodig is – én om het gezamenlijk aan te pakken.”¹

*Enkele initiatieven
boeken vaak wel heel
concrete resultaten
maar moeten toch
vechten voor erkenning
als zorgverlenende
instantie.*

Werken met verdienmodellen

Heel gebruikelijk, met name bij de exploitatie van gemeenschapsvoorzieningen, is dat maatschappelijke initiatiefnemers gaan werken met een verdienmodel. Dat wil zeggen dat zij uit de exploitatie en verhuur van een buurthuis of buurtcentrum voldoende inkomsten weten te verwerven zodat op den duur sprake kan zijn van een kostendekkende exploitatie of zelfs marktconforme huur. De meeste bewonersbedrijven die door de TU Delft zijn onderzocht en later ook zijn beschreven door Marcel Ham en Jelle van der Meer in hun boek ‘De ondernemende burger’ werken op deze manier.

Hier zitten echter ook veel problemen aan vast. De meeste bewonersbedrijven verlenen diensten

1 Interne notitie Amsterdam Oost, 2015

aan kansarme doelgroepen met zeer beperkte inkomsten, waardoor er nauwelijks een verdienmodel valt te ontwikkelen. Als dat al lukt, dan maakt de verhuur van buurthuizen en leegkomende schoolgebouwen nog de meeste kans, zoals uit het onderzoek van Kleinhans c.s. blijkt. Maar veelal moeten dan de inkomsten nog komen van evenementen of bijeenkomsten die niet rechtstreeks verbonden zijn met de maatschappelijke activiteiten waarvoor de initiatiefnemers zich inzetten.

Enkele initiatieven die rechtstreeks informele zorg ontwikkelen door middel van inlooppreekuren (Bestevaer/Mantelzorg in Beeld in Amsterdam-West, Wilskracht Werkt in Rotterdam, Buurtkantoor Doornakkers in Eindhoven) boeken vaak wel heel concrete resultaten maar moeten toch vechten voor erkenning als zorgverlenende instantie met vergoedingen voor hulpverlening en ruimtegebruik. Ze wijken soms af van het bestaande beleid en worden als te kleinschalig gezien om een serieuze partner te zijn voor welzijnsinstellingen. In aanbestedingsprocedures is het heel moeilijk voor de kleinschaligere of informele initiatieven zich een positie te verwerven. Soms worden zij in de positie van onderaannemer van een grote zorg- of welzijnsorganisatie gedrongen.

Conclusie

Het is duidelijk dat met de nog te verwachten toename van maatschappelijke initiatieven en sociaal buurtgerichte ondernemers, meer structurele vormen van financiering noodzakelijk zijn om de continuïteit van deze initiatieven mogelijk te maken. Een voorname voorwaarde voor zelfbeheer en eigenaarschap van maatschappelijke initiatieven is de bereidheid van de kant van de gemeenschap en de overheid om meer structurele vormen van financiering te ontwikkelen voor deze initiatieven. Hoe die meer structurele financiering gestalte kan krijgen zullen we in het volgende hoofdstuk belichten.

TOEGANG TOT GELD

Gemeenschapsmiddelen voor
gemeenschapszaken

9

Uit de voorgaande hoofdstukken is duidelijk geworden dat maatschappelijke initiatieven in tien jaar tijd een belangrijke rol in onze samenleving zijn gaan vervullen. Ze zorgen voor leefbaarheid en sociale cohesie binnen lokale gemeenschappen. Ze creëren gemeenschapsvoorzieningen in dorpen, buurten en wijken die door achterstand worden bedreigd en ze bieden duizenden werkzoekenden de kans zich als vrijwilligers in te zetten voor de lokale gemeenschap. Soms worden er ook echte banen gecreëerd. Ze bieden bovendien perspectieven op werk aan mensen en groepen die door de officiële instanties niet meer bereikt worden. Kortom, maatschappelijke initiatieven zijn niet alleen niet meer weg te denken uit onze samenleving, maar ze zijn er een belangrijk onderdeel van geworden.

Vanuit dat perspectief gaan we in dit hoofdstuk in op de vraag hoe deze initiatieven zich financieel redden en hoe ze zodanig ondersteund kunnen worden dat meer ruimte, meer zeggenschap en eigenaarschap van en voor deze initiatieven gerealiseerd kan worden.

We nemen daarbij als uitgangspunt dat het nuttig en zinvol is deze maatschappelijke initiatieven vanuit de samenleving en vanuit de overheid te ondersteunen. Gemeenschapsmiddelen die voor het overgrote deel door de overheid worden beheerd, zijn nuttig en nodig voor gemeenschapsinitiatieven. En de gemeenschap heeft ook het recht om mee te beslissen over de besteding van die middelen, omdat ze via de belastingen worden opgebracht door diezelfde gemeenschap.

Natuurlijk is het grootste kapitaal waar de maatschappelijke initiatieven over beschikken, de inzet van de vele tienduizenden vrijwilligers. Zonder dat startkapitaal zou er geen initiatief van de grond komen. Wat de overheid en gevestigde maatschappelijke instellingen daar aan bij kunnen dragen is ondersteuning (met geld, kennis en organisatiekracht) van alle initiatieven met een maatschappelijke meerwaarde.

Deventer, waterpomp maakt Molentuin compleet (bron: stichting de Molentuin)

Daarnaast hebben vele maatschappelijke initiatieven vaardigheden ontwikkeld om middelen te verwerven voor hun projecten op andere manieren. Diverse vormen van crowd funding worden beproefd en gestimuleerd door verschillende platforms. Vele initiatieven doen een beroep op fondsen van zeer uiteenlopende aard en daarnaast worden initiatieven – met name bewonersbedrijven en sociale bedrijven – ook gesponsord door ondernemers en particulieren. Wij concentreren ons in ons onderzoek op de bijdrage die maatschappelijke initiatieven mogen verwachten van de kant van de overheid als voornaamste hoeder en beheerder van gemeenschapsmiddelen.

Behoeften van maatschappelijke initiatieven in verschillende fasen

Uiteraard moeten onze gemeenschapsmiddelen zo effectief en efficiënt mogelijk worden beheerd en uitgegeven. We kunnen ons daarbij spiegelen aan de ervaringen die in de afgelopen jaren zijn opgedaan. Reeds eerder maakten we een onderscheid in de ontwikkelingsfasen die de meeste initiatieven doorlopen. Dat onderscheid is ook zinvol als het gaat om te achterhalen welke behoeften in welke fase van ontwikkeling van maatschappelijke initiatieven ontstaan.

De startfase

In de startfase van een initiatief zijn veelal bescheiden middelen noodzakelijk om een maatschappelijk initiatief van de grond te trekken en enig zicht op continuïteit te bieden. Geld voor bijvoorbeeld het beleggen van bijeenkomsten, het organiseren van een groter evenement om meer burgers bij het initiatief te betrekken, publiciteit, het maken van het plan of een lichte vorm van administratieve ondersteuning.

De meeste gemeenten – ook zij die deelnemen aan De Werkplaats MaakdeBuurt – hebben daarvoor een stimuleringsregeling in het leven geroepen die aanvragen tot een maximaal bedrag van 5.000 of 10.000 euro honoreren. De omvang van de beschikbare bedragen loopt nog wel fors uiteen. Zo is in Deventer in het kader van de subsidieregeling ‘Wij Deventer’ tweejaarlijks een budget van 1 miljoen beschikbaar voor 9 wijken. Regiegroepen zoals die voor Schalkhaar worden betrokken bij de besteding van die middelen. Eindhoven kent verschillende regelingen. Ze kennen zo’n 15 ‘actiegebieden’ waar voor initiatieven een totaalbedrag van 1,2 miljoen beschikbaar is. Daarnaast kunnen initiatieven een beroep doen op budget van de afdeling sociaal domein (ongeveer 2 miljoen euro).

Hilversum heeft in totaal 140.000 euro voor de 8 wijken en nog eens 100.000 euro voor speciale grotere projecten.

Almere kent ook specifieke regelingen op dit terrein. Er zijn wijkbudgetten, een budget bewonerswensen, een samen sterk budget en een budget Growing green. Hierin zit gezamenlijk 700.000 euro

In Amsterdam is de besteding van de middelen voor bewonersinitiatieven ondergebracht bij de bestuurscommissies. De omvang van het stimuleringsbudget verschilt per stadsdeel. Stadsdeel Amsterdam-West geeft aan dat er meer dan een miljoen euro beschikbaar is. Alle aanvragen worden door buurtcoördinatoren en gebiedsmanagers beoordeeld en voorgelegd aan het Dagelijks Bestuur. Die worden afgewogen ten opzichte van een gebiedsagenda en een gebiedsbegroting, die in overleg met alle actieve groeperingen in die gebieden worden opgesteld.

In stadsdeel Amsterdam-Oost zijn verdergaande maatregelen genomen. Daar is ook sprake van het uitnodigen van actieve bewonersgroepen voor het opstellen van gebiedsagenda’s en -begrotingen. Maar daarnaast is reeds in 2010 een experiment gestart in de Indische Buurt met budgetmonitoring en het opstellen van een perspectievennota (een soort schaduwbegroting voor het sociaal domein met daarin de prioriteiten vanuit de buurt). Budgetmonitoring houdt in dat voor alle inwoners inzichtelijk wordt gemaakt waaraan de begroting voor diverse onderdelen van het gemeentelijk beleid wordt besteed. In Amsterdam-Oost kan men dit per postcodegebied achterhalen. Tevens is voor het begrotingsjaar 2015–2016 een experiment

gestart met het beschikbaar stellen van een bedrag van 100.000 euro voor bewonersinitiatieven op het terrein van de informele zorg voor de Indische Buurt en het Oostelijk Havengebied. Dit bedrag is verdeeld door een burgerjury van vier personen. Zij hebben 33 van de 44 aanvragen gehonoreerd, waarbij met alle initiatiefnemers gesprekken zijn gevoerd over hun aanvraag en de hoogte van het budget. In Amsterdam-Oost is daarnaast een ontwikkeling op gang gebracht om te gaan ‘buurtbesteden’ (zie kader blz. 136).

In Rotterdam is voor het realiseren van projecten in het kader van het ‘right to challenge’ de afspraak gemaakt dat als een taak gechallenged wordt, dit gefinancierd wordt uit de reguliere begroting van de afdeling die gaat over die publieke taak. Bij de herinrichtingsplannen van de Schepenstraat is dit gebeurd. Daarnaast is in het budget van de wethouder Zorg voor proefchallenges 10 procent van het budget beschikbaar voor initiatieven. Een ander initiatief – ‘Mooi, Mooier Middelland’ – waar vijftien bewoners een plan hebben ingediend om in het kader van het stedelijke project Stadsmariniers hun wijk veilig en leefbaarder te maken, heeft 9 miljoen euro voor drie jaar verkregen.

Rotterdam kent verder nog het fonds CityLabo10: een digitaal platform waar initiatiefnemers plannen kunnen delen om de stad te verbeteren. Ze krijgen ondersteuning bij de uitwerking. Er worden bijeenkomsten georganiseerd om te netwerken en deskundigen te spreken. Jaarlijks is er ruim 3 miljoen euro aan starterssubsidie beschikbaar. Daarnaast heeft Rotterdam jaarlijks een paar miljoen euro beschikbaar voor bewonersinitiatieven en Opzoomermee-projecten.

De doorstart

De start- of aanjaagsubsidies waarover we in de voorgaande paragraaf berichtten zijn meestal bedoeld voor de korte termijn (één of twee jaar). Sommige initiatieven die eenmalig of kortlopend van aard zijn, hebben ook geen behoefte aan een continue ondersteuning. En er zijn natuurlijk ook initiatieven die geheel op eigen kracht willen koersen. Maar het merendeel van de maatschappelijke initiatieven – en ook alle initiatieven uit De Werkplaats MaakdeBuurt – heeft een langere tijd nodig om tot volle ontwikkeling te komen. Na één à twee jaar is dan sprake van een doorstart waarin meestal twee zaken centraal komen te staan. Ten eerste de behoefte aan een vaste werk- en ontmoetingsruimte van waaruit het initiatief verder ontwikkeld kan worden. Ten tweede de behoefte aan investeringen voor de wat langere termijn om het initiatief perspectief te bieden op continuïteit (menskracht, materialen, inrichting pand, communicatie, en dergelijke).

In hoofdstuk 6 zijn we al uitvoerig ingegaan op de wijze waarop gemeenten (al of niet in samenwerking met corporaties en welzijnsinstellingen) kunnen bijdragen aan het hergebruik van leegstaand of leegkomend maatschappelijk vastgoed voor maatschappelijke initiatieven. Voor de investeringen die nodig zijn voor de door-

ontwikkeling van initiatieven op langere termijn kunnen we een aantal voorbeelden noemen van methoden en/of projecten die zijn of worden gerealiseerd door initiatiefnemers en gemeenten uit De Werkplaats Maak de Buurt.

Bijdrage voor het ontwikkelen van een bedrijfsplan of activiteitenplan

Het gaat hier om de ontwikkelingskosten voor het maken van een bedrijfs- of activiteitenplan. Daarvoor moet vaak enige externe expertise worden ingezet, die niet altijd voorhanden is bij de vrijwilligers die het initiatief dragen. Meestal zijn die kosten nog onder te brengen in een eenmalige aanvraag, waarin dan de investeringskosten voor de langere termijn zijn opgenomen in het bedrijfs- of activiteitenplan. Een goed voorbeeld is de doorgroefase van het project Hilverzon in Hilversum.

Een ander voorbeeld is Schalkhaar in Deventer. De regiegroep Schalkhaar heeft middelen gekregen om een vervolgstudie te doen en een plan te maken voor hoe de regie in het dorp Schalkhaar versterkt kan worden. Met het bedrag kon expertise worden ingehuurd, het rapport worden gemaakt en bijeenkomsten georganiseerd.

Project Hilverzon in Hilversum

HilverZon, een van de initiatieven van Hilversum Verbonden, is een duurzame energiecoöperatie. HilverZon is een ledencoöperatie van en voor alle Hilversummers. Zij heeft als doel: duurzame energie voor heel Hilversum. Om het doel te bereiken stimuleert zij energiebesparingen via en met wijken en particuliere stroomopwekking (zonnepanelen op eigen huis). Ook verkoopt zij lokaal opgewekte groene stroom. HilverZon streeft naar meer zeggenschap over de energievoorziening in haar buurt. Voor 2016 wil zij de volgende plannen realiseren: het stimuleren van samenwerking bij de verduurzaming van de stad, voorlichting geven op onder andere scholen, Verenigingen van Eigenaren begeleiden naar het installeren van

zonnepanelen, een serie collectief gefinancierde daken realiseren en zes wijk-acties opzetten op het gebied van energiebesparing (eerder gedaan met HeiKRACHT). HilverZon heeft kortgeleden 15.000 euro gekregen om de plannen voor de komende periode verder te ontwikkelen.

Zonnepanelen project Hilverzon (bron: Vereniging Hilversum Verbonden)

Bijdrage in de kosten van de uitvoering van een initiatief-project

Hierbij gaat het in de meeste gevallen om meer substantiële bedragen die ofwel uit de lopende begroting of via een fonds of begrotingspost voor een specifiek doel (duurzame energie, armoedebestrijding, ouderenzorg, voedselbanken) beschikbaar worden gesteld.

Buurthuis De Fontein is bijvoorbeeld geholpen door de gemeente in de vorm van verbouwingskosten. Voor de werkzaamheden van Buurtkamer Bestevaer in Amsterdam West wordt geld gezocht vanuit verschillende potjes, zowel van de bestuurscommissie als die van de centrale stedelijke diensten. In al deze gevallen gaat het om een eenmalige of jaarlijks opnieuw aan te vragen subsidie of bijdrage waarover de overheid een beslissing neemt. Bewoners en initiatiefnemers hebben hier geen recht op. Ook voor het ‘right to challenge’ in Rotterdam geldt dat steeds bij iedere aanvraag opnieuw bekeken wordt of het initiatief voldoende kwaliteit heeft en ook draagvlak onder de bevolking en welke bijdrage noodzakelijk is. Er wordt wel ruimte geboden aan maatschappelijke initiatieven, maar onder voorwaarden die door de overheid worden bepaald. Het is de moeite waard om na te denken of er andere manieren zijn om tot verdeling van de middelen te komen.

Er wordt wel ruimte geboden aan maatschappelijke initiatieven, maar onder voorwaarden die door de overheid worden bepaald. Het is de moeite waard om na te denken of er andere manieren zijn om tot verdeling van de middelen te komen.

Perspectief op continuïteit, zeggenschap en eigenaarschap

De doorstart- c.q. groeifase is – het woord zegt het al – de overgang naar een periode dat een maatschappelijk initiatief zich kan ontwikkelen van een incidentele naar een blijvende bijdrage aan de gemeenschap. Dat lukt alleen als vanuit die gemeenschap ook een blijvende bijdrage verzekerd is voor het verrichten van taken en diensten of het beheren van een gemeenschapsvoorziening als een buurthuis, bibliotheek of speeltuin. Soms kan dat door bijdragen vanuit de ‘private’ samenleving, zoals bijvoorbeeld bij de meeste voedselbanken gebruikelijk is. Menskracht en materiaal (in dit geval vooral voedingsmiddelen) worden verkregen door vrijwillige bijdragen van medeburgers en/of bedrijven. Maar in de meeste gevallen zijn toch gemeenschapsmiddelen nodig, die door de overheid en/of een maatschappelijke organisatie zoals een woningcorporatie of welzijnsinstelling beheerd worden. De wijze waarop dit geschiedt, is bepalend voor de opstelling van

de overheid met betrekking tot de vraag of zeggenschap en/of eigenaarschap als reële perspectieven worden nagestreefd. Daarvoor zijn drie criteria van doorslaggevend belang:

1. Is de overheid bereid tot het maken van meerjarenafspraken over een bijdrage aan het maatschappelijk initiatief?
2. Wordt over de omvang en de aard van de bijdrage serieus vooroverleg gevoerd tussen de overheid en het maatschappelijk initiatief?
3. Krijgt het maatschappelijk initiatief zeggenschap over de besteding van het budget dat beschikbaar wordt gesteld?

Hieronder werken we deze punten kort uit.

Meerjarenafspraken

Ieder maatschappelijk initiatief dat een blijvende bijdrage wil leveren aan de samenleving, is gebaat bij zoveel mogelijk zekerheid over de continuïteit van haar activiteiten. Die zekerheid kan door de lokale overheid geboden worden op dezelfde manier als dat gebeurt voor de dagelijkse werkzaamheden die een gemeente verricht voor haar inwoners (van vuilnisophaal tot paspoorten verstrekken). Dat betekent dat in de jaarlijks op te stellen begroting een vaste plaats wordt ingeruimd voor de bijdrage aan het maatschappelijk initiatief. In het ambtelijk jargon betekent dit dat het initiatief wordt opgenomen in de “romp” van de begroting. Uiteraard wil de gemeente wel enige zekerheden dat het initiatief voldoende draagkracht en continuïteit blijft houden en dat er activiteiten worden verricht in overeenstemming met de gemaakte afspraken. Dat kan door over deze punten vooraf afspraken te maken en vast te leggen in de jaarlijkse subsidiebeschikking.

Een goed voorbeeld van een dergelijke meerjarenafspraak is de subsidiebeschikking die De Meevaart in Amsterdam-Oost jaarlijks ontvangt van het stadsdeel. In die beschikking zijn voorwaarden opgenomen over de aard van de activiteiten en het gebruik van de ruimten die door de stichting Meevaart worden beheerd. Eén keer per half jaar vindt voortgangsoverleg plaats over de activiteiten en aan het eind van het jaar wordt het beleidsplan voor het voorgaande jaar vastgesteld (zie ook hoofdstuk 8).

Serieus vooroverleg over aard en omvang van de bijdrage

Met serieus vooroverleg bedoelen wij dat de initiatiefnemer en de lokale overheid (en eventueel betrokken maatschappelijke middenveldorganisaties) om de (keuken)tafel gaan zitten. Op basis van het door de initiatiefnemer ontwikkelde project wordt besproken hoe dit kan worden opgenomen in de reguliere begroting van de lokale overheid, dan wel onderdeel gaat uitmaken van de (maatschappelijke) aanbesteding van werkzaamheden of diensten die de initiatiefnemer in opdracht van de gemeente en/of de maatschappelijk middenveldinstelling gaat uitvoeren.

Deventer, Sterk Schalkhaar (bron: Regiegroep Schalkhaar)

De meest bevredigende vorm van vooroverleg is dat maatschappelijke initiatiefnemers vanaf het begin betrokken worden bij het opstellen van een begroting voor de uitvoering of aanbesteding van publieke taken of diensten in het gebied waarin de maatschappelijke initiatiefnemers actief zijn. Voorbeelden van deze werkwijze zijn het betrekken van initiatiefnemers in een gebied bij het opstellen van een buurtagenda en vervolgens, op basis daarvan, het opstellen van een buurtbegroting voor het desbetreffende gebied. Dit gebeurt bijvoorbeeld met de initiatiefnemers van Natuurlijk IJburg, de Buurtcoöperatie Oostelijk havengebied en de Meevaart in Amsterdam-Oost. In Deventer wordt op basis van de wijkaanpak in voorgaande jaren nu de Regiegroep Schalkhaar betrokken bij het opstellen van een gebiedsbegroting voor activiteiten in het gebied. De Filmwijk in Almere heeft tijdens een werkatelier in het kader van De Werkplaats MaakdeBuurt de toezegging gekregen van de portefeuillehouder dat voor deze buurt ook in Almere gewerkt gaat worden aan een buurtbegroting.

Maatschappelijk aanbesteden kan op zeer verschillende manieren worden uitgevoerd. In het voorgaande hoofdstuk hebben we al gewezen op de voorstellen die het ministerie van Binnenlandse Zaken in haar brochure over maatschappelijk

Almere, sessie Platform Filmwijk (bron: Platform Filmwijk)

aanbesteden heeft geformuleerd. Zij pleit voor vormen van aanbesteden die ook voor kleinere maatschappelijke initiatieven voldoende waarborgen scheppen om in aanmerking te komen voor de uitvoering van publieke taken in het domein van Zorg en Welzijn. Om onnodige concurrentie met gevestigde maatschappelijke organisaties of met gemeentelijke diensten te voorkomen, zijn verdergaande stappen nodig. Stappen die het recht vastleggen van maatschappelijke initiatieven om bij voorkeur maatschappelijke taken en diensten in de eigen buurt uit te voeren. Dat kan door de buurtinitiatieven als geheel meer zeggenschap te geven over de besteding van publieke middelen in hun buurt.

Zeggenschap over de besteding van publieke middelen

In 2010 hebben de begeleiders van de proeftuin Bewonersbudgetten van In Actie met Burgers (ministerie van Binnenlandse Zaken en VNG) en van de leerkring Bewonersvouchers een boekje open gedaan¹ over de ervaringen die in 2008 en 2009 reeds zijn opgedaan met het toekennen van bewonersbudgetten aan bewonersorganisaties.

---

¹ Joop Hofman, Radboud Engbersen en Kees Fortuin, 'Bewonersbudgetten, wat schuift het? Publicatiereeks over burgerparticipatie', Ministerie van BZK, Den Haag, 2010

Zij laten zien hoe diverse gemeenten al ervaring hebben opgedaan met het budgetbestedingsrecht voor bewoners (de Smederijen van Hoogeveen, bewonersbudgetten in de wijk Lombardijen via het Lombaspel, de wijktafels in Den Bosch). Uiteindelijk worden vier vormen van budgetten onderscheiden die goed aangeven hoe die besteed worden met minder of meer zeggenschap van bewoners zelf of via vertegenwoordigers of adviseurs (zie kader).

Uit de maatschappelijke initiatieven die deelnemen aan De Werkplaats MaakdeBuurt kunnen we goede voorbeelden halen van de wijze waarop een lokale overheid daadwerkelijk zeggenschap over de bestedingen van publieke middelen voor en door een buurtgemeenschap kan regelen.

Bewonersbudgetten en sociale kracht van wijken

In Deventer hebben bewoners al 20 jaar medezeggenschap over de besteding van wijkbudgetten voor oorspronkelijk zes wijken waar de stad in was opgedeeld. Via de regeling ‘Wij Deventer’ kunnen nu bewoners in negen wijken meebeslissen over de budgetten die beschikbaar zijn voor bewonersinitiatieven.

In Rotterdam is in de regeling voor het ‘right to challenge’, die in deze gemeente geldt voor alle gemeentelijke beleidsterreinen, een afspraak opgenomen over zeggenschap van bewoners over een deel van de publieke middelen. Als bewoners de gemeente uitdagen en een taak willen overnemen van de gemeente, dan staat na goedkeuring van de ‘challenge’ in principe het gemeentelijke budget voor die taak ter beschikking van de bewoners. In de praktijk blijkt dit nog wel enige problemen op te leveren, maar voor de Schepenstraat geldt dat zij inderdaad publieke middelen kunnen aanwenden om expertise in te huren voor het vervaardigen van een inrichtingsplan voor de straat.

Doorbraak naar medezeggenschap in Amsterdam-Oost

De meest vergaande ontwikkeling op dit terrein is echter te vinden in het stadsdeel Amsterdam-Oost. Hier werken bewoners van verschillende ‘communities’ uit de Indische buurt al een aantal jaren samen met medewerkers en bestuurders van het stadsdeel aan het ontwikkelen van instrumenten die bewoners steeds meer zeggenschap verschaffen over de besteding van publieke middelen in hun buurt.

Het begon vijf jaar geleden met het opzetten van een systeem van budgetmonitoring voor de Indische buurt. Dit houdt in dat de ambtelijke medewerkers voor ieder postcodegebied hebben uitgezocht hoeveel geld van de stadsdeelbegroting naar een gebied gaat en wie gebruik maken van die middelen (veelal welzijnsorganisaties en gemeentelijke diensten, maar soms ook maatschappelijke initiatieven). Dit hebben zij visueel gepresenteerd op een digitale openbare kaart.

Vervolgens hebben de buurtcommunities in Oost een eigen perspectievennota opgesteld, een soort schaduwbegroting met prioriteiten voor maatschappelijke initiatieven die de communities belangrijk vonden. Daartoe volgde een groep buurtbewoners een jaar lang een cursus van het Centrum voor Budgetmonitoring¹ om te achterhalen op welke wijze je in de bestaande gemeentebegroting met budgetten en prioriteiten kunt schuiven. Toen ze daarmee klaar waren, waren ze beter op de hoogte van de begroting van hun stadsdeel dan de meeste raadsleden.

Nadat de buurt in 2012 een alternatieve perspectievennota had gepresenteerd, ontstond een bijzondere vorm van samenwerking. Koppels van actieve buurtbewoners en ambtenaren gingen in co-creatie aan de slag met de vier hoofdthema’s van de perspectievennota: werk, gebruik van ruimte (maatschappelijk vastgoed en leegstaande

---

1 Gebiedsplan Indische Buurt 2016, Centrum voor Budgetmonitoring, Amsterdam 2016

gebouwen), opbouw sociale infrastructuur en zorg. Dit mondde in 2013 uit in de Week van de Indische Buurt. Ambtenaren en buurtbewoners hebben op straat honderden bewoners geënquêteerd en de week werd afgesloten met een drukbezochte buurtconferentie. Door deze ontwikkelingen is er in de Indische buurt een goede basis gelegd om te experimenteren met maatschappelijk aanbesteden.

Een volgende stap is geweest dat bewonersorganisaties in overleg met ambtelijke medewerkers een eigen buurtbegroting hebben opgesteld op basis van een buurtagenda die in co-creatie is gemaakt. Inmiddels wordt deze werkwijze in meerdere stadsdelen beproefd en nader ontwikkeld.

Daarnaast is in en voor de Indische Buurt en het Oostelijk Havengebied een nieuwe vorm van aanbesteden ontwikkeld, het zogenaamde buurtbesteden, die in het vorige hoofdstuk is toegelicht. Dit houdt in dat bepaalde taken of diensten bij voorkeur worden uitbesteed aan maatschappelijke initiatieven uit de desbetreffende buurten. Voor één van de pilotprojecten in het buurtbestedingsproject – de informele zorg – heeft het stadsdeel 10 procent van de begroting van gevestigde zorg- en welzijnsinstellingen vrijgemaakt voor besteding door en voor maatschappelijke initiatieven.

Buurtbesteden in de Indische buurt

Een mooi voorbeeld van hoe het in de Indische buurt gaat, is het zelfbeheer van buurthuizen. Het Karrewiel (een klein buurthuis) werd al jaren door buurtbewoners zelf geëxploiteerd, en dat smaakte naar meer. Een groter buurthuis dat werd geëxploiteerd door een welzijnsinstelling, leidde een zieltogend bestaan. Het stadsdeel wilde de exploitatie van dit gebouw na een verbouwing overdragen aan een andere partij. De buurtorganisatie die het Karrewiel exploiteerde, kwam met een overtuigend plan. Na de verbouwing, die een prachtig centrum opleverde, ging de buurtorganisatie aan de slag. Vrijwilligersorganisaties en buurtbewoners richtten inventief en met beperkte

middelen het pand in. Inmiddels is de Meevaart een bloeiend centrum dat iedere dag open is, waar taallessen worden gegeven en activiteiten plaatsvinden voor kwetsbare bewoners. In de lounge op de begane grond zitten buurtbewoners op hun laptop te werken. Er vinden congressen plaats en er is een buurtrestaurant. De buurtorganisatie is ook gestart met een leerwerkbedrijf, waar inmiddels een eerste lichting van een vijftiental cursisten het MBO2-diploma facilitair medewerker heeft behaald. Zo was op een heel natuurlijke manier iets gebeurd, wat toen nog niet zo genoemd werd: het buurthuis was 'maatschappelijk aanbesteed', de exploitatie was overgedragen aan de buurt.

Instellen van een burgerjury

De besteding van die middelen geschiedt door een burgerjury van vier personen uit de community die alom gerespecteerd worden. Zij hebben 100.000 euro verdeeld en toegekend aan 33 maatschappelijke initiatieven van de 44 die een aanvraag hadden ingediend. Deze maatschappelijke initiatieven zijn onder te verdelen in de volgende thema's, waarbij een aantal initiatieven meerdere terreinen bestrijken:

- netwerkbijeenkomsten organiseren;
- eenzaamheid verminderen, geïsoleerde buurtbewoners stimuleren tot meedoen en naar buiten treden;
- ontmoetingen voor senioren mogelijk maken en stimuleren;
- migranten (ouders, vrouwen, mannen, ouderen) activeren;
- vrouwenspersonen opleiden;
- versterken sociale cohesie in een buurt;
- de buurt aantrekkelijker maken;
- stimuleren van beweging (wandelen, zwemmen) door groepsactiviteiten.

De burgerjury stond onder leiding van Jos van der Lans, buurtbewoner, publicist en deskundige op het terrein van sociale vraagstukken. Zij kwam in een evaluatie tot de volgende aanbevelingen:

- Zorg blijvend voor kiemgeld (doorgaans enkele duizenden euro's voor het ontkiemen van initiatieven) en voor drempelgeld (om ontkiemende initiatieven over de drempel te trekken in de startfase).
- Zorg dat bewoners leidend blijven maar zorg dat ook zzp'ers die willen bijdragen aan initiatieven, dat kunnen doen. Houdt het kiemgeld en drempelgeldbedrag daarom relatief laag (rond de 4000 euro).
- Ga met de initiatiefnemers in gesprek over bezuinigingen door henzelf. De jury gaf aan dat ze de begrotingen van alle initiatieven strak had beoordeeld, wat bij initiatiefnemers vaak heeft geleid tot creatieve oplossingen.
- Streef naar gesprekken met een vorm van gelijkwaardigheid en productieve informeelheid. Het is belangrijk dat niet de gemeente of de welzijnsinstelling, maar een jury van bewoners de besluiten tot toekenning neemt.¹

Verruiming van het belastinggebied van gemeenten

Verschillende bestuurders hebben in de gesprekken die zijn gevoerd, aangedrongen op maatregelen die leiden tot verruiming van het belastinggebied van gemeenten. Een belangrijk argument daarvoor is dat gemeenten steeds meer taken toegeschoven krijgen door het rijk en de provincies. Al eerder heeft een door de vng ingestelde adviescommissie onder leiding van Alexander Rinnooy Kan hiervoor gepleit in het rapport 'Bepalen betekent betalen'.²

Het kabinet heeft in december 2015 toegezegd dat vanaf 2019 minimaal 4 miljard van de inkomsten-

---

1 Evaluatierapport Burgerjury Amsterdam Oost, 2016

2 'Bepalen betekent betalen: advies van de Commissie Financiële ruimte voor gemeenten', Den Haag, VNG, 2015

belastingen zal worden verschoven van het rijk naar het gemeentelijk belastinggebied.

Vanuit het perspectief van de maatschappelijke initiatieven pleiten wij ervoor dat die verschuiving gepaard gaat met een verschuiving van de zeggenschap over een deel van deze verruiming naar de inwoners van gemeenten oftewel de belastingbetalers van deze belastingen. Nu al komt meer dan 90 procent van de inkomsten van gemeenten uit het Gemeentefonds, dat wordt gevoed door alle belastingbetalers.

Het beginsel dat de betaler bepaalt, moet en kan doorvertaald worden naar de belastingbetalers in iedere gemeente. Dat zou inhouden dat maatschappelijke initiatieven – die immers gedragen worden door diezelfde belastingbetalers – ook wat meer mogen bepalen welke bestemming wordt gegeven aan de miljarden die worden doorgeschoven van het rijk naar de gemeenten. Zeker als die miljarden gekoppeld zijn aan de overweging dat het gaat om de extra verzwaren van gemeentelijke taken op het vlak van zorg en welzijn. Een verzwaren die tot nu toe via bezuinigingen vooral ten koste is gegaan van de belastingbetaler en dan ook nog van de minst draagkrachtigen onder hen. Wij zouden het principe dus om willen keren: betalen betekent bepalen!

Perspectieven op middellange termijn

Op basis van de ervaringen die tot nu toe zijn opgedaan en gezien de toename van maatschappelijke initiatieven en de waarde ervan in Nederland (zie hoofdstuk 1 en 2), is het wenselijk maatregelen te nemen die de financiële positie van deze maatschappelijke initiatieven en hun behoefte aan investeringen ook voor de langere termijn veilig stellen. Daartoe zijn enkele initiatieven genomen die we kort zullen belichten.

De roep om een 'maatschappelijke bank'

Vanuit de Tweede Kamer is (via een motie van de leden Voortman en Fokke) aangedrongen op een onderzoek naar de mogelijkheden om, naar voorbeeld van het Verenigd Koninkrijk, een maatschappelijke bank in Nederland op te richten om maatschappelijke initiatieven te ondersteunen.

Dit onderzoek is inmiddels uitgevoerd door Twynstra Gudde.¹

Daarbij moet ook worden gekeken naar het benutten van gelden die op bankrekeningen staan maar die door niemand worden opgeëist. Nu is het zo dat deze tegoeden na twintig jaar aan de bank toevallen. Het idee is nu dat deze tegoeden in plaats daarvan aangewend zouden moeten worden voor maatschappelijke

---

Jeroen den Uyl en Has Bakker, 'Samen maatschappelijke impact financieren: naar een volwassen en groeiende impactfinancieringsmarkt', onderzoek in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken, Amersfoort 2016

initiatieven. Het idee is afkomstig uit Engeland waar de Big Society Capital Bank is opgericht als instantie waar de slapende tegoeden van banken worden beheerd en aangewend voor initiatieven. De omvang van deze slapende tegoeden in Engeland loopt in de miljoenen ponden. In Nederland zijn deze gegevens niet bekend, want banken zijn niet verplicht dit te melden. Maar de schatting is dat ook hier miljoenen op slapende rekeningen staan. Het gaat overigens niet alleen om rekeningen van particulieren die overleden zijn zonder erfgenamen, of vergeten rekeningen waarvan de eigenaar niet meer te achterhalen valt. Veel geld zit bij tegoeden van stichtingen die niet meer actief zijn en waarop niemand meer aanspraak kan maken. Het is niet meer dan rechtvaardig om deze gelden te bestemmen voor (initiatieven in) de samenleving en niet in de reserves van de bank te deponeren. Om de slapende tegoeden aan te wenden is wetgeving nodig en uit het onderzoek van Twynstra Gudde blijkt dat banken daar niet op zitten te wachten (hetgeen geen verrassing is).

De onderzoekers van Twynstra en Gudde komen tot de volgende hoofdconclusie: “De grote hoeveelheid geld die in omloop is, zoekt een bestemming die steeds meer gericht is op maatschappelijke waarde naast, of soms zelfs in plaats van, financiële waarde. Maatschappelijke initiatieven die in Nederland actief zijn – van buurtbedrijf tot sociaal ondernemer – leveren in veel gevallen die maatschappelijke waarde. (...) Toch blijkt uit veel onderzoek (...) dat het verkrijgen van (start)kapitaal voor veel van deze maatschappelijke initiatieven een (te) grote uitdaging is.”

Ondanks de veelbelovende ontwikkelingen op het gebied van crowdfunding, het mvo- en duurzaamheidsbeleid van financiële instellingen en de bereidheid van fondsen en de overheid om (ook renderend) geld beschikbaar te stellen, vindt het geld nog niet goed genoeg zijn weg naar de initiatieven. Dit wordt veroorzaakt door het lagere financiële rendement dat maatschappelijke initiatieven vaak opleveren, het hogere risico voor financiers op een investering die niets oplevert en de relatief kleine omvang van de financiering waardoor de administratiekosten voor de financier relatief hoog zijn. Voor degene die financiering zoekt, zijn de zoekkosten vaak hoog en de voorwaarden niet altijd passend; bovendien wordt naast financiering ondersteuning (bijvoorbeeld coaching) gezocht die vaak afwezig is. Tevens speelt mee dat het meten van de maatschappelijke waarde of impact nog niet goed is uitgekristalliseerd en ingeburgerd in Nederland, waardoor het moeilijk is om samen overeenstemming over de outcome van het initiatief te bereiken.

*Uit veel onderzoek
blijkt dat het
verkrijgen van
(start)kapitaal voor
veel maatschappelijke
initiatieven een (te)
grote uitdaging is.*

Kortom, de behoefte die nu bestaat aan financiering van maatschappelijke initiatieven wordt niet gevonden door het aanbod van geld. In de tijd waarin burgers wordt gevraagd eerst zelf of onderling zaken uit te voeren en waarin de behoefte aan initiatieven met maatschappelijke impact groot is, laat Nederland (en daarmee bedoelen wij particuliere, private en publieke organisaties) kansen liggen. Voorbeelden in het buitenland laten zien dat impact financieren een groeiende en serieuze ontwikkeling is waar Nederland snel stappen in kan zetten.”

De oplossing die Twynstra Gudde voorstelt is het oprichten van een Actieplatform Maatschappelijke Impact Financiering (AMIF) dat zou moeten bestaan uit organisaties uit de marktsector (zoals banken en verzekeraars), de gemeenschap (koepelorganisaties) alsmede overheden. “In Nederland lijkt het probleem niet zozeer het ontbreken van kapitaal als wel het niet goed bij elkaar komen van vraag en aanbod.” Het rapport pleit uiteindelijk niet voor de oprichting van een maatschappelijke bank “want te intensief, te complex en te prijzig”.

“Voorbeelden in het buitenland laten zien dat impact financieren een groeiende en serieuze ontwikkeling is waar Nederland snel stappen in kan zetten.”

– Rapport van Twynstra Gudde

Lokale fondsen

In deze lacune van vraag en aanbod springen steeds meer lokale fondsen die beter in staat zijn om maatwerk te leveren en ondersteuning te bieden aan initiatiefnemers. Juist ook om wel goed de weg te kunnen vinden naar de geeffondsen. Soms zijn die lokale fondsen zelf ook in staat financiering te bieden.

Conclusies

Maatschappelijke initiatieven beginnen steeds meer een belangrijke (top)sector te worden in onze samenleving. Voor de financiering van deze initiatieven komen we tot de volgende conclusies:

- In de startfase moet er voldoende kiemgeld en drempelgeld beschikbaar zijn voor maatschappelijke initiatieven op de gemeentelijke begrotingen.
- Voor de doorstart van maatschappelijk waardevolle initiatieven dienen gemeenten en maatschappelijk middenveldinstellingen ruimte beschikbaar te stellen in de sfeer van maatschappelijk vastgoed tegen betaalbare huurprijzen (of initiatieven te helpen onderdak te verkrijgen bij verwante organisaties).

Voor de continuïteit van maatschappelijke initiatieven is een perspectief op zeggenschap en eigenaarschap wenselijk en mogelijk door:

- Op de gemeentebegroting middelen vrij te maken voor maatschappelijke initiatieven, oplopend van 1 procent naar 10 procent van de relevante begrotingsposten;
- Een fonds voor maatschappelijke initiatieven in te richten met steun van de gemeente, sponsors uit het bedrijfsleven en lokaal werkzame banken;
- Gebruik te maken van de middelen die landelijk beschikbaar komen door het AMIF initiatief (het advies van Twynstra Gudde) of te komen tot een maatschappelijke bank die gevoed wordt door de slapende tegoeden van meerdere banken (en de consignatiekas bij het rijk).
- Decentralisatie van taken van de rijksoverheid naar lagere overheden dient bij voorkeur gekoppeld te worden aan verdergaande decentralisatie van zorg en welzijnstaken naar maatschappelijke initiatieven op dorps-, buurt- en wijkniveau met inbegrip van zeggenschap over de te decentraliseren budgetten.
- Het is wenselijk het belastinggebied van gemeenten uit te breiden en daaraan de verplichting te koppelen een oplopend percentage van de extra inkomsten die voortvloeien uit die verschuiving van belastingen, te bestemmen voor de financiering van maatschappelijke initiatieven.

MEER DEMOCRATIE

Over waarden en vormen van
(lokale) democratie

De democratie is het belangrijkste organisatieprincipe van de samenleving. De ordening van die samenleving, hoe de staat is opgebouwd in rechten en plichten, macht en tegenmacht, het onderlinge verkeer tussen mensen en vooral ook hoe de verhouding is tussen de staat en de individuele burger – het wordt vormgegeven in de democratie.

Zoals in de verantwoording van deze publicatie al vermeld hebben we in Amsterdam in 2014 een sociaal contract opgesteld (zie bijlage 4). Dit kwam voort uit de behoefte om, net als Rousseau indertijd wilde, vanuit de samenleving een set van afspraken met elkaar op te stellen over hoe de overheid, die ons als vrije burgers moet dienen, idealiter ingericht zou moeten zijn.¹

Deze behoefte kwam naar voren uit het voeren van tientallen gesprekken en het houden van bijeenkomsten met initiatiefnemers uit evenzovele verschillende hoeken. Betrokken mensen, die allemaal bezig waren om de omgeving te verbeteren, maar daarbij stuitten op grenzen in hun vrijheid. Het beeld dat er uit oprees, was dat in toenemende mate mensen in staat zijn om zelf onderling afspraken te maken, met elkaar de waarden te bepalen op basis waarvan samen richtinggevende besluiten genomen kunnen worden over de inrichting van het publieke domein. Het gaat dan niet aan er een overheid is die bepaalt binnen welke grenzen dat wel en niet kan.

Het toonde dat de bestaande werkwijzen en manieren waarop de overheid georganiseerd is, inclusief de democratische legitimatie, aanpassingen behoeft. Bij de opkomst van al die initiatieven in de wijken en dorpen van Nederland en de impact die dat heeft op de manier waarop we de zaken met elkaar regelen, is het dus de vraag of de set aan spelregels die we

---

¹ "Wij willen onderzoeken, of er in onze rechtsstaat en stad, een paar regels kunnen gelden of afspraken kunnen worden gemaakt, die uitgaan van de mensen in de stad, zoals ze zijn en doen...."
J.J. Rousseau, Het maatschappelijk Verdrag, 1762

Minister Plasterk tijdens de startconferentie De Werkplaats MaakdeBuurt (bron: jan van der Ploeg)

met elkaar hebben in de democratie en waarmee we als het ware de democratie vormgeven, niet fundamenteel aangepast dient te worden. Ons antwoord is ja! Maar hoe, is vervolgens de vraag.

Wie past zich aan aan wie?

In het boek 'Het nieuwe stadmaken'¹ staat een interessant artikel van Joachim Meerkerk, medewerker van Pakhuis de Zwijger, het platform voor innovatie. Zijn stelling is dat de beweging van stadmakers (ongeveer de term voor initiatiefnemers), die zich vaak in online en offline communities verenigen, de ruimte moet krijgen om de juiste vorm te vinden. Dit betekent dat elke oproep aan formele bureaucratistische instanties en overheden om de ontwikkeling rond deze communities een plek te geven, achterwege kan blijven. Zijn stelling is zelfs dat deze oproepen contraproductief zijn, waardoor initiatieven eerder gesmoord worden dan geïntaliseerd. Dit komt volgens Meerkerk omdat initiatiefnemers zich in die situatie

---

¹ Simon Franke, Jeroen Niemans en Frans Soeterbroek (red.), 'Het nieuwe stadmaken: Van gedreven pionieren naar gelijk speelveld', Amsterdam, Trancity en Pakhuis de Zwijger, 2016]

moeten verhouden tot de logica en kracht van de politiek- bestuurlijke wereld en niet hun eigen logica en kracht kunnen volgen. De stadmakers moeten nu aan tafel kruipen bij de politiek en de overheid onder hun institutionele voorwaarden, maar hij pleit ervoor dat het andersom moet: de politiek en overheid moeten zich aanpassen aan de voorwaarden van de stadmakers! Het is de constatering dat de systeemwereld zich meer moet aanpassen aan de leefwereld.

Er zijn initiatieven die volstrekt autonoom hun gang gaan en zich niet op de overheid richten, ondanks dat ze in het publieke domein activiteiten ontplooiën. Stadsdorpen op het gebied van zorg, energiecoöperaties of het Friese dorp Reduzum en het Drentse Nieuw Amsterdam/Veenoord zijn daarvan voorbeelden. Maar de praktijk laat zien dat verreweg de meeste initiatieven zich wel verhouden tot de overheid. Sommige initiatieven opereren in co-productie, hebben een redelijk goede verstandhouding terwijl andere juist weer op gespannen voet staan met de overheid.

De vraag of je weg blijft bij de overheid of dat je juist de constructieve samenwerking zoekt wordt door ons beantwoord met een oproep aan intermediairs en verbinders binnen en buiten de politiek en de overheid. De beweging van de initiatiefnemers moet zich eigenstandig blijven ontwikkelen en zich daarbij niet teveel aanpassen. Politiek en overheid doen er goed aan om zich aan de (keuken)- tafels en bij de plekken te voegen waar de ontwikkelingen vorm worden gegeven en te kijken hoe zij deze kunnen ondersteunen en mogelijk maken. Het is in het belang van de gemeenschap om optimaal gebruik te maken van elkaars kennis en expertise en te opereren op een zo gelijk mogelijk speelveld. Initiatiefnemers moeten hun voordeel kunnen doen met meedenkende ambtenaren en ruimte gevende bestuurders en politici, met behoud van hun autonomie.

De noodzaak om de overheid zich te laten aanpassen is een 'strijd' die deels door de initiatiefnemers gevoerd moet worden, maar zeker ook door de grote groep van intermediairs, verbinders en (semi-) professionals. Het zijn deze mensen die begaan zijn met de positieve impact van de beweging van het maatschappelijk initiatief. Zij zijn er mede om die aanpassingen te 'bevechten' op de bestaande formele instituties. Verschillende initiatiefnemers zeiden tegen ons bij de uitnodiging om mee te doen met expertmeetings van het ministerie van Binnenlandse Zaken: "Nee hoor, daar zijn jullie voor, ik moet gewoon mijn ding doen". Deze groep van (semi) professionals, de zzp-ers van de democratische beweging, de medewerkers van organisaties als de LSA, Movisie en Kracht in Nederland, zij zijn het die moeten lobbyen en dealen, zodat er meer ruimte komt voor de zelfbouwers, initiatiefnemers en stadmakers om hun activiteiten te kunnen ontplooiën. Deze intermediairs en pleitbezorgers, waarvan er honderden zijn in Nederland en die overigens evenzogoed te vinden zijn binnen de ambtenarij en politiek, moeten de overheid helpen te veranderen, zodat er meer ruimte komt, meer zeggenschap over wordt gedragen en meer eigenaarschap wordt gerealiseerd.

Vrijheid van initiatief

In de discussies rond De Werkplaats MaakdeBuurt komt het vraagstuk van wat de beste strategie is, steeds weer naar voren. We hebben met veel deelnemers gesproken over de wenselijkheid van het wel of niet vastleggen van buurrechten à la de Community Rights in de Localism Act in het Verenigd Koninkrijk. Naast de bezwaren van de ‘autonomen’ (blijf weg bij de institutionalisering) vrezende sceptici dat dit leidt tot extra regelgeving in een tijd waar iedereen juist minder regels wil. Maar in onze optiek is een recht geen regel, maar een hefboom om nieuwe mogelijkheden te creëren, om ruimte te maken. Er zijn tientallen regels en praktijken die initiatieven hinderen om tot bloei te komen en wij pleiten er sterk voor om deze te verminderen. Het vastleggen van rechten, waar iedereen gelijkmatig gebruik van kan maken, voegt geen beperkende regels toe, maar stelt wat ons betreft lokale overheden in staat om juist meer ruimte te creëren in hun omgang met en voor maatschappelijk initiatief.

Maar er speelt een fundamenteel punt. Het idee dat de veranderende verhoudingen tussen overheid en burgers in onze samenleving, die zich mede manifesteren in de opkomst van maatschappelijke initiatieven, niet hoeven te leiden tot aanpassingen in de democratische ordening van de samenleving, is naïef en remt uiteindelijk de gewenste ontwikkeling in de richting van meer ruimte, zeggenschap en eigenaarschap voor burgers.

In de Troonrede van 2013 gaf het Kabinet een visie op de samenleving en kwam ze met de term ‘participatiesamenleving’, als noemer voor de nieuwe ontwikkelingsfase van de samenleving na de periode van de verzorgingsstaat. Dit leidde tot veel kritiek omdat de interpretatie van wat de participatiesamenleving zou zijn, nogal economisch, neo-liberaal georiënteerd was en ingegeven door het terugdringen van het overheidstekort. Maar het appél om meer over te laten aan de samenleving verwoordde deels wel de wens in de samenleving om te streven naar meer ruimte, zeggenschap en eigenaarschap. Hoe geef je nu nieuwe ontwikkelingen vorm binnen de democratie? In de tijd van de opkomst en uitbouw van de verzorgingsstaat is er veel wetgeving gekomen die een ‘vertaling’ vormde van wat er in die tijd aan behoeftes leefde in de samenleving en nodig was om het beleid te kunnen voeren. De verzorgingsstaat werd uiteindelijk geborgd in wetgeving en de pijlers ervan werden zelfs in de Grondwet verankerd. Die fundamentele rechten werden bij de Grondwetsherziening van 1983 (na decennialange voorbereiding door verschillende

*In onze optiek is een
recht geen regel,
maar een hefboom om
nieuwe mogelijkheden
te creëren, om ruimte
te maken.*

staatscommissies) uitgebreid met de sociale grondrechten, zoals het recht op werkgelegenheid, onderwijs, een gezond leefmilieu en huisvesting.

Een stap die wij bepleiten is om in de Grondwet de vrijheid van initiatief als grondrecht op te nemen. Dit grondrecht gaat net als de vrijheid van onderwijs over het recht van burgers om los van toestemming van de staat een initiatief te ontwikkelen op het terrein dat in de publieke sfeer ligt. De overheid moet dan een dergelijk initiatief steunen, zoals het ook een nieuwe school moet financieren wanneer die aan bepaalde vereisten voldoet. Naast andere vrijheden, zoals die van meningsuiting, godsdienst, vereniging, demonstratie, onderwijs, past vrijheid van initiatief daar prachtig tussen. Het sluit geheel aan bij Spinoza's stelling dat het hoogste doel van de staat het garanderen van de vrijheid is.¹

*“Het doel van de staat
is de vrijheid.”*

– Baruch de Spinoza

De overheid als hoeder van het algemeen belang alsook het beschermen van minderheidsposities blijft verantwoordelijk voor de kwaliteit en continuïteit van publieke taken en legt verantwoording af voor het besteden van de publieke middelen. Maar binnen dat kader kan er veel worden overgelaten aan de samenleving. In het verlengde van de oproep om te komen tot het vastleggen van het vrijheid van initiatief in de Grondwet, hoort de oproep om ook in nieuwe en bestaande wetgeving de nieuwe werkelijkheid van co-productie, zeggenschap en eigenaarschap in te voegen. In hoofdstuk 11 en 12 maken we deze oproep concreet.

Meervoudige democratie

Een democratie herbergt vele waarden. Gelijkheid, vrijheid, inclusiviteit, openbaarheid, respect, verantwoording afleggen, toegankelijkheid en betrokkenheid zijn er enkele. De manier waarop deze waarden vorm krijgen varieert. Wil het maatschappelijk initiatief aanspraak kunnen maken op het overnemen van publieke taken of anderszins in het publieke domein actief zijn, dan dienen deze waarden ook vorm te krijgen in de maatschappelijke democratie.

Met ons pleidooi voor het vastleggen van rechten passen we binnen een legalistische traditie. We streven immers naar aanpassingen van bestaande wetgeving en het creëren van nieuwe. Maar we pleiten daarnaast voor het verder ontwikkelen van (nieuwe) democratische waarden en processen in de samenleving. Het gaat om waarden die naar voren komen in de manier waarop het maatschappelijk initiatief zich organiseert. Veel initiatieven die meedoen aan De Werkplaats MaakdeBuurt, kennen een intrinsiek democratische werkwijze. Ze zijn vaak georganiseerd langs democratische principes als

¹ 'Tractatus Theologico Politicus', Amsterdam, 1670, hst 20

gelijkheid, transparantie, inclusief zijn (open voor een ieder), verantwoordelijkheid afleggen en draagvlak zoeken. Een belangrijke waarde die per definitie aanwezig is, is betrokkenheid bij de publieke zaak. Veel initiatieven worden, als ze een rechtsvorm moeten krijgen, een vereniging of een coöperatie. Ze opereren als 'communities' waarbij er geen hiërarchie bestaat maar waarbij een ieder naar eigen vermogen bijdraagt aan de te bereiken doelen. Hierin lijken ze op de historische 'commons' die nu steeds meer in de belangstelling komen te staan (zie kader) als vroege vormen van zelfsturende gemeenschappen (de meenten, het waterschap). Interessant genoeg zijn dit moderne vormen, omdat ze goed passen in de horizontale wereld, de netwerkgerichte samenleving en bij de principes van de co-creatie. De besluitvormingsprocessen zijn vaak intrinsiek democratisch omdat het gebeurt op basis van het zoeken naar de overeenkomsten en niet naar de verschillen. Men probeert elkaar te overtuigen met de kracht van het argument. Men overlegt vaak totdat men het eens is met elkaar.

Op één principe krijgen initiatiefnemers vaak een verwijt te horen, namelijk dat van de representativiteit. Het ontbreken van dit democratische principe dat in de representatieve democratie als vanzelfsprekend zwaar telt wordt initiatiefnemers vaak voor de voeten geworpen. Sommige wetenschappers zoals

Dat wat van ons allemaal is

De 'commons' staat voor het gemeenschappelijk benutten van publieke ruimtes, goederen, diensten, kennis et cetera. Het kan gaan om parken, schoolgebouwen, de zorg en dus ook om netwerken, algoritmes of databases. De commons biedt een alternatief voor de bestaande sociale, economische en politieke logica van markt en staat, die kort gezegd te begrijpen valt als een systeem van eigenaarschap en bestuur gebaseerd op: middelen (materieel en immaterieel) + gemeenschap + zelf geformuleerde regels voor het gebruik van de middelen door de gemeenschap. De middelen zijn in principe van niemand en daarmee voor iedereen beschikbaar via vormen van zelfbestuur. Over het beheer van landbouwgronden, bossen en ook

visgebieden werden in de middeleeuwen al vormen gevonden van zelfbeheer, los van autoriteiten. Door de jaren heen is er altijd aandacht geweest voor de 'commons', maar het lijkt zich nu in een nieuwe populariteit te mogen verheugen, met name onder een mondiale beweging van DIY, bottom-up of Stadmakers en geruggesteund door vèrgaande digitalisering. Een belangrijk agendapunt in de huidige discussie is 'the right to the city', over het eigenaarschap in en van de stad ofwel 'urban resources'. Pakhuis De Zwijger is een programmareeks gestart over dit onderwerp en zet nu een project op om in Amsterdam te experimenteren met de 'commons' en 'co-governance'.

Evelien Tonckens¹ waarschuwen dat veel maatschappelijke initiatieven gedragen worden door hoog opgeleide, blanke, veelal oudere burgers en in die zin niet representatief zijn voor de samenleving of de buurten waarin ze actief zijn.

Deze critici miskennen naar onze mening twee belangrijke feiten:

- a. het overgrote deel van onze politieke partijen is ontstaan door mannen(en weinig vrouwen) met ongeveer hetzelfde profiel. Representativiteit was in de aanvang van onze parlementaire democratie voorbehouden aan een beperkte groep belastingbetalers (census-kiesrecht)
- b. het principe van de representativiteit is gekoppeld aan het uitgangspunt dat vertegenwoordigers van het volk moeten worden verkozen om op te komen voor de belangen van het volk. Bij maatschappelijke initiatieven komt de bevolking zelf rechtstreeks voor haar belangen. Initiatiefnemers komen met voorstellen en initiatieven die zij ook zelf samen met buurt- en stadgenoten willen uitvoeren. Betrokkenheid, burgerschap en bereidheid om actie te ondernemen zijn daarvoor belangrijker criteria dan representativiteit.

De kern van de meervoudige democratie is dat andere vormen van collectieve besluitvorming zijn ontstaan om beslissingen te nemen over collectieve middelen, zoals ook in nota over de Doe-democratie door het kabinet is erkend. De maatschappelijke democratie van maatschappelijke initiatieven en de representatieve democratie van onze politieke instellingen kunnen heel goed naast elkaar bestaan, mits zij elkaar respecteren en de ruimte geven.

Veel initiatieven, ook die van de Werkplaats, worden inderdaad opgezet door blanke, goed opgeleide krachtige vrouwen en mannen. De leeftijd varieert. Dit is voor de overheid die gelegitimeerd wordt door het principe van de representatieve democratie, soms een heikel punt. “Wie vertegenwoordigen zij eigenlijk” luidt dan de retorische vraag. Initiatiefnemers zijn zich daar wel van bewust maar geven tegelijkertijd aan dat de reden waarom zij het initiatief nemen, gelegen is in het willen bijdragen aan een betere leefomgeving. De vraag of en wie zij daarbij vertegenwoordigen is minder relevant dan de vraag of zij voldoende medestanders vinden in hun buurt of stad. Zij komen op voor het belang van de kwaliteit van leven in hun buurt of stad.

Er staan initiatiefnemers veel verschillende methoden ter beschikking waarin de mate van draagvlak voor datgene wat zij beogen te bereiken, kan worden gemeten. Zo kan zowel het initiatief als de lokale overheid eenvoudig een enquête, opiniepeiling of buurtreferendum houden om te zien hoe de hele buurt denkt over een initiatief. In de Filmwijk in Almere houdt de vereniging zelf een enquête over het buurtbegroten. Bij de Schepenstraat in Rotterdam werd er een grote digitale buurtpeiling gehouden, met

---

¹ Evelien Tonckens e.a., 'De Montessori-democratie', Amsterdam 2015

de vraag of bewoners wilden dat de bewoners zelf de plannen voor de herinrichting mochten maken of dat de gemeente dat behoorde te doen. In Amsterdam Oost werken ze met een burgerjury bij het toekennen van budgetten. In Amsterdam West wordt geëxperimenteerd met digitale meningspeilingen.

We moeten met de nota over de doe-democratie erkennen dat er een meervoudige democratie aan het ontstaan is. Een meervoudige democratie met meerdere vormen van collectieve besluitvorming. Daarin ontstaan en bestaan meerdere democratische processen waarvan de één niet minder democratisch is dan de andere.

Deze meervoudige democratie is nu ook als titel verschenen in een recent rapport van een vng-commissie onder voorzitterschap van Wim van de Donk.¹ Ze laat zien dat er op verschillende manieren tot besluitvorming kan worden gekomen. Volgens de vng commissie is er een grote urgentie om tot wetten te komen die het mogelijk maken dat gemeenten zich aanpassen aan de sterk en snel veranderende wereld, inclusief de manier waarop zij de democratie organiseren. Maatwerk is geboden: “Het lokaal bestuur moet de meervoudigheid van de democratische samenleving erkennen en daar ook naar handelen. Het moet uitnodigend zijn voor vernieuwing en verbreding van democratische vormen en ruimte geven aan variëteit.”²

Verskillende situaties vragen om een verschillende aanpak en die aanpak kan het best op lokaal niveau bepaald worden. Hiermee doelt men op de beweging van het maatschappelijk initiatief en de noodzaak om langs andere democratische mechanismen tot besluitvorming te komen. De gemeente moet veel meer slagkracht krijgen om goed om te kunnen gaan met de veranderende wereld. De tijd is voorbij dat de gemeente slechts de uitvoerder is van het rijksbeleid. De lokale democratie, aangevuld met de maatschappelijke democratie moet veel meer ruimte krijgen om eigen beleid te maken, aldus het rapport.

De volkswil, vrijheid en gelijkheid

In de democratie is de soevereiniteit van het volk het hoogste principe. De wil van het volk dient men terug te zien in de wetten die opgesteld worden en in het beleid dat wordt gemaakt. De wil van het volk uit zich enerzijds door verkiezingen te houden waarbij mensen vrij

ENQUÊTE MaakdeBuurt in Filmwijk

Wat zou jij doen met het geld dat de gemeente besteedt aan de Filmwijk?

Almere, zomer 2016

Je kunt geld maar één keer uitgeven. Als er geld vrij komt door het één niet te doen, kan dat anders wel worden gedaan. Dus met het geld dat vrijkomt door niet 4 keer maar 2 keer te bouwen, kan bij een voorstelje worden gerepareerd, of kan er meer verbouwing in de straat komen.

Buurtbegroting
In het kader van bestuurlijke samenwerking in Almere is de Filmwijk door de gemeente Almere gevraagd aan een experimenteel project Buurtbegroting deel te nemen. Als bewonersplatform Filmwijk hebben we daar 'ja' op gezegd. We willen onderzoeken of het geld dat naar de Filmwijk gaat nog beter op de wensen en behoeften van de bewoners kan worden uitgespend.

Mit andere woorden: Stel dat je kon beschikken over de voor de Filmwijk bestemde financiële middelen. Waar zou je er dan gelden in de Filmwijk besteden? Waar zou je voor kiezen? Wat vind je belangrijk?

Draagvlak
Vrij zijn betekent ook (je als bewoner van dit project) veilig. Je hebt vast ook ideeën over hoe het geld in de Filmwijk anders en/of beter besteed kan worden dan zoals dat nu gaat.

Waar en wanneer invullen?
De enquête gaat de komende maanden, maar start bij 18 september 2016 (gepland invullen bij):

- secretariaat Platform Filmwijk Almere, Janis Ierselân 5, 1125 DF Almere, of
- aan de balie in het Gemeentehuiscentrum Filmwijk, of
- bij het Filmwijkbuurtcomité aan het Nieuw Dorpsplein, of
- bij de servicebalie van de Vomer aan het Nieuw Dorpsplein

Liever digitaal invullen! Ga naar onze website www.filmwijkalmere.nl

Met vriendelijke groet,
Platform Filmwijk Almere / Maak de Buurt
Contactpersoon: Sanja Gansen
maakdebuur@filmwijkalmere.nl
06 - 448 88 977

1 'Op weg naar meervoudige democratie: oproep van de Commissie Toekomstgericht lokaal bestuur', Den Haag, VNG, 2016

2 Op weg naar meervoudige democratie, VNG commissie, Den Haag, blz. 13

kunnen stemmen. Dit kan op politieke partijen en/of personen met programma's in verkiezingen, maar ook direct in de vorm van referenda. Anderzijds kan het volk ook zelf rechtstreeks opkomen voor hun belang door middel van maatschappelijke initiatieven.

Vrijheid en gelijkheid zijn twee grondprincipes in de democratie. Er vanuit gaande dat elke burger ernaar streeft om zoveel mogelijk zelf vorm te geven aan het eigen leven, is de taak van de staat (lees de overheid) om aan deze wens tegemoet te komen. Daarbij hoort het principe dat de staat zich zo min mogelijk bemoeit met de persoonlijke levenssfeer van de burger. Dit is wat Spinoza bedoelt met 'het doel van de staat is de vrijheid'. In het verlengde daarvan kunnen we stellen dat de beweging van het maatschappelijk initiatief goed past binnen dit streven door het zelf vorm willen geven van het eigen leven en de leefomgeving. De oproep dat de overheid en politiek zoveel mogelijk ruimte moeten geven, is daar dan een logisch vervolg op.

Positie van volksvertegenwoordigers

De positie van de gemeenteraad in de veranderende wereld rond het maatschappelijk initiatief, wordt als lastig beschouwd. In het proces van het maatschappelijk initiatief hebben veel initiatiefnemers contact met ambtenaren en de verantwoordelijke wethouder. Raadsleden komen daar niet of nauwelijks aan te pas. De raadsleden van de deelnemende gemeenten erkennen dit. "We moeten de kaders in de gaten houden, maar verder hoeven we er geen partijpolitiek over te voeren." Zij constateren dat er over het algemeen op hoofdlijnen door de raad akkoord wordt gegeven op afspraken die zij maken met initiatiefnemers. Soms is alertheid geboden omdat er partijpolitiek wordt bedreven ten koste van het initiatief. Het komt voor dat er een overeenkomst wordt gesloten of afspraken worden gemaakt, waarvan de raad niet op de hoogte is. In gepolitiseerde gemeenteraden waar het verschil tussen oppositie en coalitie één of enkele zetels is, gebeurt het dan wel eens dat er politiek over de ruggen van de initiatiefnemers wordt gepleegd. Zeker in gemeenteraden waar de verhoudingen tussen coalitie en oppositie niet soepel zijn of er slechts een minieme meerderheid is voor een college. Wij laten de naam van de gemeente hier achterwege, maar één van de deelnemende griffiers zei te hopen dat raadsleden ver weg blijven bij maatschappelijke initiatieven, want "als het niet goed loopt bij een initiatief, dan zou het gebruikt kunnen worden om de wethouder er over te laten struikelen".

Toch pleiten wij voor een raad dichtbij het initiatief. Het is naar onze ervaring en gebaseerd op de ervaringen van verschillende initiatieven, belangrijk dat raadsleden goed op de hoogte zijn van de ontwikkelingen in de buurten en dorpen en derhalve niet vanuit een te ver afstaande positie het contact verliezen met wat er in de haarvaten van hun stad en gemeente gebeurt. Niet om zich er hinderlijk mee te bemoeien, maar om er bij aan te sluiten, het te versterken en te ondersteunen, indien nodig in de richting van een onwilliger college of ambtelijk apparaat. In het

Motiemarkt Almere (bron: www.omroepflevoland.nl)

vng-rapport ‘Op weg naar meervoudige democratie’ wordt gewezen op het belang van een raad die zich verbindt met de samenleving en “de koppeling (weet te) leggen tussen de maatschappelijke en politieke democratie” (blz. 29). ‘Volksverbinders’ in plaats van volksvertegenwoordigers wordt dan wel eens gezegd.

We zien verschillen in de deelnemende gemeenten aan De Werkplaats in de mate waarin raadsleden betrokken zijn of worden bij de wereld van de initiatieven. In Almere bijvoorbeeld kent men al een flink aantal jaren het fenomeen van de politieke markt, waar initiatieven zich kunnen presenteren of hun idee kunnen komen bepleiten, voorafgaand aan de raadsvergadering. Sinds vorig jaar is daar een paar keer de motiemarkt georganiseerd, waar maatschappelijk initiatieven moties kunnen indienen bij de fracties die deze vervolgens kunnen overnemen om in te brengen in de raad. De eerste motiemarkt was een groot succes met meer dan 90 ingediende moties.

Initiatiefnemers geven ondertussen aan dat zij soms wel, soms geen contact hebben met raadsleden. De algemene notie is dat raadsleden niet als de meest belangrijke actoren worden gezien, ook omdat raadsleden vaak weinig tijd hebben. Het contact met ambtenaren is vele malen intensiever. Initiatiefnemers lobbyen ook niet zo

graag maar spreken liever direct met de ambtenaren of wethouder.

In de lezenswaardige publicatie Nieuw Publiek Werken¹, staat de oproep om het primaat van de raad in te ruilen voor het 'ultimaat', een raad die op hoofdlijnen bepaalt wat er moet gebeuren en toeziet of dit op hoofdlijnen ook gebeurt en dus ultiem ruimte geeft. Als voorbeeld noemt men de gemeente Utrechtse Heuvelrug, waar de raad veel aan initiatiefnemers overlaat en alleen een taakstellende doelstelling meegeeft, bijvoorbeeld 'huisvesting voor ouderen realiseren'. Hoe en wat wordt achteraf geëvalueerd.

Ten leste

Ons pleidooi is om de positie van het maatschappelijk initiatief te verankeren en te verstevigen zodat initiatiefnemers niet eerst of steeds weer opnieuw het gevecht om erkenning hoeven aan te gaan, maar meteen de ruimte krijgen. Ons pleidooi is erop gericht om de willekeur en de vrijblijvendheid waarmee initiatieven soms geconfronteerd worden, achter ons te laten. Ons pleidooi is om in basale zin een aantal rechten vast te leggen in een wet op maatschappelijk initiatief en deze vervolgens uit te werken in verordeningen op lokaal niveau. Omdat er enige vrees is – met name in Den Haag – hoe zo'n wet uitpakt, stellen wij een tijdelijke wet voor, zodat na een paar jaar de resultaten geëvalueerd kunnen worden om te zien of de wet genoeg positief heeft uitgepakt of toch nieuwe barrières heeft opgeworpen.

We roepen op om de beweging van het maatschappelijk initiatief toe te voegen aan het nationale topsectorenbeleid, zodat er gebundelde aandacht, middelen en instrumentarium vanuit de overheid op ingezet worden.

We vinden deze rechten (op informatie, op plannen maken, om de overheid te mogen uitdagen, om als eerste te mogen bieden op maatschappelijk vastgoed, budgetbestedingsrecht) belangrijke stappen. Met het toekennen van rechten maak je duidelijk waar initiatiefnemers in de basis op kunnen rekenen. Dit vormt een hefboom in de transitie naar de verdere modernisering van een democratie waar burgers zelf aan zet zijn, in onderlinge afhankelijkheid, betrokkenheid en verantwoordelijkheid en met een grotere mate van vrijheid.

---

¹ Van Leeuwen, Van Erkel en Tops, Uitgave van V4N (Van Vieren), zomer 2016

AANBEVELINGEN VOOR DE LOKALE OVERHEID

Wat verwachten we van de lokale overheid?

In de voorgaande hoofdstukken hebben we belicht hoe de gemeenten die deelnemen aan De Werkplaats MaakdeBuurt, maar ook andere gemeenten, nu al bezig zijn met het verschaffen van meer ruimte voor maatschappelijke initiatieven. We hebben ook gezien dat de stap naar meer zeggenschap en eigenaarschap wordt gezet via pilots als buurtbesteden en buurtbegroten en met het toepassen van de principes van het ‘right to challenge’, maar dit toch beperkt blijft tot experimenten en incidentele beleidsmaatregelen. Als we dit afzetten tegen de forse groei van maatschappelijke initiatieven, een groei die bovendien nog doorzet, dan is de roep om meer structurele maatregelen voor het versterken en verankeren van de ontwikkelingskansen voor maatschappelijke initiatieven, alleszins begrijpelijk en zelfs dringend gewenst.

In dit hoofdstuk geven we in de vorm van concrete aanbevelingen aan wat gemeenten kunnen doen om maatschappelijke initiatieven structureel te ondersteunen op weg naar meer ruimte, zeggenschap en eigenaarschap.

Algemeen: subsidiariteit

Gemeenten werken volgens het principe van de subsidiariteit. Dit houdt in dat de gemeente in haar (begrotings)beleid structureel de vraag stelt: kan of wordt dit door maatschappelijk initiatiefnemers in het publieke domein georganiseerd en uitgevoerd? Hierbij worden expliciet maatschappelijke buurtinitiatieven in kaart gebracht.

De ambtelijke organisatie

- a. Gebiedsgericht werken en het inzetten van gebiedsgericht werkende ambtenaren doorzetten en verbeteren en de opgaven uit de buurt leidend laten zijn om zo ook de dominantie van de centrale diensten te verminderen. Zo wordt de schotjes-cultuur verminderd.
- b. Meer mandaat geven aan gebiedsgericht werkende ambtenaren ten aanzien van de coördinatie van geldstromen door de wijk en beslissingsbevoegdheid over

Rotterdam, Operatie Afval (bron: Kracht in Nederland)

- uitvoeringszaken. Daarbij kan gewerkt worden met één leidinggevende ambtenaar die direct onder het college van B&W valt, en dwars door de gemeentelijke afdelingen heen beslissingen kan nemen (naar analogie van de Rotterdamse 'stadsmariniers').
- c. De nu nog teveel aanwezige belemmeringen (een afstandelijke houding van beleids- en stadhuisambtenaren, het top-down-denken en de gebrekkige directe toegang tot bestuurders) opheffen door bijscholing en training van ambtenaren, het instellen van spreekuren voor initiatiefnemers die vastlopen in het ambtelijk apparaat en/of regelmatige werkbezoeken van bestuurders. In het bijzonder bezoeken van initiatieven die erin geslaagd zijn om op duurzame wijze maatschappelijke meerwaarden te creëren en een goed verdienmodel op te zetten.
  - d. Lessen trekken op basis van dergelijke initiatieven met name waar het opheffen van gemeentelijke belemmeringen een cruciale bijdrage geleverd heeft aan het succes van het desbetreffende initiatief. Daarnaast ook leren van maatschappelijke initiatieven die verzand zijn geraakt in de belemmeringen van gemeentewege.
  - e. Meer ruimte geven aan ambtenaren die in opdracht van buurtcollectieven werken. In Almere wordt de 'uitleenambtenaar' besproken, een ambtenaar die rechtstreeks werkt voor een initiatief. (Hiermee wordt een andere ambtenaar bedoeld dan de hiervoor genoemde leidinggevende ambtenaar).

- f. Het realiseren van een gemeenschappelijk digitaal logboek waarin de ontwikkeling en afspraken worden bijgehouden teneinde de wisselingen van ambtenaren en bestuurders te compenseren.
- g. Werken aan mentaliteits- en cultuurverandering: het ‘ja loket’ in Deventer, de ‘kan niet bestaat niet’-houding in Rotterdam, de meedenkende ambtenaar in Amsterdam Oost en West.
- h. In verschillende gemeenten worden er ‘bedrijfsleventafels’ georganiseerd om bedrijven binnen te halen of te helpen. Hierbij begeleidt een ‘accountmanager’ het bedrijf bij zijn gangen door de bureaucratie. Zo iets kan ook worden opgezet voor serieuze maatschappelijke initiatieven. In Eindhoven organiseren ze de zogeheten ‘maatschappelijke vastgoedtafel’, waar ambtenaren van verschillende afdelingen zich rond een initiatief verzamelen wanneer dat initiatief serieus aanspraak maakt op een fysieke ruimte cq gebouw.

De informatievoorziening

- a. Het (pro-) actief uitwisselen van informatie door de gemeente met maatschappelijke initiatieven over zaken die het publieke domein betreffen waarop de initiatiefnemers actief zijn. De intentie en manier van pro-actieve informatieverstrekking kan worden opgenomen in een convenant of een protocol waarbij afgesproken wordt dat er geen informatie wordt achtergehouden die relevant is of kan zijn voor het initiatief.
- b. Afspraken over ‘open data’ vastleggen zoals bepleit door het Leer- en Expertisepunt Open Overheid (ICTU en ministerie van BZK)¹: “Stel je gegevens kosteloos, rechtenvrij, openbaar, machineleesbaar en volgens open standaarden beschikbaar. Omdat je als gemeente, provincie of waterschap simpelweg transparant wilt zijn. Overheidsdata zijn immers op kosten van de burger verzameld en moeten dus ook voor hún doelen beschikbaar zijn.”
- c. Gemeenten stellen (pro-)actief aan alle buurtbewoners digitaal informatie beschikbaar over activiteiten en publieke middelen die besteed worden per buurt (zie de voorbeelden uit Amsterdam-Oost, Deventer en Eindhoven).

“Overheidsdata zijn op kosten van de burger verzameld en moeten dus ook voor hún doelen beschikbaar zijn.”

De ondersteuning

- a. Een vaste ambtelijke contactpersoon in de vorm van buurtcoördinator of ‘scharrelambtenaar’ (Rotterdam) is aanspreekpunt voor alle gemeentelijke

¹ www.expertisepuntopenoverheid.nl

afdelingen en diensten en voor de maatschappelijke initiatiefnemers. Deze contactpersoon moet het vermogen hebben en het mandaat krijgen om bruggen te slaan tussen belangen van verschillende gemeentelijke afdelingen en diensten enerzijds en het maatschappelijke initiatief anderzijds.

- b. De ondersteuning die nodig is voor het van de grond krijgen van maatschappelijke initiatieven en het doorgroeien naar een structurele bijdrage aan het publieke domein, wordt een vast onderdeel van de begroting.

De positie van vrijwilligers

- a. Vrijwilligers die meewerken aan maatschappelijke initiatieven worden vrijgesteld van sollicitatieplicht. Indien nodig wordt dit geregeld in een gemeentelijke verordening of in een wettelijke regeling (zie volgend hoofdstuk).
- b. Vrijwilligers die werkzaamheden verrichten in het publieke domein kunnen daarvoor een vergoeding krijgen die niet ten koste gaat van de uitkering waarop zij recht hebben.

Maatschappelijk eigenaarschap en maatschappelijke meerwaarde

- a. Erkenning van het belang en de kracht van maatschappelijke initiatieven door de positie van initiatiefnemers via rechten te versterken (zie volgende paragrafen).
- b. Maatschappelijke meerwaarden die zijn vastgelegd via de MAEX (meetlat van Kracht in Nederland) benutten als basis voor de erkenning.
- c. Gemeenten gaan bij instellingen in het maatschappelijke middenveld 'afdwingen' dat initiatiefnemers als gelijkwaardige partners worden erkend.
- d. Jaarlijks een feestelijke en gemeenschappelijk georganiseerde bijeenkomst met prijzen voor de meest inspirerende initiatieven.

Zeggenschap over een eigen ruimte en gemeenschapsvoorzieningen

In de door ons bepleite verordening op het maatschappelijk initiatief wordt het voorkeursrecht opgenomen van maatschappelijke initiatieven op een eigen werken ontmoetingsruimte, evenals het recht om gemeenschapsvoorzieningen te mogen beheren. Dit betekent onder andere dat als er maatschappelijk vastgoed in de buurt beschikbaar komt, buurtinitiatieven hiervoor als eerste plannen mogen ontwerpen. In een dergelijke verordening komen de volgende onderdelen terug:

- a. Aanwijzing door de gemeente van een deel van de leegstaande / leegkomende voorraad voor gebruik door maatschappelijke initiatieven.
- b. Voor deze panden wordt een maatschappelijke huurprijs vastgesteld met afspraken op welke wijze de (tijdelijk of definitieve) verlaagde huurprijs wordt gecompenseerd door de gemeente en/of maatschappelijk middenveldinstellingen of door een realistisch verdienmodel van de initiatiefnemer.
- c. Met daarvoor in aanmerking komende maatschappelijke initiatieven afspreken dat zij een verdienmodel ontwikkelen of maatschappelijke tegenprestaties

verrichten, waardoor de huurprijs op termijn op een kostendekkend niveau wordt gebracht.

- d. Met maatschappelijke initiatieven afspreken dat zij door middel van buurtgerichte activiteiten een bijdrage leveren aan de leefbaarheid en ontwikkeling van de buurt.
- e. Woningcorporaties uitnodigen om in het kader van de door henzelf vastgelegde ambities in het ‘prestatieveld Leefbaarheid’ een bijdrage te leveren aan het ondersteunen van maatschappelijke initiatieven, waaronder een maatschappelijke huurprijs voor initiatieven die erop gericht zijn de leefbaarheid in een wijk te verbeteren. Dit kan worden vastgelegd in – of toegevoegd aan – de prestatieafspraken die gemaakt worden tussen gemeente en woningcorporaties.

Daarnaast is het wenselijk het voorkeursrecht voor maatschappelijke initiatieven op te nemen voor het beheer van gemeenschapsvoorzieningen en openbare ruimten.

- a. De gemeente stelt hiervoor een niet-limitatieve lijst op van openbare ruimten en gemeenschapsvoorzieningen waarover maatschappelijke initiatieven bij voorkeur het beheer uitoefenen. Deze lijst wordt in samenspraak met de buurten opgesteld.
- b. De gebiedsgericht werkende medewerkers van de gemeente voeren een actief beleid om maatschappelijke initiatieven uit te nodigen om zelfbeheer van openbare ruimten en voorzieningen op zich te nemen.
- c. Initiatieven die zich melden, krijgen ondersteuning voor het uitwerken van hun plannen (geld, expertise, publiciteit).
- d. Maatschappelijke initiatieven verplichten zich de voorzieningen actief open te stellen voor alle potentiële gebruikers in een buurt en leggen jaarlijks verantwoording af over hun publieke activiteiten, zowel naar de gemeenschap als naar de gemeente.

Zeggenschap over de besteding van publieke middelen

De meeste maatschappelijke initiatieven worden opgezet en uitgevoerd door vrijwilligers die niet of slechts in zeer beperkte mate beschikken over middelen voor het uitvoeren van de publieke taken of diensten. Het is de taak van de lokale overheid om gemeenschapsmiddelen voor de uitvoering van die taken vrij te maken en ter beschikking te stellen aan maatschappelijke initiatieven. Het is ook wenselijk dit niet eenmalig of incidenteel te regelen, maar dit in een regeling of verordening op te nemen waardoor erkende maatschappelijke initiatieven de zekerheid hebben dat zij een beroep kunnen doen op die gemeenschapsmiddelen. Daarin worden de volgende zaken opgenomen:

- a. In de startfase van een initiatief moet er voldoende kiemgeld (voor plannen en de eerste stappen) en drempelgeld (voor een fysieke ruimte) in de gemeentelijke begrotingen beschikbaar zijn voor maatschappelijke initiatieven.

Intervisiesessie raadsleden (bron: Agora Europa)

- b. Voor de continuïteit van maatschappelijke initiatieven is een perspectief op zeggenschap en eigenaarschap wenselijk en mogelijk door:
- op de gemeentebegroting middelen vrij te maken voor maatschappelijke initiatieven, oplopend van 1 procent naar 10 procent van de relevante begrotingsposten;
  - een lokaal fonds voor maatschappelijke initiatieven in te richten met steun van de gemeente, sponsors uit het bedrijfsleven, lokaal werkzame banken en bestaande ideële of charitatieve fondsen;
  - gebruik te maken van de middelen die landelijk beschikbaar komen door het realiseren van een maatschappelijke bank die gevoed wordt door de slapende tegoeden van meerdere banken en de consignatiekas van het rijk (als vervolgstap op het mogelijk op te richten en door Twynstra Gudde bepleite actieplatform).
- c. Maatschappelijke initiatieven worden ingeschakeld bij het opstellen van een gebiedsanalyse, een gebiedsagenda en een gebiedsbegroting voor de gebieden waarin zij werkzaam zijn (volgens het model in Amsterdam-Oost en West en Deventer).
- d. De besteding van gemeenschapsmiddelen die aan deze gebiedsbegrotingen zijn gekoppeld, gebeurt in overleg met de bewoners van deze gebieden. Waar

mogelijk of gewenst door de buurt wordt dit uitbesteed aan een gezamenlijk gekozen burgerjury (of burgerpanel) van alom gewaardeerde en vertrouwde medeburgers, die geen directe binding hebben met specifieke maatschappelijke initiatieven.

- e. Waar sprake is van een aanbesteding van taken of diensten van de overheid, wordt bij voorkeur het model van buurtbesteden gevolgd en minimaal de regels voor maatschappelijke aanbesteding die zijn opgenomen in de brochure van het ministerie van Binnenlandse Zaken over maatschappelijke aanbestedingen.
- f. Maatschappelijke initiatieven verplichten zich om hun initiatieven open te stellen voor gebruik door zoveel mogelijk inwoners van het gebied waarin zij werkzaam zijn (inclusiviteit). Een tweede voorwaarde is dat zij volledig transparant zijn en minimaal één keer per jaar actief verantwoording afleggen over de voortgang van hun activiteiten (inclusief financiën) aan de gemeenschap waarin zij werkzaam zijn en aan kredietverschaffers.

De positie van de gemeenteraad

Veel van wat er aan afspraken moet worden geregeld, moet door de raad worden geaccordeerd in een lokale verordening op het maatschappelijk initiatief.

- a. De gemeenteraad stelt de kaders vast waarbinnen maatschappelijke initiatieven publieke taken kunnen overnemen. Bij alle afspraken die worden gemaakt kan de raad toetsen of het past binnen de kaders. Bij verschillende van bovengenoemde punten is het de raad die de verordening(en) of convenanten moet goedkeuren. Wij pleiten voor het instellen van een algemene verordening op het maatschappelijk initiatief, waarin de positie en de 'rechten' van initiatiefnemers alsook de houding en gewenste cultuur van het ambtelijk apparaat wordt opgenomen.
- b. Volksvertegenwoordigers moeten volksverbinders zijn. Ze zijn intermediairs tussen samenleving en bestuur en verbinden zich aan de wereld van het maatschappelijk initiatief.
- c. De politieke markt en de motiemarkt zijn interessante en goede manieren om de ontvankelijkheid en toegankelijkheid van de politiek en de overheid te vergroten. Voor politieke fracties en partijen is het een uitgelezen kans om zich te verbinden aan initiatieven die vaak tot in de haarvaten van de samenleving actief zijn.

*Voor politieke partijen
is de motiemarkt een
uitgelezen kans om zich
te verbinden aan
initiatieven die vaak
tot in de haarvaten
van de samenleving
actief zijn.*

AANBEVELINGEN VOOR DE RIJKSOVERHEID

Wat verwachten we van de landelijke overheid?

Uit de vele gesprekken die zijn gevoerd in het kader van De Werkplaats MaakdeBuurt zijn tal van suggesties naar voren gekomen als antwoord op de vraag wat de rijksoverheid kan doen om maatschappelijke initiatieven meer ruimte te bieden en het perspectief op meer zeggenschap en eigenaarschap dichterbij te brengen. In tegenstelling tot wat in sommige Haagse kringen wordt gedacht, zijn lokale overheden en initiatiefnemers niet van mening dat er al zoveel initiatieven opbloeien dat ondersteuning vanuit Den Haag met wetgeving en financiële stimulansen wel achterwege kan blijven. Er gebeurt inderdaad wel al veel, maar het gaat te vaak nog langzaam en te moeizaam. Mede door de vele initiatieven wordt steeds duidelijker waar de structurele knelpunten zitten om maatschappelijke initiatieven ruimte te bieden voor verdere ontwikkeling. We hebben verschillende knelpunten aangestipt in deze publicatie.

Voor het opheffen van die knelpunten hebben lokale overheden en initiatiefnemers de volle steun nodig van de regering en de volksvertegenwoordiging. Vandaar dat wij ook in dit hoofdstuk komen met concrete aanbevelingen in de vorm van een programma, dat wij graag voorleggen aan de regering en de volksvertegenwoordiging.

In de allereerste plaats verwachten wij van de rijksoverheid dat het de voorstellen van haar belangrijkste adviesorganen, te weten de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, de Raad voor het Openbaar Bestuur en het Sociaal Cultureel Planbureau ter harte neemt, overneemt en doorvoert. Ook de motie-Voortman¹, die unaniem door de Kamer is aangenomen, dient met spoed te worden uitgevoerd.

Dit betekent dat de rijksoverheid wat ons betreft actief moet gaan werken aan de invoering van een (tijdelijke) Wet voor Maatschappelijke Initiatieven en aan het opnemen van

---

1 www.doedemocratie.nu/?testimonials=de-motie-voortman-tk-33400-vii-nr-28

Werkatelier in Deventer (bron: Agora Europa)

buurtrechten in aparte paragrafen in bestaande wetten of wetten die in voorbereiding zijn.

Dit laatste werken we specifiek uit:

- a. Het in de wmo genoemde ‘right to challenge’ wordt uitgewerkt in een Algemene Maatregel van Bestuur, hetgeen al eerder is gevraagd door de Tweede Kamer.
- b. Het voorkeursrecht voor maatschappelijk vastgoed (‘right to bid’) wordt gekoppeld aan de nieuwe Woningwet of wordt als maatschappelijke paragraaf ingevoegd in de Wet Markt en Overheid.
- c. Het recht om plannen te mogen maken (‘right to plan’) wordt gekoppeld aan de nieuwe Omgevingswet.
- d. Instelling van een fonds en/of vormen van een maatschappelijke bank die beogen investeringsmiddelen gemakkelijker beschikbaar te krijgen voor maatschappelijke initiatieven.

- e. De notie uit de kabinetsnota ‘De doe-democratie’ (2013) dat er andere vormen van collectieve besluitvorming bestaan, wordt nader uitgewerkt onder de noemer van meervoudige democratie, als perspectief voor een pluriforme participatiesamenleving.

Een grotere beleidsvrijheid

De gemeenten, en in het verlengde daarvan de initiatiefnemers, hebben behoefte aan meer beleidsvrijheid. Dit kan de rijksoverheid regelen door:

- a. de middelen die beschikbaar worden gesteld in het kader van de decentralisatie van zorg en welzijn te ‘ontschotten’, zodat gemeenten meer armslag hebben om in te spelen op specifieke noden en maatschappelijke initiatieven, die veelal meerdere publieke domeinen omvatten;
- b. decentralisatie van taken van de rijksoverheid naar lagere overheden te koppelen aan verdergaande decentralisatie van zorg- en welzijnstaken naar maatschappelijke initiatieven op dorps-, buurt- en wijkniveau met inbegrip van zeggenschap over de te decentraliseren budgetten (uitgangspunt van de subsidiariteit);
- c. een verruiming van het lokale belastinggebied te realiseren: meer mogelijkheden voor het innen van lokale belasting en het naar eigen inzicht besteden van de 4 miljard die is toegezegd, 2 miljard (50%) oormerken voor maatschappelijke initiatieven;
- d. de financiële regelingen voor actieve vrijwilligers die zich inzetten voor maatschappelijke initiatieven, te versoepelen waardoor enerzijds vrijwillig werken met behoud van uitkering en zonder gedwongen sollicitatieplicht mogelijk wordt, en anderzijds de mogelijkheid wordt vergroot om vrijwilligersvergoedingen onbelast in te voeren.

Meer zeggenschap en eigenaarschap van maatschappelijke initiatieven

De rijksoverheid treft wettelijke regeling(en) die zeggenschap en eigenaarschap van maatschappelijke initiatieven stimuleren, door een keuze uit of combinatie van de volgende vier mogelijkheden te maken:

- a. Een kaderwet waarin de algemene principes worden vastgelegd voor het ruimte en rechten geven aan maatschappelijke initiatieven en waar de uitgangspunten van de genoemde rapporten van de adviesorganen en de kabinetsnota Doe democratie in zijn opgenomen. Een wet die de verdere ontwikkeling van de participatiesamenleving stimuleert en stimulerend werkt voor gemeenten om maatschappelijke initiatieven te ondersteunen;
- b. Invoering van een tijdelijke Buurtwet (voor vijf jaar) met de vijf gewenste buurtrechten om te kijken hoe het in de praktijk uitpakt qua positieve bijdrage die het levert aan de ‘participatiesamenleving’, met een stevige evaluatie in het laatste jaar;
- c. Nagaan of aan bestaande wetten een paragraaf en/of Algemene Maatregel van Bestuur kan worden toegevoegd die het toepassen van sommige buurtrechten

Amsterdam, Westside Sloterveer
(bron: LSA)

stimuleert (vergelijk de paragraaf over het ‘right to challenge’ die is toegevoegd aan de Wet Maatschappelijke Ondersteuning, maar die ook kan worden toegevoegd aan de Wet op de Jeugdzorg en de Participatiewet). Wij denken daarbij aan de Omgevingswet waaraan een ‘right to plan’ kan worden toegevoegd zoals bepleit in hoofdstuk 7 en een ‘right to bid’ aan specifieke wetten zoals de Bibliotheekwet en de wetten die het gebruik van maatschappelijke voorzieningen en maatschappelijk vastgoed regelen. Een ‘right to bid’ zou ook kunnen worden toegevoegd aan de bestaande anti-kraakwetgeving en de Leegstandwet, zodat een positieve aanpak van de leegstand gericht op de huisvesting van maatschappelijke initiatieven wordt gestimuleerd.

- d. De Experimentenwet ruimhartiger van toepassing verklaren op specifieke aandachtsgebieden.

Meer financiële middelen

De rijksoverheid kan meer financiële middelen beschikbaar stellen door:

- a. een rijksbijdrageregeling te ontwerpen die de hefboomfunctie van de wettelijk te treffen maatregelen versterkt en stimuleert;
- b. een maatschappelijke bank op te richten voor investeringen op de langere termijn in maatschappelijke initiatieven, als vervolg op het advies van Twynstra Gudde om te komen tot een Actieplatform Maatschappelijke Impact Financiering;
- c. een oplopend deel van de begrotingen van de departementen die de meeste middelen beschikbaar stellen voor de verbetering van het woon- en leefklimaat af te zonderen voor investeringen in maatschappelijke initiatieven.

Stimulering van de meervoudige democratie

De rijksoverheid kan de meervoudige democratie stimuleren via de volgende acties:

- a. Omarming van het rapport van de vng-commissie Toekomstgericht Lokaal Bestuur, inclusief de oproep voor het mogelijk maken van meerdere vormen van democratie via aanpassing van de Gemeentewet.
- b. De noodzakelijke vernieuwing daarbij niet beperken tot veranderingen in bestuursvormen, taken en bevoegdheden van het openbaar bestuur, maar ook ruimte bieden voor vormen van directe en doe democratie.

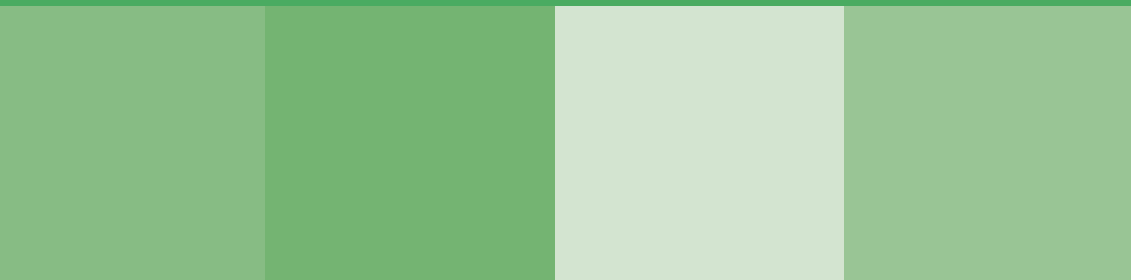
Een ‘right to bid’ kan worden toegevoegd aan de bestaande anti-kraakwetgeving en de Leegstandwet, zodat een positieve aanpak van de leegstand, gericht op de huisvesting van maatschappelijke initiatieven, wordt gestimuleerd.

- c. Uitbreiding van de Experimentenwet door gemeenten toe te staan om het beginsel van subsidiariteit toe te passen op themavelden waarin maatschappelijke initiatieven publieke taken op zich nemen.

Maatschappelijke initiatieven in nieuwe topsector

In hoofdstuk 2 heeft Silvia de Ronde Bresser van Kracht in Nederland beschreven waarom de sector van het maatschappelijk initiatief het in haar ogen verdient om te worden opgenomen in de rij van topsectoren van nationaal beleid. Wij sluiten ons aan bij deze oproep. De maatschappelijke en sociaaleconomische impact, de verzamelde kennis, de bestede tijd en energie van de tienduizenden initiatieven, is groot. De positieve impact op de democratie door de betrokkenheid en de solidariteit van de initiatiefnemers is niet te veronachtzamen. De Rijksoverheid bundelt middelen, expertise en ambtelijke capaciteit van de relevante ministeries voor ondersteuning en onderzoek en biedt fiscale stimulansen. De sector van het maatschappelijk initiatief verdient de geconcentreerde ondersteuning van de rijksoverheid.

BIJLAGEN

BIJLAGE 1

DEELNEMERS DE WERKPLAATS MAAKDEBUURT

Wij danken de deelnemers aan De Werkplaats MaakdeBuurt hartelijk voor hun medewerking, de prettige gesprekken en de inspirerende bijeenkomsten.

Almere

Initiatiefnemers:

Vereniging Buitenstad: Arjan Dekking, Gerda Lenselink
Stichting platform Filmwijk: Paul Vloothuis, Tanja Coenen
VINDplaats Zenit: Cora Spaans, Rens Ruijter, Anneke Wignand

Contactambtenaren:

Henriette Schneiders, programma medewerker ProgrammaBureau Stad, Gebiedsteam Almere Buiten
Frans Meijer, directeur Programma-Bureau Stad

Wethouder:

René Peeters (D66), jeugd, maatschappelijke ontwikkeling, onderwijs en sport

Griffier:

Boukje Elgersma

Raadslid:

Marcel Benard (ChristenUnie)

Amsterdam Oost

Initiatiefnemers:

De Meevaart: Pierre Mehlkopf, Firoez Azarhoosh
Natuurlijk IJburg: Marinus Knulst, Linda Vosjan
Buurtcoöperatie Oostelijk Havengebied: Meta de Vries, Stephan Jackmuth

Contactambtenaar:

Machteld Combé, Senior Adviseur Sociaal Domein

Portefeuillehouder:

Nevin Özütok (GroenLinks), welzijn en maatschappelijke ondersteuning

Amsterdam West

Initiatiefnemers:

Coop Midwest: Anita Groenink, Nathalie van Hoeven
Gemaal Mercatorstraat: Arnoud Hekkens

Buurtkamer Bestevaer: Jaap Prummel
Mantelzorg in Beeld: Yamina el Ghali, Kirsten Fiege

Contactambtenaar:

Sarah van Mourik Broekman, Gebiedsmakelaar Chassébuurt en Does-, Trompen Geuzenbuurt

Portefeuillehouder:

Jeroen van Berkel (PvdA), bewonersparticipatie

Deventer**Initiatiefnemers:**

Stichting de Molentuin: Yolande Troost, Marielle Vrijkotte

Regiegroep Schalkhaar: Hans Hilhorst, Cor-Jan van Silfhout, Ben de Fooij

Buurthuis de Fontein: Christine Lintsen en Wilfred Lintsen

Contactambtenaar:

Miranda Arendsen, Projectbegeleider Buurtrechten

Wethouder:

Jan Jaap Kolkman (PvdA), sociale zaken

Griffier:

Hans Peet

Raadslid:

Jantine Sijbring (PvdA)

Eindhoven**Initiatiefnemers:**

Drents Dorp: Wikke Peters, Carina Verhulst, Frits Achten

Buurtonderneming Woensel-West:

Patrick Walravens, wijkcoördinator

Buurtkantoor Doornakkers: Willian Kirchner

Contactambtenaar:

Jan van der Ven, Senior specialist gebiedsanalyses, afdeling Gebieds-expertise, sector Ruimtelijke expertise

Wethouder:

Yasin Torunoglu (PvdA), wethouder wonen, wijken en burgerparticipatie

Griffier:

Jan Verheugt

Raadslid:

Henk Jager (ChristenUnie)

Hilversum**Initiatiefnemers:**

Hilversum Verbonden: Aernoud Olde, Karel Eigenraam

Riebeeck Galerij: Rigo Stegeman, Jolanda Engelbertink

Contactambtenaar:

Alfons Simon, beleidsadviseur wethouder Klamer

Wethouder:

Arjo Klamer (SP), participatie, wijken en buurten

Griffier:

Paul van Ruitenbeek

Raadsliden:

Bianca Verweij (SP)

Aafke Vreugdenhil (ChristenUnie)

Annette Wolthers (D66)

Rotterdam**Initiatiefnemers:**

KernTEAM Schepenstraat: Sander Hazenvoet, Liliane Geerling, Helga

Lelieveld, Hans van der Markt

Wilskracht Werkt: Wil Roode

Stichting Samenwerkende IJsselmondse

Speeltuinen (SIJS): Henk Kosse, Johan

Buessink

Contactambtenaar:

Ines Balkema, Adviseur Inspraak en Participatie gemeente Rotterdam

Wethouder:

Joost Eerdmans (Leefbaar Rotterdam), veiligheid, handhaving en buitenruimte

Griffier:

Han van Midden

Raadslid:

Ingeborg Hoogveld ((Leefbaar Rotterdam)

Juristen

Lotte van der Laan

Harry Hoogenboom

Jan Schrijver

BIJLAGE 2

HET LANDELIJK SAMENWERKINGSVERBAND ACTIEVE BEWONERS

De bewonersagenda

In deze tijd waarin zoveel van vrijwilligers gevraagd wordt, moet er ook naar hun stem worden geluisterd! Sinds oktober 2015 vraagt het ISA aan actieve bewoners wat ze nu nodig hebben van de politiek. We maakten van de wensen, ideeën en voorstellen een Bewoners-Agenda met 5 speerpunten. Dit hebben actieve bewoners nodig om wijken, buurten en steden sterker, leefbaarder en mooier te maken:

1 Maak een kaderwet zelfbeschikking lokale gemeenschappen

- Passende wetgeving is noodzakelijk om maatschappelijke initiatieven in positie te brengen om een rol te spelen in het uitvoeren en besturen van gemeenschapstaken en -voorzieningen
- Regel via een kaderwet dat beleid en activiteiten zo lokaal mogelijk ingevuld kunnen worden: lokale oplossingen voor lokale problemen
- Zet hierin het subsidiariteitsbeginsel voor lokale gemeenschappen en maatschappelijke buurtinitiatieven centraal
- Veranker in de kaderwet de mogelijkheid tot zeggenschap, beslis-

singsbevoegdheid en opdrachtgeverschap

- Erken dat vaste structuren en verhoudingen van lokale overheden en gevestigde instituties belemmerend werken op de mogelijkheden om maatschappelijke opgaven aan te pakken en werk aan een oplossing
- Blijf werk maken van het opruimen van knellende regelgeving en stimuleer een meedenkende lokale overheid

2 Organiseer toegang tot geld

- De toegang tot financiering is onvoldoende ingericht op maatschappelijk initiatief in de huidige werkwijze van banken, fondsen en overheden en moet worden veranderd en verrijkt
- Richt een maatschappelijke bank op als revolverend fonds. Vul dit fonds met slapende tegoeden, een rijksbijdrage en ander maatschappelijk kapitaal
- Maak Right to Challenge mogelijk voor alle domeinen. Leg vast dat maatschappelijke waarde zwaar meeweegt in maatschappelijke aanbestedingen

- Help mee met het creëren en innoveren van verdienmodellen voor maatschappelijk initiatief en geef experimenteer ruimte
- Zorg voor meer zeggenschap over besteding van lokale middelen: experimenteer met lokale belastingen en budgetrecht voor lokale gemeenschappen
- Werk aan een responsieve en open overheid op het gebied van overheidsfinanciën

3 Maak maatschappelijk vastgoed overdraagbaar

- Maatschappelijk vastgoed is van onschatbare waarde voor buurtinitiatieven als uitvalsbasis, ontmoetingsplaats en potentieel verdienmodel
- Geef maatschappelijk vastgoed een eigen status met eigen regelgeving
- Maatschappelijk vastgoed heeft een maatschappelijke waarde en staat los van de Wet Markt en Overheid, opbrengsten hoeven niet marktconform en gebruik en invulling wordt bepaald in samenspraak met de lokale samenleving
- Ondersteun de gemeenten (financieel) om het vastgoed los te maken van de gemeentelijke boekhouding

4 Experimenteer met meervoudige democratie

- Onze democratie is nodig toe aan vernieuwing waarbij diverse vormen van democratie naast elkaar staan en elkaar versterken
- Innoveer en experimenteer actief en zo divers mogelijk met nieuwe vormen van democratie (zowel representatieve als participatieve democratie) en maak hiervoor een actieplan

- Maak maatschappelijke problemen vertrekpunt van de oplossing. Geef hierin ruimte aan verscheidenheid en variëteit. Pas regels en structuren hierop aan

5 Prioriteer en ondersteun het zwakste belang

- Een volwaardige positie voor maatschappelijke initiatieven is niet vanzelfsprekend en niet alle gebieden en groepen hebben een gelijkwaardige uitgangspositie
- Geef aandacht waar dat nodig is: oude stadswijken, krimpgebieden en platteland
- Ondersteun en faciliteer maatschappelijke initiatieven die het nodig hebben in een transitie naar zelforganisatie
- Maak mogelijk dat maatschappelijke initiatieven onafhankelijke ondersteuning in kunnen huren
- Investeer in regionale en landelijke kennis- en ondersteuningsnetwerken voor vrijwillige inzet

De BewonersAgenda is opgehaald en opgetekend door het LSA: het landelijk netwerk van bewonersgroepen, zelfstandige buurthuizen, buurtcoöperaties, collectieve wijkondernemingen en BewonersBedrijven. Het LSA bundelt lokale kracht en stimuleert eigen regie. www.lsabewoners.nl/luister-naar-actieve-bewoners

BIJLAGE 3

RIGHT TO CHALLENGE 10 tips voor inwoners en gemeenten

Right to Challenge (hierna verder RtC) is het recht van buurtgebonden (sociale) ondernemers en bewonersgroepen om lokale voorzieningen en taken van de gemeente over te nemen of te coproduceren, wanneer zij denken dat het beter of anders kan. Een mooi voorbeeld van RtC is de Schepenstraat in Rotterdam waar de landschapsarchitecten die in deze straat wonen het inrichtingsplan tekenden en de participatie daaromheen organiseerden.

Boeiend en veel werk

In de praktijk blijkt het hard werken én ongelofelijk boeiend voor gemeenten en inwoners om RtC vorm te geven. Dit komt vooral omdat er in Nederland nog weinig ervaring mee is. De 10 tips van onze Community of Practice zijn daarom bedoeld als handreiking voor iedereen die met RtC bezig is of wil gaan beginnen, zowel gemeenten als inwoners. De tips zijn het eindresultaat van de Community of Practice (CoP) over RtC, georganiseerd door gemeenten (waaronder Rotterdam, Utrecht, Amsterdam en Arnhem), het ministerie van vzk en het Leer en Expertisepunt Open Overheid. De CoP kwam zes maal

bijeen en bestond uit ambtenaren van verschillende gemeenten in Nederland, actieve bewoners en sociaal ondernemers. Samen hebben we verschillende RtC thema's en perspectieven besproken.

De tien tips in het kort

#1 Kies er bewust voor

Bepaal als inwoners en gemeente samen waarom je voor RtC kiest, want een gezamenlijk antwoord is een belangrijk ijkpunt in het proces waarop iedereen altijd kan terugvallen.

#2 Bepaal samen de definitie

Stel als inwoners en gemeente samen vast wat de definitie van RtC is en houd hier dan aan vast. Een heldere keuze houdt iedereen scherp, want anders gaat het snel in algemene zin over hoe om te gaan met bewonersinitiatief.

#3 Leg een basis met transparantie

Leg met transparantie over data, documenten en informatie de basis voor de RtC. Denk hier met name aan financiële data en aanbestedingsinformatie.

#4 Experimenteer, leer en reflecteer!

Ambtenaren, bestuurders en inwoners: sta open voor experimenten en nieuwe leerervaringen die ontstaan als je reflecteert op je eigen handelen.

#5 Houd een breed perspectief

Een groot gevaar bij RtC is dat er alleen gekeken wordt naar de vraag of het voor hetzelfde budget of goedkoper kan. Dit werkt vaak verlamdend, daarom: zorg er voor dat het perspectief breed blijft.

#6 Denk en werk procesmatig

Als RtC in jouw gemeente mogelijk is dan doorloopt deze grofweg de volgende processtappen: aanbod, afspraken, uitvoering en opvolging. Houd het gezamenlijk gewenste proces voor ogen, denk en werk procesmatig.

#7 Werk toe naar volwaardig partnerschap

Geef ruimte, luister goed, regel niet dicht, beweeg mee in het tempo van de ander en wees transparant. Werk met deze en andere tips toe naar volwaardig partnerschap.

#8 Zoek ruimte in de regels

Verken de ruimte die er in de regels is om RtC mogelijk te maken. Vaak is er meer ruimte in de regels dan verwacht, zoals bijvoorbeeld ook blijkt uit de Juridische Leaflet Maatschappelijk Aanbesteden.

#9 Werk met een vaste contactpersoon

Door met een vaste contactpersoon te werken hoeven inwoners hun verhaal

niet steeds opnieuw te vertellen en ontstaat er wederzijds vertrouwen tussen bewoner en gemeente.

#10 Laat je inspireren

Onze tip is 'laat je inspireren', want Right to Challenge is nog niet uitgekristalliseerd. Schroom niet om ons te benaderen voor meer informatie, mail ons jouw ervaringen of benader ons voor een gesprek:

k.scholder@utrecht.nl

fenneke@urbanvillagers.org

i.h.balkema@rotterdam.nl

mikis@open-overheid.nl

Deze tips zijn afkomstig van een speciaal opgericht Community of Practice rond de Right to Challenge waar Katia Scholder van de gemeente Utrecht, Ines Balkema van de gemeente Rotterdam, Fenneke van der Deijl van Urban Villagers en Mikis de Winter van Open Overheid aan deelnamen.

BIJLAGE 4

SOCIAAL CONTRACT MAAKDEBUURT(WET) IN AMSTERDAM

De agenda voor een sociaal contract: perspectieven voor een sociale en ondernemende stad van iedereen

Werkdocument – 1 juli 2014

Jean Jacques Rousseau's 'Contrat Social' (1762)

“Je veux chercher si, dans l'ordre civil, il peut y avoir quelque règle d'administration légitime et sûre, en prenant les hommes tels qu'ils sont, et les lois telles qu'elles peuvent être. Je tâcherai d'allier toujours, dans cette recherche, ce que le droit permet avec ce que l'intérêt prescrit, afin que la justice et l'utilité ne se trouvent point divisées.”

Vrij vertaald

“Wij willen onderzoeken of er, in onze rechtstaat en stad, een paar regels kunnen gelden, of afspraken kunnen worden gemaakt, die uitgaan van de mensen in de stad, zoals ze zijn en doen, en van de regels en afspraken zoals die zouden kunnen zijn. In die zoektocht willen we de ruimte vinden om wat het recht toestaat te combineren met wat het algemeen belang voorschrijft, opdat het recht en het nut elkaar niet tegenspreken en we samen vooruit komen. De stad is van iedereen.”

Burgerinitiatieven

Paraplubegrip voor buurtorganisaties, wijkondernemingen, communities, bewonersorganisaties, wijkcentra en coöperaties.

Doe-democratie

In deze context wordt de essentie van de doe-democratie opgevat als de wezenlijke bijdrage die burgerinitiatieven leveren aan de vernieuwing van de democratie. Waarbij de nadruk minder ligt op waarden als representativiteit en gelijkheid voor de wet maar meer op waarden als betrokkenheid, burgerschap, solidariteit en dingen doen voor de publieke zaak.

Een sociaal contract en een Amsterdamse buurtwet zijn geïnspireerd op de Britse Localism Act en Neighbourhood Act. Vanuit de UK gaat het om right to bid, right to buy, right to challenge, right to plan. Amsterdam vertaalt dit naar een sociaal contract tussen de burgers en de overheid waarin steeds meer burgerinitiatieven opbloeien en zich ontwikkelen en rechten verkrijgen die ze kunnen inzetten indien nodig en waar nieuwe

arrangementen en platforms voor overleg en besluitvorming worden ontwikkeld. De Amsterdamse praktijk en de motie Hoek cs. zijn aanjagers van dit traject.

Amsterdammers maken zelf hun stad

Een paar Amsterdammers in Holendrecht die ieder jaar 400 buurtgenoten weten te prikkelen om hulp te zoeken bij het te boven komen van hun schulden, bewoners van Plan van Gool in Noord die partnerschappen vormen en hun eigen buurtfonds opzetten, een hele buurt meekrijgen om de Jan Evertsenstraat weer op te krikken, watertuinen in zelfbeheer in Centrum, bewoners van de Indische Buurt die gezamenlijk buurtplannen maken en een deel van de uitvoering op zich nemen, digitale platforms om samen een nieuwe wijk te ontwerpen; Amsterdammers maken hun stad. En daar kan niemand (meer) omheen. Vanuit allerhande burgerinitiatieven vinden steeds meer mensen nieuwe manieren om samen met anderen hun omgeving veerkrachtig te maken. Dit gaat – met vallen en opstaan – steeds beter. De onderlinge verbondenheid en impact zijn alsmat groeiend. Denken en doen: in dialoog aan de slag!

Dat vraagt om partnerschap en cocreatie: van burgerparticipatie in overheidsplannen naar overheidsparticipatie in burgerinitiatieven. Initiatieven valt veelvuldig enthousiasme en lof ten deel en in de praktijk ontstaan er nieuwe samenwerkingen, waarin de gemeente, stadsdelen en het maatschappelijk middenveld nieuwe rollen en

manieren zoeken om de lokale kracht van bewoners en ondernemers in de buurt meer ruimte en ondersteuning te geven. Maar ... de overheid heeft een Januskop; ruimte makend en versterkend, maar ook onwillig, stroef, een hindermacht. De samenwerking vormt de ene keer een constructieve en coöperatieve zoektocht, de andere keer een teleurstellende of zelfs polariserende worsteling.

In de afgelopen maanden is de gelegheidscoalitie MaakdeBuurt door de stad getrokken. In de gesprekken die we hebben gevoerd zijn we vele actieve Amsterdammers tegen gekomen, die onderschrijven dat de stad van iedereen is. Iedereen is het erover eens dat het belangrijk is om de positieve ervaringen met samenwerking en gezamenlijk ontwerpen tussen ‘stad en bestuur’ uit te bouwen, en lering te trekken uit wat nog niet goed gaat. Er is een grote behoefte om dat proces te verbreden en intensiveren; open, onderzoekend, nieuwsgierig en constructief kritisch naar elkaar. Daar waar die coöperatieve houding bij de overheid ontbreekt, zullen een aantal slimme principes en een nieuw handelingskader voor overheid, burgers en politiek uitkomst gaan bieden. Hieronder vallen ook rechten en plichten, niet om alles dicht te timmeren, maar om waar nodig de verbinding te forceren.

Dat vraagt om verder experimenteren en ontwikkelen: van slagboom naar hefboom. Amsterdammers hebben al veel ervaring in het zelf vormgeven van hun stad en buurt. Tegelijkertijd weten we met z’n allen nog niet precies hoe we

het anders en samen kunnen doen. Voor bestuurders en ambtenaren die zich verantwoordelijk voelen voor het maken van keuzes en besteding van publieke gelden, is het niet eenvoudig om die verantwoordelijkheid op het niveau van een buurt te delen met Amsterdammers die zich inzetten voor de publieke zaak en daarvoor publieke middelen willen aanwenden. Dus dat moeten we oefenen! Mensen stimuleren, kansen geven en toerusten om initiatief te nemen, samen iets op te pakken. En wanneer initiatieven bestendigen en hun impact zichtbaarder, voelbaarder wordt, de kracht en meerwaarde erkennen, en vertrouwen en positie geven. Die praktijk moet groeien.

In de zoektocht naar een Amsterdamse buurtwet stellen we vast dat er vooral behoefte is aan doorontwikkeling van de praktijk. Een innovatieprogramma waarin Amsterdam en Amsterdammers samen optrekken. Zo'n samenwerkingsprogramma bevat de inhoudelijke thema's waaraan we werken (o.a. partnerschap, vastgoed, aanbesteden), verschillende manieren waarop we samenwerken (experimenteren, leren, uitwisselen, tot afspraken of regels komen), een paar fundamentele vragen over waar overleg en besluitvorming eigenlijk plaats moeten vinden, en welk tempo we bij welke vernieuwing willen maken. Amsterdammers willen samen meer praktijk maken, leren, positie verwerven en slagen maken. Dat vraagt wel wat van de lokale overheid, en daar komen ook rechten aan te pas.

Het gaat over de volgende zaken:

1. Van eenzijdig opdrachtgeverschap naar partnerschap: erkenning, openheid en gelijkwaardigheid

Om echt met elkaar te kunnen samenwerken zijn een aantal uitgangspunten belangrijk. Allereerst dat je echt wilt, oftewel ambitie hebt, betrokkenheid toont. Erkenning en respect voor elkaar en interesse in elkaars perspectief. Dat je aanspreekbaar bent, uitnodigend, open naar elkaar, en tijd neemt. Zulke abstracte principes zijn ook heel concreet te maken. Met open data (dat leren we steeds beter te organiseren), en met adequaat relatieonderhoud, in de vorm van contact- of waagambtenaren die goede netwerken binnen en buiten hebben en voldoende gezag. Onder actieve Amsterdammers klinkt vaak de vraag om een sociale wissel: een ambtenaar en wijkondernemer ruilen tijdelijk van functie, krijgen zo inzicht in elkaars positie en stroomlijnen de samenwerking. Van groot belang zijn bestuurders, volksvertegenwoordigers en ambtenaren die de weg voor experiment willen vrijmaken met olifantspaadjes, die elkaar aanspreken, en die behalve voor de successen ook gaan staan voor de gezamenlijke 'trial & error'. Horizontaal rekenschap, beide kanten op, is hier een sleutelbegrip.

2. Nieuwe (doe) democratie: gezamenlijke (gebieds)agenda's en (gebieds)plannen maken

Veel Amsterdammers pakken graag actief iets op in hun buurt, en brengen ook graag hun kennis en expertise in. Als het gaat om het opstellen van een agenda van de buurt of het maken van

concrete plannen, weten zij goed wat er nodig is en welke kansen er liggen. Zij zijn primaire belanghouder en mede eigenaar van de buurt. Een moderne overheid nodigt bewoners vroegtijdig, ‘aan de voorkant’ uit en maakt informatie toegankelijk. De buurt neemt echter ook zelf initiatief om onderwerpen te agenderen en partijen bij elkaar te brengen. Er is behoefte aan nieuwe vormen om zo dicht mogelijk bij de betrokkenen en belanghouders het gesprek te voeren en besluiten te nemen, zoals:

- **Gebiedsplannen samen ontwikkelen.** In Amsterdam Oost wordt al enkele jaren ervaring opgedaan met zogenaamde buurtplatforms waarin steeds meer mensen en partijen samen de (vervolg)agenda van de buurt maken. De uitkomsten vormen mede de basis voor de jaarlijkse gebiedsplannen en -begrotingen. Ook onder ambtenaren klinkt de wens om gemeentelijke kaders te verruimen, regelgeving plaatselijk en tijdelijk lam te leggen, zodat maatwerk gerealiseerd kan worden.
- **De mogelijkheid om elkaar te ontmoeten, plannen te maken en besluiten te nemen, kan ook online worden georganiseerd.** Daarmee wordt momenteel al intensief geëxperimenteerd. Het gaat om meer dan alleen het vroegtijdig betrekken van bewoners. Zulke innovatieve platforms waarop de perspectieven en kracht van individuen, initiatieven, de buurt en de stad naast elkaar gelegd kunnen worden, bieden op termijn mogelijk een waardevol perspectief voor een nieuwe levendige lokale democratie.

- **Buurtrechten, vastgelegd in een statuut of verordening om bewoners te versterken in hun positie om te agenderen en plannen te maken wanneer de overheid daar lokaal onwillig in blijft.** Of om als steun in de rug te dienen voor een welwillende ambtenaar die een plan niet verder krijgt in de eigen organisatie. Of om gemeenschapsvoorzieningen te realiseren en te beheren.
- **Een gestroomlijnde en veeltalige communicatie is hier onontbeerlijk.** Tussen bestuurscommissies en hun burgers, tussen ambtenaren en initiatieven, tussen ambtenaren onderling en tussen lokaal en de centrale stad. Zowel kleinschalig, in ontmoetingen en rondetafel gesprekken, als grootschalig via internet en buurtkranten.

3. Een plek om maatschappelijk initiatief te nemen

Bij het faciliteren van burgerinitiatieven gaat het soms ook om gebruik maken van beschikbaar maatschappelijk vastgoed; bijna ieder initiatief heeft plek nodig. Soms tijdelijk om te kunnen experimenteren, bij elkaar te komen. En naarmate verankering en impact groeien, neemt ook de legitimatie toe om langduriger afspraken te maken over beheer en eigendom van publiek vastgoed. Wat passende afspraken zijn, wordt momenteel ervaren in maatwerk pilots zoals wijkondernemingen Tugela85 en MidWest. Wanneer de overheid zich hier onwillig toont, kan een buurtrecht bewoners positie geven om – gemotiveerd – gebruik te claimen, en de overheid de plicht om daar gemotiveerd op in te gaan. De stad kan

zich ook zonder zo'n verordening inspannen om leegstaand vastgoed actiever beschikbaar te stellen en gebruikers toe te rusten om hun pand (tijdelijk of langdurig) te beheren en exploiteren.

4. Onbetaalbaar?

Veel activiteit van bewoners is onbetaald; mensen investeren eigen tijd om zich in te zetten. Dat gaat vaak om tijd die mensen nu ook nog verplicht zijn vrij te houden om weer in het betaalde arbeidsproces te kunnen stappen. Dat is een dubbele boodschap; de roep om mee 'te dragen' en de plicht om te solliciteren. Feitelijk is het een gebrek aan erkenning voor de bijdrage die al wordt geleverd. In gesprek met de stad en DWI worden hier in lokale experimenten andere constructies voor ontwikkeld.

5. Ondersteuning en bemiddeling

Buurtinitiatieven die het zelf doen? Dan heb je mensen nodig, toegerust om aan de slag te gaan, met soms specialistische ondersteuning die daar op is gericht, met faciliteiten om zelf wijzer te worden, met middelen om expertise in te huren. Van juridische zaken tot financieel beheer tot grondzaken tot veiligheid. Dat wil zeggen faciliteren met kwartiermakers, netwerkers, programma's waar initiatieven en overheid wederzijds leren, zoals via de Amsterdamse School en het programma Gebiedsgericht Werken. Maar ook met experimentbudget, om gewoon van start te kunnen gaan en fouten te mogen maken, en mogelijkheden om onderling te leren. In de ontwikkeling van

initiatieven kan behoefte zijn aan Mediation; conflictbemiddeling tussen initiatieven onderling en in contact met de overheid.

6. Geld naar waarde: maatschappelijke waardecreatie

Wanneer initiatieven, die meerwaarde opleveren in het publieke domein, minder op subsidie kunnen rekenen, is een ondernemender benadering nodig. Financiële ondersteuning verschuift naar financiële waardering voor maatschappelijke waardecreatie. Zorg, welzijn, cultuur, onderwijs zullen echter in ieder geval voor een deel aangewezen blijven op publiek geld. Daarvoor is een open maatschappelijke markt nodig. Geen bewoners die hun hand ophouden, maar die een bod doen op publieke taken, zoals het Britse right to challenge. In de praktijk is dat nog sterk in ontwikkeling; veel burgerinitiatieven moeten nog beter worden toegerust om die rol op te pakken. Wanneer de overheid daadwerkelijk wil dat zij steeds meer zelf in de uitvoering zitten, zal daarvoor budget moeten worden gereserveerd en geduld worden opgebracht waar nodig. Ook helpt een constructiever en meer pro actieve houding ten aanzien van vergunningen.

7. Middelen

Uit Engeland kennen we de Big Society Capital Bank, opgericht om community projects te financieren. In Nederland hebben we buurtbudgetten en startgeld om initiatieven te stimuleren. We kunnen ook werk maken van een investeringsfonds voor de stad of voor de buurt om mee te kunnen ondernemen.

Rechtstreekse zeggenschap over publieke middelen via buurtagenda's en buurtbegrotingen kunnen we doorvoeren en koppelen aan het opstellen van gebiedsagenda's en gebiedsplannen door bestuurscommissies. Open financiële data en budgetmonitoring kunnen worden doorontwikkeld. In plaats van een overheid die geldt geeft en controleert, ontwikkelt zich een community met eigen middelen waarover onderling rekenschap wordt gegeven. We ontwikkelen een nieuw verantwoordingsstelsel, richting verhalen, MKBA's en effectenarena's. Hoe gaan we hier nu mee verder?

Van mal naar maatwerk

- doorgaan met initiatieven in de praktijk en met experimenteren
- doorgaan met vormgeven partnerschap en uitbouwen via pilot
- methoden voor kennisdelen door ontwikkelen, met de nadruk op communicatievormen
- uit laten kristalliseren hoe en waar rechten kunnen versterken
- aansluiting vinden in het ontwikkelen van de gebiedsagenda's
- gezamenlijk leertraject tussen burgerinitiatieven en ambtenaren via Amsterdamse School
- versterken bestuurlijke draagkracht
- tijd, ambitie, commitment en budget hiervoor

Met telkens de volgende 3 perspectieven als mogelijk uitgangspunten, toepasbaar waar en wanneer nodig en gewenst:

1. meer ruimte voor experimenten waarmee op zoek kan worden gegaan naar de transformatieve kracht van

het initiatief en het samen aan het werk gaan;

2. buurtrechten waarmee initiatiefnemers een claim kunnen leggen op onafhankelijkheid en autonomie, om bijvoorbeeld beschikking te krijgen over middelen, vastgoed of ondersteuning;
3. nieuwsoortige instituties gericht op meer samenwerking, co-creatie en partnerschap tussen politiek, bestuur en burgers.

Een gezamenlijk programma dus, waarbij de Amsterdammers en hun volksvertegenwoordigers de gemeente en elkaar uitdagen om samen de stad te maken!

Ramon Schleijsen, Lokale Lente
Karin van Assendelft, Tugela85
Joachim Meerkerk, Pakhuis De Zwijger
Mellouki Cadat, Movisie/Indische Buurt Community
Esma Salomé, Indische Buurt Community
Eisse Kalk, Agora Europa
Niesco Dubbelboer, Agora Europa

Colofon

Deze publicatie is mede mogelijk gemaakt door een bijdrage van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, de gemeenten Almere, Deventer, Eindhoven, Hilversum, Rotterdam en de stadsdelen Amsterdam-Oost en Amsterdam-West.

Copyright

Dit werk wordt gepubliceerd onder de Creative Commons-licentie "Naamsvermelding-NietCommercieel-GeenAfgeleideWerken 4.0". De gebruiker mag dit werk vermenigvuldigen en verspreiden onder de volgende voorwaarden:

- Naamsvermelding: de gebruiker dient bij het werk de door de auteur aangegeven naam te gebruiken.
- Geen commercie: de gebruiker mag het werk niet voor commerciële doeleinden gebruiken.
- Geen afgeleide werken: de gebruiker mag het werk niet bewerken.
- Bij hergebruik of verspreiding dient de gebruiker de licentievoorwaarden van dit werk kenbaar te maken aan derden.
- De gebruiker mag uitsluitend afstand doen van een of meerdere van deze voorwaarden met voorafgaande toestemming van de rechthebbers.

Zie de licentie op:

creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0

Een uitgave van Agora Europa, 2016

Agora Europa is een stichting voor democratie en cultuur, die actief burgerschap en directe vormen van democratie ondersteunt en projecten uitvoert, waarin burgerinitiatieven worden verbonden met culturele en creatieve activiteiten.

De Agora was in het oude Griekenland een plaats waar de volksvergadering, de markt, filosofie-onderwijs, feesten, cultuur en religie dagelijks een goede mix vormden van wat wij tegenwoordig hoge en lage cultuur noemen.

Stichting Agora Europa

Herengracht 406-A, 1017 BX Amsterdam

www.agora-europa.nl

Foto-verantwoording

De herkomst van de afbeeldingen staan in het boek vermeld. Wij hebben ons best gedaan rekening te houden met rechten van fotografen. Mochten we hierin tekort zijn geschoten, dan horen we dat graag.

Coverfoto

Klaprozenveld bij Hoofddorp, door M.E.E.R.Groen al jaren in bloei gehouden (bron: www.maex.nl/company/meer-groen)

Tekst

Eisse Kalk en Niesco Dubbelboer

Redactie

Arjen Nijeboer

Fotoredactie

Carmen Flagiello

Vormgeving

Puntspatie [bno], Amsterdam

Druk

Pumbo, Zwaag

ISBN 978-90-811002-8-1

Maatschappelijke initiatieven groeien als kool. In het project De Werkplaats MaakdeBuurt zijn aan de hand van 21 initiatieven in zeven Nederlandse gemeenten de kansen en knelpunten in kaart gebracht. Op basis van interviews met initiatiefnemers, wethouders en ambtenaren en het volgen van de initiatieven gedurende ruim een jaar, komen de auteurs met concrete aanbevelingen aan de lokale en nationale overheden.

Eisse Kalk en Niesco Dubbelboer zijn verbonden aan Stichting Agora Europa en zijn respectievelijk 50 en 30 jaar werkzaam op het gebied van democratische vernieuwing en burgerparticipatie. Zij geloven sterk in de beweging waarbij mensen van onderop het heft in handen nemen om de leefomgeving in buurten en dorpen prettiger en leefbaarder te maken en pleiten daarom voor een zo sterk mogelijke ondersteuning ervan.

